758724

Mss. g. 21.

GONDVISELÉS
AZ EGÉSSÉGES ÉS GYENGE
SZEMEKRE,
ÉS ARRA VALÓ
OKTATÁS

miképpen lehet az embernek önnön magán segiteni, a' ſzemnek ollyan hirtelen való betegségeiben, mellyek tulajdon orvosi vagy seborvosi esméretet nem kivánnak.

IRTA

BÉER GYÖRGY JÓSEF

BÉTSI SZEM-ORVOS DOCTOR.

KUN HALASI REF. GYMN. KÖNYVTÁRA.

MAGYARRA FORDITOTTA

VÁRADI SÁMUEL,

ORVOS ÉS BÁBA DOCTOR.

Két réz táblákkal.

BÉTSBEN. 1805.

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

KÖNYVTÁRI PÉLDÁNY NEM ADHATÓ EL

NAGY MÉLTÓSÁGÚ

R. SZ. BIRODALOMBÉLI SZÜLETETT GRÓF

SZÉKI TELEKI SÁMUEL

UR Ő EXCELLENTZIÁJÁNAK,

A' CSÁSZÁRI APOSTOLI KIRÁLYI FELSÉG

ARANY KÚLTSOS HIVÉNEK,

'S VALÓSÁGOS BELSŐ TITOK TANÁTSOSSÁNAK,

AZ ERDÉLYI NAGY FEJEDELEMSÉG

UDVARI

CANCELLÁRIUSSÁNAK,

NEMES BIHAR VÁRMEGYE

FŐ ISPÁNNYÁNAK,

KEGYELMES PÁRTFOGÓ URAMNAK.

KEGYELMES URAM!

A' leg jobb dolog is mig esmé-retlen, vagy senkinek sem, vagy igen kevésnek haſznál, és ajánló sőt óltalmazó nélkűl köz haſznú tsak későre lészen. A' Dr. Béér egéſséges és gyenge ſzemekre való gondviselésről irott könyvének érdemét, egy Europai Felségnek tulajdon keze irása, mely-

ben Dr. Béérnek ezen könyv ſzerzésére forditott ſzorgalmatoſ-ságát az egéſz emberiség nevében köſzöni, az azon levéllel egygyütt küldött arany Medaillon, a' tudosok' meg nem hasonlott magaſztaló itélete, nyilván bizonyittyák, és annak köz haſznú vólta nemtsak egéſz Né-

met Orſzágban, hanem Frantzia nyelvre lett forditása után, ezen Nemzetnél is esméretes. Hasonlót kivánván Nemzetemnél is el érni, bátorkodtam azt anyai nyelvünkre forditva, mély alázatoſsággal EXCELLENTZIÁD előtt tenni le, és EXCELLENTZIÁD Nagy Neve óltalma

alatt adni Hazám kezébe, jól tudván, hogy ez által leg kedvesebben léſzen előtte ajánlva, midőn EXCELLENTZIÁDNAK Nagy Neve alatt réá mindég tsak jó ſzokott áradni. Számadásomból azt sem hagyom ki, hogy Hazám ſzeretetén kivűl önnön ſzeretetem is unſzolt, ugyanis

nem kis örömmel haſználom az alkalmatoſságot, mely által határ nélkül való tiſzteletemet EXCELLENTZIÁDNAK ſzámtalan Hazafiui érdemekkel tündöklő ſzemélye iránt, nyilván ságoſsá tehetem.

Méltoztaſson annokokáért EXCELLENTZIÁD, tselekede-

tem okait helyeseknek találván, méréſzségemet meg botsátani, forditásomat magammal egygyütt Kegyes Grátziájába fogadni, és abba meg tartani, a' ki vagyok

EXCELLENTZIÁDNAK

leg alázatosabb ſzolgája
Váradi Sámuel.

A' Forditó Elő-Beſzédje.

Minden kétségen kivül való dolog, hogy a' pallérozodság, a' világosodás, sokat nyert az által, hogy különösen a' múlt ſzázad tudoſai, az emberi nemzet ſzeretetétől lelkesittetvén, a' tudományos dolgokat homályos köntöſeikből ki vetkeztették, és mindenek előtt meg érthetővé tenni igyekezték. Már most ha mintsen is valakinek annyi ideje, vagy az az alkalmatoſsága, hogy valamely előtte kedves tudományt egéſz ki terjedésében ki tanulhaſson, leg alább az ötet közelebbről illető tárgyakkal, igazságokkal könnyen meg esmerkedhetik, ha ollyan munkákat ſzerez, mellyekben a' tudományos ki fejezések az azon

tárgy körül járatlanok által is meg értethetnek, és a' mellyekből a' mélységesebb, 's tsupán a' tudosokat illető visgálodások ki hagyattak.

Már most a' nélkül, hogy valaki épper Theologus, Philosophus, Physicus, Chimicus, Astronomus, Politicus, Statisticus, Juris-Consultus, Oeconomus nevet érdemelne, tanulhat mind ezen tudományokból annyit, a' mennyit minden pallérozott embernek tudni kell.

Valóban örökös emlékezetet érdemelnek azok a' dérék férjfiak, a' kik a' közönség értekéhez képest irott munkáik által a' sürü homályban tévelygö emberi nemzetnek fáklya gyanánt fzólgáltanak, és a' tudatlanság, babonaság nehéz jármát, a' lélek tehetségeinek lafsan lafsan való ki fejtése, és a' terméfzet titkainak felfedezése által, annak nyakáról le rázatták.

De valyon lehetne é az orvosoknak, ezen ditsö férjfiak nyomdokát követni?

Valyon vólna é annak valami haſzna? 's milyennek kellene lenni a' Nem-orvosok ſzámára intézett orvosi könyveknek?

A' Nem-orvosok nagyobb réſze azt hiſzi, hogy az orvosi tudomány tsupán az emlékezõ tehetség tárgya, következésképpen hogy valaki jó orvos légyen, elégnek tartya, ha az minden nyavalya ellen tanúlt egy két praescriptiot, és ennél fogva egy gyógyitó (javas) aſzſzony, és egy orvos között nem lát egyéb külömbséget, hanem hogy amaz tsak egy két nyavalya ellen tud orvoſságot, a' midõn az orvos sokkal több nyavalyák orvoslását tanulta. Az illyen képzetû emberek kétségbe sem hozzák, hogy a' Nem-orvosok ſzámára orvos könyvet ne lehetni irni, ellenben a' ki tudja, hogy egy értelmes orvosnak a' betegségek gyógyitásában, mindenkor azoknak okaira kell nézni; a' ki tudja, hogy a' betegség valóságos okát néha a' leg élesebb orvosi ſzem is alig veheti éſzre; a' ki tudja hogy még az ugyan azon okból ſzármazott nyavalyák is, egy emberben egy,

másban más orvoslás módját kivánnak, ſzánakozással néz azokra, a' kik életeket ez vagy amaz tudatlan banyára méréſzlik bizni, 's méltán kételkedhetik ha valyon lehet é a' Nem-orvosok ſzámára orvos könyvet irni.

Mindazonáltal ha meg gondolom, hogy az orvosok köteleſsége nem tsak a' nyavalyák meg gyógyitásában, hanem azoknak el kerültetésében, az az, az egéſség meg tartatásában is áll; hogy ezen utolsó tzélt illető régulákat a' tsupa jozon okoſsággal biró emberrel is meg lehet értetni; és hogy az élő testet ostromló ſzámtalan nyavalyák között ollyanok is vagynak, mellyeknek oka ſzembetünő, orvoslása módja határozott, és a' mellyek tösténti és minden haladék nélkül való segedelmet kivánnak; úgy tettzik nem hibázom, ha azt állitom, hogy nem tsak lehetséges a' Nem-orvosok ſzámára bizonyos tekintetben orvosi nevet érdemlő könyveket irni, hanem egyſzersmind hivataljoknál, és a' felebaráti ſzeretetnél fogva köteleſségek is az orvosoknak.

Jól tudom, hogy az illyen egéſség fenn tartását tárgyozó könyvek tökélletesek nem lehetnek, és mind azt magokba nem foglalhattyák, a' mit az egéſség fenn tartására nézve tselekedni vagy kerülni kell, de lehet leg alább haſznos közönséges régulákat adni, fel lehet a' nevezetesebb és ártalmasobb roſzſz ſzokásokat a' közönség elött fedezni. Egygyetlen egy hibának meg eſmértetése sok esetekben haſznosabb, mint tiz igazságnak fel találása. Miért ne lehetne p. o. közönséges és meg határozott régulákban elö adni, hogy mit köveſsenek, föképpen pedig mit kerüljenek a' terhes aſzſzonyok, a' gyermek ágyasok, a' végre, hogy ſzerentsésebben ſzülheſsenek, hogy emlöjök meg ne tüzesedjen, kövesedjen, ezekmiatt a' leg irtoztatóbb fájdalmakat ſzenvedni, és tejek el apadása által a' ſzoptatás édes gyönyörüségeitöl meg foſztatni, kedves gyermekeket idegen kézre bizni ne kéntelenitteſsenek, hogy ez vagy amaz sindevéſz nyavalya ne köveſse magzattal lett meg áldatásokat. Mi okozza a' tsetsemöknek ſzerfelett való halandoságát? Avagy

nem eléggé bizonyittya é tsak ez az egygy pont is, hogy az emberek kevéſsé esmérik azon törvényeket, mellyeken az élet fundálodik? Nem lehetne é, 's nem vólna é jó az izetlen Románok helyett ollyan könyveket adni a' ſzép-nem kezébe, mellyekből meg tanúlhatná, miképpen ſzülheſsen, nevelheſsen egéſséges erőſs gyermekeket? Miért ne lehetne akárkit is arra meg tanitani, miképpen keljen a' meg fagyott embereken segilleni, a' vizbe fulladtokat életre hozni? Ritka eſztendő telik úgy el, hogy a' dühödtségnek újj újj ſzomorú példáit ne hallanok. Miért ne lehetne az értelmes Nemorvosokat arról meg győzni, hogy nem elég a' dühödt eb vagy farkas által meg maratott embernek egy két körös bogarat bé adni; hogy a' rendesnél nagyobb mértékben bé vett körös bogár igen fájdalmas, veſzedelmes gyuladást ſzokott a' vesékben okozni; hogy a' dühödt (meg veſzett) állatoktól meg maratott ſzerentsétleneknek minden haladék nélkül egy értelmes seborvosnál vagy orvosnál kell segedelmet keresni, és hogy ezek is tsak úgy tarthattyák meg

az ollyan ſzerentsétlenek életeket, ha korán folyamodnak hozzájok. A' milyen közönséges a' Magyar Hazában a' hidegelés, ſzint' ollyan kevésbé veſzik azt ſzámba. Miért ne lehetne azt a' Nem-orvosokkal meg értetni, hogy abból sokſzor igen veſzedelmes forró nyavalya ſzármazik, hogy azt sokſzor követi lépdagadás, vizkorság, s. a' t. Sokſzor meg történik, hogy a' magában kitsiny betegség, a' beteg körül lévöknek gondatlansága, vigyázatlansága, vagy a' beteg helytelen kényeſztetése, minden kivánságainak éretlen telyesitése által veſzedelmeſsé, söt haláloſsá léſzen. Sokſzor meg esik, hogy a' leg sulyosabb nyavalyát ki állott, de még tökélletesen fel nem gyógyult emberek, vagy önnön magoknak, vagy a' körülöttek lévöknek hibája miatt újra meg betegeſznek, és a' familiát gyáſzba öltöztetik. Azt tartom, hogy az illyen ſzerentsétlen eseteknek ſzámát leg hihetösebben úgy lehetne kevesiteni, ha a' Nem-orvosoknak ſzámára, mind a' betegekkel való bánásról, mind a' gyógyúló félben lé-

vöknek tzél ſzerént való magok viseletéről könyvek irattatnának.

Több ollyan dolgokat hozhatnék még elö, mellyek a' Nem-orvosok ſzámára intézett orvosi könyveknek méltó tárgyai lehetnének. Rövidségnek okáért tsak a' ſzemek nyavalyáit emlitem még. Hogy a' Magyar Nemzetnek nagy ſzüksége vagyon a' ſzem egéſſégének meg tartását tárgyozó könyvekre, eléggé bizonyittya Le Febürenek, ez elött a' Pesti Universitásban a' ſzemek betegségeinek orvoslását tanitott Profeſſornak, most Párisban lakó nevezetes ſzem-orvosnak állitása, a' ki azt erösiti, hogy egyedül Magyar Orſzágon több fájos ſzemü ember vagyon, mint Európának több réſzeiben öſzveséggel véve *) Hogy pedig a' ſzem egéſſégére való gondviselésröl lehet a' Nem-orvosok értekéhez alkalmaztatva, és még is haſznosan irni, a' jelen való munkában meg mutatta ſzem-

*) Theoretisch-praktische Abhandlung von der Augenentzündung, und den verschiedenen daraus entstehenden Augenkrankheiten, von Wilhelm Le Febure. Frankfurt am Main 1802. pag. 29.

orvos Béér, 's bizonyitja a' tudosoknak artól tett itélete.

A' ki az eddig emlitetteket figyelemmel olvasta, illendőleg meg fontolta, kétség kivül vette észre, hogy a' Nem-orvosok számára intézett orvosi könyvek lehetőségét a' köz haszonnal egygyütt mértem, következésképpen a' ki helyben hagygya, hogy lehet a' Köz-nép, a' Nem-orvosok számára, bizonyos tekintetben orvosi nevet érdemlő könyvet irni, annak hasznát sem fogja tagadni, és valamint én, úgy ő is illetlennek fogja tartani, hogy egy okos valóság önnön magát telyességgel ne esmérje; azon törvényekről, mellyeken az egész testnek, vagy ez vagy amaz részének egésségе fundálodik, leg kissebbet se tudjon; vagy a' mi ezen önnön esméreti hijjánosságnak természeti következése, teste egésségének fenn tartását vagy helyre állitását, babonás és a' jozan okosággal ellenkező szerektől várja.

Meg vagyok az iránt győződve, hogy ha a' Nem-orvosok az ő számokra irott orvosi könyveknél fogva többet tudnának

avagy tsak a közönségesebb betegségek okairól, terméſzetéről, sokkal kevesebben lennének betegek, sokkal kevesebben múlatnák el azt az idö pontat, midön egy értelmes orvos hihetöleg meg tarthatná betses életeket.

De midön a' közönség ſzámára irott orvosi könyveket haſznosoknak állitom, koránt sem akarom, hogy azok minden válagotás nélkül, és minden nyavalyák okairól, terméſzetéről, annyival kevésbé hogy mindenik bétegség gyógyitása módjáról ſzóljanak. Szükség, hogy az orvosok némely roſzſzakat mintegy el nézzenek, midön méltán tarthatnak attól, hogy azokat a' közönség elött esmereteſsé tévén, többet árthatnak mint haſználhatnak. Melyik orvos az p. o. a' melyik ez vagy amaz mérges plántával való élés miatt halált ſzármazni nem látott vólna, mindazonáltal, ha ſzintén egéſzſzen meg nem vagyok is gyözödve, hajlandó vagyok Dr. Frank Péterrel azt hinni, hogy a' Nem-orvosok ſzámára a' mérgekről könyvet irni, ártalmas vólna. Ha az abból ſzerzett esméreteknél fogva

egy két ember élete meg tartathatnék is, nem méltán lehetne é attol félni, hogy sokan viſzſza élnének azon esméretekkel? Hasonlóképpen érzek a' nyavalyáknak egy bizonyos kútfejéről, mellyet ha különösen a' nevelők esmernének, ez vagy amaz nevendékjeiknek életeket meg tarthatnák.

Továbbá, igaz ugyan, hogy az emberi nemzet boldogsága azt kivánnya, hogy az orvosok a' Vénus ſzerentsétlen gyermekei ſzámának naponként mind inkább inkább tapaſztalható nevekedését, minden ki gondolható útakon módokon gátolni igyekezzenek, de alig hiſzem, hogy a' közönség ſzámára irandó orvos könyvekben, e' tzélra, haſzonnal többet lehetne irni, mint hogy a' terméſzet akár milyen erőſs légyen is némely nyavalyáknak meg győzésében, ezen ſzerentsétleneken, önnön magára hagyatva, és egy értelmes orvos vezérlése nélkül telyeſséggel elégtelen segiteni, és hogy ha azok vétkes tselekedeteiknek előbb hátrább ſzomorú áldozattyaivá nem akarnak lenni, el múlhatatlanúl ſzükség, hogy állapotjokat ez vagy amaz orvos előtt egyenesen, és

minden haladék nélkül fel fedezzék, 's hogy az ostoba banyáknak párolgatásaikat mint a' gyehenna tüzét kerülniek kell. Oh! vajha a' számos szomorú példáknak el gondolása arra birná az embereket, hogy meg esett hibájoknak következését meg bizott orvosaiknak tösténi ki nyilatkoztatnák, minden kétségen kivül kevesebben lennének áldozattyai természeti indulatjok tilalmas ki elégitésének. Nem tudom, a' nyavalya lassú nevekedésének, a' tudatlanságnak, a' helytelen szemérmetességnek, vagy az orvosok halgatásbeli virtusokba vetett kitsiny bizodalomnak tulajdonittsam é, hogy az illyen betegek nagyobb része felette késöre keres segedelmet. Már akkor oztán tegyen az orvos tsudát, akár van hatalmában a' mesterségnek, akár nints! A' szemérmetesség ugyan nagy virtus, de ha helytelen, éretlen, ártalmas.

A' rövidség nem engedi, hogy több ollyan nyavalyákat emlittsek, melyekről a' Nem-orvosok számára irni nem lehet. Kéttség kivül a'ki a'Nem-orvosok számára hasznosan akar irni, meg is fogja a' tárgyakat válaszani.

Azt tartom, hogy a' ki a' Nem-orvosok ſzámára haſznos orvos könyvet akar irni, a' következendö pontokra vigyáz:

1ſzör. A' tárgyakat ſzemesen meg válagotja, sem az ollyan nyavalyákról nem ſzóll, mellyeknek közönséges esmérete ártalmas lehetne, sem azokról mellyek rendkivül ritkán fordúlnak elö, mint p. o. a' bélpokloſság, diabetes, zoster, pemphygus s. a't.

2ſzor. Minél közönségesebb valamely nyavalya, minél helytelenebb, ártalmasobb a' Községnek annak okairól, terméſzetéröl való itélete, annyival nagyobb ſzorgalommal igyekezik annak okait és terméſzetét meg fejteni.

3ſzor. Igyekezik a' mennyiben tsak lehettséges az egéſséges és hoſzſzú élet törvényeit summáson és fontosan elö adni,*) föképpen pedig arra téſzi figyelmetesekké a' Nem-orvoſokat, mit nem jó, mit nem kell tselekedni az egéſség fenn tartása vagy

*) Valamint Tekt. Ns. Alsó Fejér Vármegyének, nagy érdemü, és különös tiſzteletben élö Orvoſsa Tekt. Dr. Vásárhelyi Sámuel Ur, az egéſséges és hoſzſzú életről irt könyvében tselekedett.

a' betegség el távoztatása végett. Ezt vévén tzélúl magának az iró, az ártalmas bal vélekedések bövséges matériát adnak az irásra.

4ſzer. Soha sem felejti el kiknek ir, következésképpen a' tudományos ki fejezéseket kerüli. Midön telyeſséggel el nem kerülheti, meg magyarázza azokat, de gondosan vigyáz, nehogy a' magyarázat az olvasóra nézve, a' magyarázandó dolognál értetlenebb, homályosabb légyen. Hogy úgy ſzóljak, mintegy ki buvik magából, és azoknak helyébe teſzi magát, kiknek kedvekért, haſznokért ir. A' millyen ſzükséges, ſzint' ollyan nehéz ezen pontnak telyesitése.

5ſzör. Nem igyekezik mindent, akár lehet akár nem, meg magyarázni. Ha. p. o. vatamely tekintetben a' hideg vizet javasolja, vagy ellenzi, nem ereſzkedik annak visgálásába, hogy valyon a' hideg viz erősit é vagy gyengit. Se nem hordja elő a' tudosoknak arról való vélekedéseket. Mi ſzüksége is a' Nem-orvosnak azt tudni, hogy Hippocrates, Galenus, Sydenham, Boerhave, Brown 's a. t. mitsoda itélettel vóltanak az iránt. Elég neki azt tudni,

hogy a' hideg viz ez vagy amaz esetben haſznos vagy ártalmas.

6ſzor. Kötelesſége ugyan minden Könyvſzerzönek közönségesen arra törekedni, hogy tsalhatatlan igazságokat irjan, mindazonáltal midön a' fell vett tárgy terméſzete homályosabb, hogysem az iró ezen kötelesſégének meg felelhetne, ſzabad önnön vélekedéseit terjeſzteni a' világ eleibe, de a' ki a' Nem-orvosok ſzámára haſznos orvos könyvet akar irni, soha sem él ezzel a' ſzabadsággal. Tsak ollyan igazságokat közöl Nem-orvos olvasóival, mellyeket bizonyosoknak lenni tud, a' miben pedig leg kisebb kétsége is vagyon, el halgatja.

7ſzer. Minthogy a' Nem-orvosok nagyobb réſzének sem kedve, sem ideje nintsen hoſzſzu munkákat olvasni, telyes erejéből igyekſzik, röviden és fontosan irni.

8ſzor. Tsak ollyan nyavalyák orvoslásáról ſzoll, mellyek tösténi és minden haladék nélkül való segedelmet kivánnak, és a' mellyekben, a' ſzükséges dolgokat tudván, hihetöleg a' Nem-orvos is segithet. Igaz ugyan, hogy az illyen nyavalyáknak ſzáma

rendkivül kitsiny, de nagy azon ſzerentsétleneké, a' kik azokba eſnek. Söt ha tsak egy nyavalya vólna is ollyan, melyben a' Nem-orvos hihetöleg segithet felebaráttyán, a' segedelemnek leg jobb módját közönségesen esméretéſsé tenni el nem múlattya. Ellenben nem követi azoknak góndolatlan és hibás tselekedeteket, a' kik a' Nem-orvosok ſzámára intézett orvos könyveikben, minden válagotás nélkül és minden nyavalyák orvoslása módjára ki terjednek. Valóban úgy is láttzik, hogy az illyenek, felebaráttyaik boldogsága iránt való tüzekben el felejtik az orvosi tudománynak nehéz vóltat.

Szemorvos Béér nek jelen való munkáját ezen pontokból mértem. Örvendeni fogok, ha hazaſi Orvos társaim helyben hagygyák válaſztásomat, 's felebarátaim boldogságát valami réſzben öregbithetem.

Irtam Bétsben Martius 15dikén. 1805ben.

Váradi Sámuel,
Orvos és Bába Doctor.

A' könyvſzerzö Elö-Beſzédje.

Egygyik is külső érzö eſzközeink közzül oly külömb külömb féle, oly állandó gyönyörüséget nékünk nem ſzerez, mint a' látás eſzköze; sok eſztendök el tölte után is, a' leg elevenebb örömmel emlékezünk azon ſzép vidékre, azon derék képre, melynek nézésében órákig s' napokig gyönyörködtünk. A' ſzem minden ſzempillantatban újj újj örömet ſzerez, a' midön a' többi érzö eſzközök, a' ſzüntelen gyönyörüségre törekedö embernek, azt igen takarékoson és kevés időre ſzabják. Milyen rövid ideig tartó p. o. egy Concertre való emlékezet, ha ſzintén azt a' leg meg határozottabb musikai esméretekkel visgáltuk, 's a' leg belsöbb meg elégedéſsel hallottuk is? Haſzontalan igyekezünk azt a' hármoniai egéſzſzet mind azokkal a' gyönyörüséggel telyes érzésekkel meg újjitani emlékezetünkben, a' mely azon ſzempillantatban, midön hallottuk, egéſzſzen magunkon kivül ragadott vala; de egy látott tárgyra, annak leg kiſsebb réſzéig oly nagy határozodtsággal emlékezünk, hogy ha elegedendöképpen ki tudjuk magunkat fejezni, mind azt a' mi abban gyönyörködtetett, mintha még most is valósággal látnok, le rajzolhattyuk. Még is oly restesek vagyunk a'

ſzemünkre való gondviseletben, ollyan meg átalkodva ostromoljuk a' leg vétkesebb gondolatlansággal ezen érzö eſzköz erejét, hogy valóban tsudálkoznunk kell a' vakoknak ezen környülállások között még oly kitsiny ſzámán.

De hogy gondoskodnának az emberek akkor ſzemeikröl, azoknak egéſséges állapotjokban, midön ezen gyenge érzö eſzközt még beteg állapotjában is, a' leg kiſsebb meg fontolás nélkül, minden öreg aſzſzonnyal, minden Koborlóval kotzkáztattyák.

Talám léſzen ſzerentsém a' jelenvaló munka által hazafitársaimat, testeknek egy ollyan réſze iránt való gondviselésre, melynek egéſséges állapotjától leg nagyobb boldogságok függ, figyelmetesebbé tenni, mint sem eddig vóltanak; el is jött már ennek azideje, mert mindenek elött ſzembetünönek kell annak lenni, milyen sokkal többen ſzenvednek egyátalyában 3—4 eſztendöktöl fogva ſzemeikkel.

Számtalan izben kérdezték töllem 15 eſztendök folyta alatt, (a' miolta itt mint Szem-orvos a' Publicum bizodalmával birok) az önnön testek iránt gondoskodni ſzokott emberek, hogy: Miképpen tarthattya meg az ember ſzemeit egéſségben? Miképpen kell azokra gondot viselni, ha azok már egyſzer meg gyengültenek? Miképpen segithet az ember magán az

ollyan hirtelen való esetekben, melyek tulajdonképpen semmi Orvosi vagy Seborvosi esméretet nem kivánnak, és az ollyan helyeken a' hol az ember minden orvosi segedelem nélkül vagyon?

Ki tud, és kinek kell ezekre a' minden emberekre nézve igen fontos kérdésekre meg felelni a' Practicus ſzemorvoson kivül — a' kinek köteleſségében áll nem tsak meg gyógyitani beteg hazaſi társait, hanem azok egéſségének fen tartása iránt is gondoskodni? De tudni való dolog, hogy hoſzſzas és sokféle tapaſztalás kivántatik arra, hogy ezen kérdések meg fejtése határozott és telyeſséggel tzél ſzerént való leheſsen. Senki sem fog azért tsudálkozni, hogy feleletemet, mellyet ollyan sokſzor és ollyan ſzorgosan kivántanak töllem, ez ideig halaſztottam, mert tsak a' praxis adhatott nékem alkalmatoſságot arra, hogy azon irtoztató sok ſzembeli nyavalyákból, mellyeket mindenféle sorsú és állapotú emberekben gyógyitottam, az egéſséges ſzemnek egéſségben való meg tartására, és a' gyenge ſzemekre való gondviseletre nézve fontos következéseket húzhaſsak. Ezen ſzembeli nyavalyák véghetetlen sokféle okai, mellyeket mindenkor a' leg nagyobb gondoſsággal igyekeztem fel keresni, esmertethették meg velem ſzoroſsan azokat az (egy elsö tekintettel egéſzſzen ártatlanoknak láttzó) roſz ſzokásokat a' ſzem haſznavételében, mellyek minden állapot-

nak, mindenféle élet módjainak, azt mondhatni, tulajdonai.

Igyekezni fogok ezen munkában az embereket közönségesen, és egygyen egygyen figyelmetesekké tenni, mindazon kisebb nagyobb helytelen szokásokra, mellyekhez még mind ragaszkodnak a' szemekre való gondviseletben; azon lészek hogy egy bátorságos útat mutathassak, mellyet követvén öreg korokban is élhessenek szemek' gyönyörüségével; szorgalmatoson fogok az iránt gondoskodni, hogy minden rendü emberekre nézve könnyen meg foghatólag adjam elö a' szemek egésségére szükséges régulákat. Véghetetlenül meg lészek jutalmaztatva, ha látom hogy az emberek mindnyájon szivekre veszik azon tanátsimat, mellyeket Hazafi társaim javára adok, és a' mellyek egyátalyában könnyen telyesithetök; mert valósággal egy emberszeretö orvosban igen kinos érzést okoz az, midön kéntelen tsak nem mindennap, a' szerentsétleneket minden segedelem, söt nyomorúságok enyhitése leg kisebb reménysége nélkül magától el útasitani, kik közzül tsak ugyan, egy közép szerü vigyázat által sokan meg tarthatták vólna látásbéli tehetségeket.

Béts 25dik Nov. 1799.

Béér György József,
Szem-orvos Doctor.

A' könyv foglalattya.

Lap.

A' Fordító Elö-Beſzédje. . . . XI

A' Könyvſzerzö Elö-Beſzédje. . . XXVII

Elsö Szakaſz.

A' ſzemek egéſségének meg tartásáról.

1. Az egéſséges ſzemekre való mindennapi gondviſélés. 1

a) A' ſzemmel való bánás a' reggeli felébredéskor. . . . . —

b) A' ſzemre való gondviselés nap estvig, a' foglalatoſságokon kivül. 23

c) A' ſzemre való vigyázás estve és éjjel. 45

2. A' ſzemek tzélſzerént való haſzna vételéröl közönségesen. 52

3. A' ſzemek' helyes haſznavételéröl, a' külömbözö idö korra nézve. . . . 86

4. A' ſzem haſznavételének törvénnyei, az idöre nézve. 117

5. A' ſzemekre való vigyázat a' külömbözö nemü munkák mellett. . . . 123

6. A' ſzemek meg nyugtatása, azoknak el kerülhetetetlen meg eröltetése után. . 140

7. Magaviseleti regulák azon ſzerentsétlenekre nézve, kik fél ſzemeket el veſztették. . 155

Második Szakasz.

A' gyenge szemekkel való bánásról.

Lap.

1. Mindennapi gondviselet a' gyenge szemekre. 159
2. Tzél szerént való hasznavétele a' gyenge szemeknek, közönségesen és különösen. 170
3. A' munka meg válaszтása a' gyenge szemekre nézve. 173
4. A' nyúgodalom meg válaszтása. . . 177
5. A' közel és távol látó szemekkel való bánás. 180
6. A' szemekkel való bánás a' terhes betegségek után. 188

Harmadik Szakasz.

A' szemekkel való bánásról, az ollyan hirtelen való esetekben, mellyek tulajdonképpen semmi orvosi vagy Seborvosi esméretet nem kivánnak.

1. A' szembuga és a' szemhéjjak közé esett idegen testek kivételéről. . . . 193
2. A' szemekkel való bánás, külömbözö bogarak marása után. 200
3. A' szemekkel való bánás, midön a' szem környékének meg sértése után, a' bör alá vér ömlik. 202
4. A' szemekkel való bánás, az erőssen meg izzadott abrázatnak hirtelen való meg hülése után. 204
5. A' szemekkel való bánás a' hólyagos himlöben. 207

Az ezen könyv ki adását, elő-fizetésekkel segillett Uraknak nevei.

Ns. Abrahám István.
T. Baló Sámuel, Gróf Teleki Ferentz Urfi ő Nagysága Tanitója.
Tiſzt. Balog Mozses.
P. Balog Zsigmond, Siklosi Guardián.
Mélt. Barcsai Láſzló, Ns Hunyad Vármegyének V. Ispánnya.
Tekt. Bardotz Adám, Ns Alsó és Felsö Fejér Vármegyék hitelt Aſseſsora.
Ns. Baritz György, a' Cs. K. Ingenieur Academiában Kadét.
Tekt. Bartha 'Sigmond, Ns Maros Széken Abodi Járásbeli Dúló Commiſsarius.
Tekt. Bartsik Jósef, Jáſz és Kun Megyék Fiscaliſsa.
Tiſzt. Báthori István.
Tiſzt. Benkö Mihály. Ny. Sz. Benedeki Réf. Pap.
Tekt. Bernáth István.
Mélt. Cons. Bernáthfalvi Bernáth Jósef.
Gróf. Bethlen Károly.
Tekt. Biró Sándor, Ns Maros Széken törvényes Derék ſzéki Aſseſsor.
Tiſzt. Bód Sándor, Sz. Geritzei Réf. préd.
Tekt. Boda Jósef, Fö Biró.

***

Tekt. Bodnár Antal, Egri Poëseos Prof.
Ns. Boros Mihály, Turkevi Ord. V. Notár.
Tiſzt. Borsos János, Száſzvárosi Préd.
Tiſzt. Buzás Pál, Tiſzt. Pápai Tract. Senior, és Tapoltzaföi préd.
Tiſzt. Próf. Csáſzári Pál Urnál fizettenek 4 Ex.
Ns. Czillinger Jósef, Seborvos.
T. Czoma Ferentz.
Tiſzt. Csejdi Miklos, Parajdi Réf. préd.
Tekt. Csiſzár Jósef, Nagy Kunsági Orvos Doctor.
Ns. Csorgoi István. 2 Ex.
T. Danis János, Rosnyai Plébánus és V. Esperest.
Nzs. Debreczeni András, Turkevi Tanátsos.
Nzs. Diſznós Mihály, Kardſzagi Tanátsos.
Nzs. Dobozi Gergely, Kardſzagi Tanátsbeli.
Tiſzt. Domján Sámuel, Negyedi Ref. préd. 5 Ex.
T. Doſa Antal, Ns Jáſz és Kun Megyék Fö Notár.
Tiſzt. Dosa 'Sigmond, Haraſztkereki Réf. Préd.
Nzs. Eſzenyi István, Turkevi kis Tanátsbeli.
Nzs. Farkas Jósef, Gr. Battyáni Theod. Tiſztar.
Nzs. Farkas István, Patikárius.
Tiſzt. Fazékas István, Madarasi Préd.
Tiſzt. Ferentzi Ferentz, Kézdi Vásárhelyi Réf. Préd.
T. Fejér Mihály, Csik ſzent Imrei Plebanus.
Tekt. Fejérvári Jósef, Ns Gömör és Sáros Vármegyék Tábla Birája.
T. Fischer Dániel, Ns Gömör Vármegyének Alſzedöje.
Tekt. Gedö Jósef, Fö Kormányſzéki Cancellista.
Tiſzt. Gergely András, B. Madarasi Ref. Rector.
Ns. Goro Lajos, a' Cs. K. Ingenieur Academiában Kadét. 2 Ex.

T. Herepei Sámuel.
Tiſzt. Hella Mihály, Karátsonfalvi Plebanus.
Tiſzt. Hevesi Sámuel, N. Igmándi Préd, és a' Tatai Tractus Notariuſsa.
Nzs. Horváth Pál, Gróf Battyáni Theod. Tiſzt.
Mélt. Intzédi Láſzló.
Tiſzt. Kádas Imre, K. Harsányi Préd.
Ns. Kardſzag Városa Communitáſsa.
T. Kármán Pál, Jáſzok és Kunok V. Notariuſsa.
Nzs. Kátai Mihály, Kardſzagi Tanátsbeli.
Tiſzt. Kajáry István.
Tiſzt. Kebloſzky János, Nagy Laky Préd.
Tekt. Kékkövi Abel, Mélt. L. B. Henter Antal ö Nagysága Præfect.
T. Kenyeres Jósef, Rosnyai Kánonok.
Nzs. Kereſztes Sámuel.
Nzs. Kirényi Mátyás, Patikárius.
Tiſzt. Kiſs András, Székely Kereſzturi Réf. Pap.
T. Kiſs Antal, Rosnyai Kánonok.
Nzs. Klebovſzky András, Thot Komlosi posta Exped.
Tekt. Dr. Komlodi András Urnál 13. Exempl.
Tiſzt. Kontor János, Kertai Evang. Préd.
Tiſzt. Kozma Gergely, Sz. Geritzei Unitarius Pap.
Tiſzt. Kozma János, Csókfalvi Unitar. Pap.
Tekt. Kováſznai Kováts Lajos, Ns Alsó Fejér Vármegye Vice Notariuſsa.
Tek, Kováts Imre.
Tiſzt. Kováts Márton, Maros Széki Unitar. Eſperest, és Szabédi Pap.
Tiſzt. Kováts Sámuel.
Tekt. Kováts Sámuel, Ingenieur.
Tiſzt. Kováts Jósef, Száſzvárosi Préd.
Tiſzt. Krekuth György, Gyüdi Préd.
Tekt. Felsö Kubinyi Kubinyi Jósef.

Nzs. Kúltsár Jósef, Turkevi Tanátsos.
Nzs. Kun János, Turkevi Tanátsos.
Tiſzt. Látzai Jósef, a' Pápai Ns Ref. Collegiumban Historiát, Physicát és Gazdaságot tanito Prof.
Tiſzt. Latzko Antal, Böi Plebanus.
Ns. Lengyel György, az Erdélyi Mélt. Királyi Táblánál Cancellista.
Nzs. Magyar Gergely, Kardſzagi Tanátsos.
Tekt. Makó Lörintz, Ns Jáſz és Kun Megyék Palatinalis Vice Kapitánnya.
Tckt. Mandel Antal.
Nzs. Mandoki István, Kardſzagi Tanátsos.
P. Mansuetus.
Tekt. Már András, Ns Kis Kun Megye Kapitánnya.
Tiſzt. Márton István, a' Pápai Ns Ref. Collegiumban Philosophiát tanitó Profeſsor.
Tiſzt. Marjai Albert, Nagy Kunsági Esperest.
Nzs. Matoltsi Imre, Madarasi Chirurgus.
Nzs. Maurer Sámuel, Székely Udvarhelyi Patikárius.
Tekt. Molnár András, Hites Procurator, 's Ns Gömör Vármegye egygyik Fiscaliſsa.
Tekt. Molnár György, Ns Szabolts Vármegye Tábla Birája.
Mélt. Mósa Láſzló, 2dik Székely Gyalog Regiment Oberstere.
Tiſzt. Musnai Jósef, Sz. Istváni Réf. Pap.
Tiſzt. Nagy Mihály, Szövérdi Réf. Pap.
Ns. Nagy Sámuel, Réz mettzö.
T. Németh Láſzló Profeſsor Urnál 3. Ex.
Ns. Nemegyei Pál, a' Cs. K. Ingenieur Academiában Kadét.
Orbán Miklos, Sz. Udvarhelyi Togás Déák.

Tekt. Osvald 'Sigmond, Veſzprém Vármegyei Ord. Fö Szolgabiró.
Tekt. Osváth Láſzló, Ns. Bardotz Széknek V. Király Birája.
Tekt. Pál Mihály, Mind két ſzéki törvényes Szóſzolló.
Pápai Ns Réf. Collegium Bibliothecája.
T. Péterfi Moses, Köſzvényesi Plebanus.
Tekt. Petrotzi Petrotzi Sándor, Egri törvény tanúló.
T. Raffinſzky Ferentz, Rosnyai Kánonok.
Tiſzt. Rátz István, Vátzi Réf. préd.
T. Rimanni Jósef, Sz. Háromsági Plebanus.
Tekt. Pongyeleki Roth Ferentz.
Tiſzt. Salló István, Selyei Kántor.
Tiſzt. Sárdi Moses, Sz. Geritzei Unitar. Rector.
Tiſzt. Sárosi Sámuel, Ny. Sz. Láſzlói Unitar. Pap.
Tekt. Schmidt János, Rosnyai Tanátsos.
Tiſzt. Seregély István, Takátsi Ref. Préd.
Tekt. Simon István, Gr. Battyáni Theod. Præfectuſa.
T. Sipos Sámuel, Csorgoi Profeſsor.
Tiſzt. Somodi István, Bogárdi Ref. préd.
Tekt. Somogyi Jósef, 5 Exempl.
Tekt. Soos Márton, Orvos Doctor.
Tekt. Sonkoly János, Orosházi Posta Mester.
T. Strohommer Gilbert, a' Rosnyai Kir. Gymn. Directora.
Tiſzt. Szabó György, Gegesi Réf. Préd.
T. Szabó Sámuel, Szitás Kereſzturi Unit. Gymn. Rectora.
Tiſzt. Szabó 'Sigmond, Oskola Mester.
Fö Tiſzt. Mélt. Szányi Ferentz, Rosnyai Püspök
Tiſzt. Szarka János, Oskola Rector.
P. Száſz Chrysologus, Csik Somlyoi Guardián.

Tiſzt. Száſzvárosi Pál, Harafztkereki Réf. Rector.
Tiſzt. Szathmári Gábor, Felsö Csernátoni Ref. Préd.
Nzs. Szegö András, Turkevi Tanátsbeli.
Székely Udvarhelyi Ns. Ref. Coll. Bibliothecája.
P. Szekeres Vitalih, Csiki Concionator.
Nzs. Szikſzai Dániel, Districtualis Chirurgus.
Nzs. Szoboſzlai István, Szabó Mester.
Nzs. Szüts Sándor, Székes Fejér Vármegyei Ord. Esküttt.
Nzs. Takáts János, Kardſzagi Tanátsbeli.
Tekt. Takáts Josef, Fiscalis. 12 Exempl.
Fö Tiſzt. Torkos Jakab, Superintendens, és Pápai Réf. Préd.
Tiſzt. Toth Ferentz, a' Pápai Ns Ref. Collegiumban Theologiát tanito Profeſsor.
Nzs. Toth István, Kardſzagi Tanátsbeli.
Nzs. Toth István, Turkevi Ord. Biró.
Tiſzt. Tsegöldi Béniámin, Rákosdi Káplán.
Tiſzt. Tsiki János, Ns Maros Széki Reform. Esperest, és Erdélyi Generalis Notarius.
Mélt. Májor Zejk Imreh.
Mélt. Zejk Imreh Urfi.
Jakab Adám, Philosophus a' Vátzi Piaristák Licæumában.
T. Jakab Jósef, Maros Széken Rectificator Commiſs.
Tiſzt. Jantsó Sámuel, Dálnoki Ref. Préd.
Nzs. Vad Mihály, Turkevi V. Notarius.
T. Vágho Pál, Csorgoi Profeſsor.
Tiſzt. Vályi Jósef, B. Madarasi Réf. Pap.
Tekt. Dr. Váradi Balaſsi Urnál 20 Exempl.

Nzs. Vas Ferentz, Turkevi Tanátsbeli.
Nzs. Vásanits Severinus, M. Gyüdi Præsid.
Tiſzt. Vátzy István.
Mélt. Vér Dániel.
Tiſzt. Vigh Mihály, H. Karátsonfalvi Unit. Pap.
Tekt. Vitzián István.
Nzs. Vizi János, Madarasi Notarius.
Nzs. Ölbei János, Turkevi Seborvos.

Első Szakasz.

A' szemeknek egészségben való meg tartásáról.

1.

Az egészséges szemekre való mindennapi gondviselésről.

a. A' szemekkel való bánás reggeli fel ébredéskor.

Rend szerént kiki leg félrébb lévő szegeletét választja lakhelyének, hogy az éjjet nyúgodalommal tölthesse; ez okból többnyire a' háló szobák igen sötétek is, — mindazonáltal sokan azt hiszik, hogy még az nem elég, hanem az ablakokra tábláknak, az ágyak felibe sirhangoknak kell

jönni, nehogy valami hang, valami súgár az áldott álmat meg háborittsa. El fogódik ſzivem, midőn egy ollyan háló ſzobának fojtó levegőjébe bé lépek; 's ezt ne érzette vólna eddig minden Orvos, minden ember? Hogy álhatna fenn az ember egéssége illyen gőzben? hogy maradhatna abban főképpen azoknak ſzeme, a' kik azt az érző eſzközt nap estvig erőltetik egéſségben. Éppen onnan ſzármoznak nagyobb réſzént a' mi halavány, élet nélkül való városi ábrázataink is, mellyek a' tsupa egéſségből álló mezei lakósokéhoz hasonlitva, ollyanok mint az árnyék magához a' testhez képest.

Mindazonáltal nem tsak ez az éjjeli bézárkozás, hanem főképpen ama sötét zúgból a' világos ſzobákba hirtelen való által menetel árt annyira a' ſzemnek, hogy még a' sok eſztendei ſzokás is egy illyen tselekedet roſzſz következéseinek ellent nem álhat. Igaz ugyan, hogy az első napokban, minekutánna az ember ezt az oktalanságot folytatni kezdette, nem érzi ſze-

meinek gyengeségét, vagy más roſzſz jeleket, ha tudniillik annakelőtte tökélletesen egéſséges vólt, de azért az utóbbi fájdalmak nem maradnak ki, tsak hogy egygyik emberben hamarább, a' másban későbbre nyilatkoztattyák ki magokat, és én sokſzor 's igen nyilván tapaſztaltam, midőn ollyanok kértenek töllem tanátsot, kiknek korok még nem hozta vólna magával látásbéli tehettségek apadását, hogy az emlitett roſzſz ſzokás vólt egyedül oka ſzemek gyengeségének.

Az elsö régula tehát az egéſséges ſzemek' mindennapi gondviselésére nézve, a' következendö:

I. Nem kell a' ſzemet soha is a' fel ébredéskor, hírtelen nagy világoſságnak ki tenni.

Hogy ezt a' tanátsot maga egéſz ki terjedésében követheſse valaki, ſzükség hogy a' háló ſzoba soha is felette meg ne homályositta ſsék, az ablakot tsupán zöld

ſirhangal kell bé vonni, és reggel nem kell azt addig félre húzni, mig az ember leg alább egy nehány ſzempillantatig tökélletesen ébren nem vólt, hogy igy a' ſzem a' mérsékelt világoſság által előre el lévén kéſzittetve, ne illetteſsék ollyan érzékenyül a' telyes nap világ által.

Ennekfelette nehogy a' ſirhangon általható világoſság az alvó ſzemeire nézve felette érzékenyitö légyen, egyátaljában ollyan háló ſzoba válaſztására kell törekedni, mellynek ablakai nem néznek napkeletre.

El hiſzem, azt fogják mondani némely olvasóim: Igen, ha vólna az embernek mindenkor módja a' ſzobákban válogatni! ezeknek azt felelem: leg alább úgy teheted mindenkor az ágyadat, hogy ne költsön fel a' nap világa, hanem hátulról a' fejed felett süſsön bé, ha ſzemed egéſségét házi bútoraid (portékáid) balgatag ſzabad tettzésed ſzerént való el rendelésének fel áldozni nem akarod. Talám azt fogják némellyek

gondo'ni, hogy ezzel igen sokat mondottam; talám sokan fognak rajta kételkedni, hogy lehetnének ollyan emberek, kik örömestebb fel áldoznák ſzemeknek épségét, hogy sem egy köntös tartót, egy az ő vélekedések ſzerént, nem illő helyre helyhezteſsenek; de fájdalom! nyilván meg kell vallanom, hogy miólta az orvosi mesterséget gyakorlom, sok ollyan házi bútor Systematicusokra akadtam, kik jó tanátsadásomra semmit sem halgattanak, és nyakaſságokat igen késöre bánták meg.

Egy más, hasonlóképpen a' házi bútorok Symmetriai el rendelésében fundálódó ok, a' miért gyakorta a' bé sütő világoſságra nézve leg alkalmatlanobb ſzoba válaſztatik háló ſzobának, ebben a' tsaknem közönségesen bé vett régulában áll, hogy a' leg kiſsebb ſzobába hálnak, a' nagyobbak pedig múlatságos egybe gyülésekre ſzenteltetnek, el halgatván azt, hogy a' háló ſzobának kitsinysége által, ama nagy hibába esnek, mellyet a' roſzſz levegöre nézve tsak most kárhoztattam.

De ha tsak ugyan kéntelen az ember ollyan ſzobába hálni, melynek ablakára süt a' fel jövö nap, lehet a' világoſságot egy valamivel tömöttebb ſirhangal, 's ha a' sem lenne elég, még egy vékony árnyéktartóval, mellyet az ember a' fejihez közel, és az ágy mellé helyheztet, annyira mérsékelni, hogy a' fel ébredönek ſzemei soha is felette nem izgattatnak.

Hogy még az útazás közben is ſzorgalmatoson kelleſsék ezen régulára vigyázni, következendö történet bizonyitja. Öt eſztendövel ez elött, egy iſjú, tökélletesen egéſséges útazó, meg érkezik estve késön egy ide való vendég fogadóba. A' nap súgárai, mellyek ſzobájának egygyik faláról, és a' pádimentumról egyenesen ſzemeibe verödtenek viſzſza, igen kedvetlen érzések között ébreſztették fel reggeli álmából; azonnal elö vonta a' ſirhangokat, mellyek ſzerentsétlenségére fejérek vóltanak, és újjra el alutt; de tsak hamar még kémélletlenebbül serkenté fel a' nap mint az elött, minthogy az most, a' vékony ſir-

hangokon keresztül, egyenesen a' szemébe sütött. Könyvezés, szemeinek alkalmatlan felszülése, középszerü tüzességgel egybe köttetve, vóltanak közbenvetetlen következései ezen történetnek, mellyek minden bizonnyal nem sokáig tartottanak vólna, ha a' beteg magát a' következendő reggel is a' nap világa ugyan azon ostromának ki nem tette vólna. Ezen ok miatt, már más nap szemei meg tüzesedtenek, mely tüzesedés jó darab ideig semmi szereknek nem engedett, és mind addig gyógyithatatlan vala, mignem a' betegségnek valóságos okát ki találtam, és a' beteg ezt a' szobát egészszen el nem hagyta; mindazonáltal oly észre vehetőleg meg gyengültenek szemei, és a' meg tüzesedésre oly nagy hajlandóságot kaptanak az által, hogy a' meg gyógyúlt, sok ideig azután is, sem szelet, sem semmi meg hevülést ki nem álhatott, hogy szemei egy nehány napokig vérmesek *) és könyvezők ne lettenek vólna.

*) Ez a' szó vérmesség, nagyon esméretes Erdély országban, és értik rajta különösön a' szem tüzességét.

Hasonló példákot ezereket emlithetnék, és nem kitsiny azoknak ſzáma, kiknek ſzemei tsupán ezen okokból eſztendőkig fájtanak, és a' kik ſzivesen köſzönték, 's köſzönik máig is, hogy őket minden orvosság nélkül ſzenvedéseiktől meg ſzabaditottam, tsupán az által, hogy ſzemek gyengeségének okára figyelmeteſsé tettem, és azoknak el háritására fel serkentettem *).

*) Ez alkalmatoſsággal nem halgathatok el egy bal vélekedést, mely orvosi pálya futásom ideje alatt némely kedvetlen orákot okozott. Azt hiſzik tudniillik, 's még pedig gyakorta az úgy nevezett pallérozott sorsúak közzül is némelyek, hogy az orvosnak, főképpen pedig a' ſzemorvosnak, ha beteghez hivatik, egyátalyában patikai ſzert keljen rendelni; ha azt nem tselekſzi, az orvost tudatlannak tartják, vagy leg alább azt gondolják, hogy a' jelenvaló nyavalyát nem esméri. A' ſzem orvos esméreteinek ezen különös meg itélése módja, ama bódorgó Charlatánoktól ſzármazik, kik a' ſzemorvosi nevezetet magoknak érdem nélkül is meg tudták ſzerzeni, és a' kik minden tudomány nélkül, a' ſzegény vakokra, kikhez hivatnak. mindenkor tulajdon erſzénnyek haſznára, egy rakás betegséget, drága orvoſságaikkal egygyütt réá beſzélleni tudnak. Nem tsuda azért, ha az okos ſzem orvosról még semmi képzetek nintsen, a' ki gyakorta minden úgy nevezett or-

Nem tsak a' világoſságra nézve hibáznak közönségesen az álomból fel ébredtek, hanem föképpen azzal is ártanak még ſzemeiknek, hogy az álmat azokból mintegy ki akarják dörgölni. Úgy vagyon, ez ollyan közönségesen meg gyökerezett roſzſz ſzokás, hogy annak tökélletes ki irthatása felöl kételkedem.

A' tökélletesen egéſséges emberek, és a' kik nem kénteienek ſzemeiket foglalatoſságaik mellett nagyon meg eröltetni, nem valják mindjárt nagy kárát ſzemeik illyen vigyázatlan dörgölésének, de annyival ſzembetünöbbek mindenkor egy illyen tselekedetnek roſzſz következései azokra nézve, a' kik kéntelenek nap estvig eröltetni

vos ſzerek nélkül, tsupán a' betegség okainak el hárítása, és egy értelmes ſzem-diéta által, ez vagy amaz betegséget meg gyógyitani igyekſzik, és valóba meg is gyógyitja; — mert mennyi ideje, hogy az Orvosok és Seborvosok a' ſzem nyavalyák mezejét, a' Seborvos tudománynak, ily sokáig árván hagyatott réſzét, munkáson kezdették mivelni?

ſzemeiket. Látunk ollyanokat, kiknek ſzemeik egéſz életekben vérmesek, és a' mint ſzokták közönségesen nevezni, könyvezők. Visgáljuk meg tsak ſzoroſsan ezen dolog okát, meg láttyuk hogy sokaknál nem egyéb ennek az oka, hanem hogy ſzemeiket az álomból való fel ébredéskor erőſzakoson dörgölik. Ezen épitem ezt a' második régulát.

II. Nem kell a' ſzemet a' fel ébredéskor, söt egyébkor is, keményen dörgölni, hanem ha valaki bajoson nyithattya fel ſzeme héjját, kennye meg annak ſzélét tulajdon nyálával.

Jól tudom, hogy ezt olvasván némely kényes fejérnép tsufolodva fog rajtam nevetni, de ez a' nevetés bizonnyal majd valóságos helybehagyáſsá fog változni, ha ezen régulák haſznos vóltát a' tapaſztalás által meg tanúlja, és meg gondolja, hogy az egéſséges nyál, mely a' rágás közben

minden falattal egybe elegyedik, és az emésztésre nagyon szükséges, éppen nem ki vetni való hasznontalan nedvessége testünknek, és következésképpen a' szemre nézve reggel sokkal hasznosabb, mint akármely más nedv, mellyet mindenkor, mint külömböző nemű, az az, testünk valóságától egésszen külömböző matériának lehet nézni. Sok embereket emlithetnék, kik nagy nehézséget érzettenek valahányszor fel ébredvén szemeket fel akarták nyitni, és a' kik azon szempillantattól kezdve, hogy tanátsomat követvén, szemek héjját önnön nyálokkal minden reggel gyengén meg kenték, azon nehézségről többé semmit sem tudnak.

Egyátaljában minden figyelmetes és okos szem orvos meg egygyezik velem abban, hogy a' szem ugyan nagy sértéseket álhat ki a' látás erejének kára nélkül, ha azok élesen vágó eszközök által estenek, és hogy még a' figyelmetességet alig érdemlő sebek is, ha öszve rontsolással (contusio) vagynak egybe köttetve, a' szemre

nézve többnyire igen veſzedelmesek léſznek. Láttyuk p. o. hogy a' hályog mettzéskor, nagy nyilás esik a' ſzembugájában, (ſzemgojójában) mely mindenkor, sőt néha minden seb hely nélkül egybe forr, és még is az erőſzakos nyomást soha ki nem álja. Ez okból mind azon sértései a' ſzemnek ártalmasok, 's gyakorta ezen érző eſzköz egéſzſzen való el romlásával vagynak egybe köttetve, mellyek a' ſzem réſzeit erőſsen meg rontsolják és meg ſzaggatják. Tsak egy ſzomorú példát emlitek, mely olvasóimnak elégséges intésül ſzólgálhat a' hasonló esetekre nézve.

Egy nehány eſztendőkkel ez előtt, egy emberhez hivattattam, a' kinek ſzemei eleitől fogva igen jók vóltanak, de kevéſsel az előtt egy ſzempillantat alatt mind a' két ſzemével meg vakúlt vólt. Midőn tudniillik jó baráttyai társaságában múlatná magát, egy idegen hirtelen bé lépik a' ſzobába, háta megé siet, és egyſzerre mind a' két ſzemét kezeivel bé fogja, Már most meg kellett vólna mondania kitsoda jött

légyen bé: de nem tudom nem akarta e', vagy nem tudta meg nevezni, mert egygyet sem szollott, hanem azon igyekezett, hogy a' háta megett állónak újjait szemeiről el vonja — de annyival erősebben réá nyomta amaz kezeit, el annyira hogy midőn szemeit újjra fel nyithatta, mind a' két szeme világától meg fosztatva vólt, és maradott. Sohol is mindazonáltal valami tulajdonképpen való sértést nem lehetett észre venni. — Ebből a' rendkivül szomorú esetből meg lehet itélni, mennyit keljen a' szemnek még a' mérsékelt nyomás alatt is szenvedni.

Ezen rosszsz következéseken kivül mellyek hol kisebb, hol nagyobb mértékben ütik ki magokat, sokszor meg történik az is, ha gyakran és erősen dörgöli az ember szemeit, hogy észrevétetlenül egygyik vagy másik szemször a' szembuga felé bé hajlik. Nem egyszer láttam, hogy ez a' magában kitsiny dolog, a' leg hoszszasabban tartó vérmességre, söt végre a' szemvilága elveszlésére adott alkalmatosságot.

ha a' beteg nem folyamodott mindjárt valamely figyelmetes orvoshoz. Egykor egy beteghez hivtanak, a' ki már sok hólnapoktól fogva ſzenvedett ſzemének igen veſzedelmes és fájdalmas meg tüzesülése (vérmeſsége) miatt, mely minden ſzereknek ellent állott, mivelhogy az, tsupán, egy a' ſzemhéjjak közzé bé dörgölt haj ſzáltól ſzármazott vólt, mellyet én egy ſzerentsés történet által (mivel a' ſzemhéjjak már annyira meg dagadtanak vólt, hogy úgy a' mint kellett vólna a' ſzemet meg nem visgálhattam) éſzre vettem, és ki húztam, melyre a' tüzeſség tsak hamar el tünt, és a' beteg meg gyógyúlt.

Úgy tettzik itt vagyon leg jóbb hellye, egy közönséges balvélekedés ellen ki kelni, mely minden sorsú embereknél, föképpen pedig a' köznépnél ollyan közönséges, és oly mélyen meg gyökeredzett, hogy sok rendbeli intéseim is ez ideig igen keveset tehettenek az ellen. Mihelyt valakinek ſzemét ollyan nyavalya éri, melyben a' világoſság terhére vagyon, azonnal ſzorgalmatosan

el zárja ezen érző eſzközt nem tsak minden öſztönöktől, úgymint a' levegőtől, a' világoſságtól, hanem annakfelette a' ſzemét bé köti, vagy sokſzor egybe rételt ruhával fedi bé, mely töbnyire igen keményen réá lapúl. Teſsék akármelyik ſzem orvosnak nékem ellentmondani, hogy ez a' bóldogtalan ſzokás, nem gyakor oka é tsak egyedül, igen fájdalmas és veſzedelmes ſzembetegségeknek, sőt sokſzor a' lassan laſsan következő vakságnak is. Egy magában tsekély vérmeſség, egy kitsiny vér ki ömlés *) (ecchymosis) mely kevés napok alatt el múlt vólna, tsupán a' ſzokott

*) Ennek a' ſzónak ecchymosis, ki fejezésére nintsen jó magyar ſzavunk, leg alább én nem tudok. Ha valakinek testét meg üttyük, vagy felette ſzoroſsan meg köttyük, a' meg ütött vagy meg kötött réſz előbb vereſs, azután kék, zöldes kék, és végre sárga léſzen. Ezt az állapotját a' testnek az orvosok ecchymosisnak nevezik, én vér ki ömlésnek fordittottam, minthogy az a' dolog terméſzetével, okával meg egyezz. Mondja ugyan a' Magyar: úgy meg verlek, hogy meg kékül a' tested, de azért az ecchymosist minden esetben, kékséggel nem fordithatni, leg alább addig nem, mig a' bőr alá ki ömlött vér veresnek láttzik.

izgatóknak oktalan el vonása által, vagy a' felette ſzoros kötés miatt a' ſzem általtettſző réſzeiben lévő nedveſségeknek kétséges ki menetelű meg rekedésére, vagy veſzedelmes évesedésre ád alkalmatoſságot. Eképpen az az érző eſzköz, mellyet az előtt alig lehet vala betegnek nevezni, rövid idő alatt annyira meg gyengül, hogy már most valóban felette veſzedelmesen beteg, és igen gyakran az orvosi segedelem már kesö.

Igaz ugyan, hogy a' ſzem hamar hozzá ſzokik a' homályoſsághoz, az az, egy ollyan izgatónak hijjánoſságához, mely az ő egéſségére ſzükséges; de nem ollyan hamar 's nem is ollyan könnyen ſzokja meg újra ezt az izgatót el ſzenvedni. Ehezképest telyes munkátlanságba helyheztetvén, hamarább tehetetlen léſzen köteleſségének folytatására, mint akármely más réſzei a' testnek,

Ohajtom mindazonáltal, hogy az olvasó engemet e' réſzben balúl ne értsen;

a' ſzemet ugyan soha sem kell bé kötni, még akkor sem, midön a' nagyon beteg, és a' levegö 's világoſság iránt igen érzékeny, ha nem akarjuk hogy a' nyavalya veſzedelmes, vagy leg alább soká tartó légyen; mindazonáltal a' felettébb való, és erösen izgató világoſság, a' hideg nedves levegö, és a' ſzél ellen óltalmazni kell, — mindezeket pedig tökélletesen el éri az ember egy zöld tafotából kéſzült könnyü ſzem pais által, mely vékony drótra, úgy vagyon kéſzitve, hogy az a' ſzemtöl elegendö távolságra függ, és azt nem helyhezteti telyes munkátlanságba. A' ſzegényeknél, egy darab zöld, simitatlan papiros, egy illyen ſzem pais helyet ſzolgálhat.

A' közelebb múlt eſztendöben, egy 18 eſztendös, sülyös, nagy tehetségü ifjat kezdettem orvosolni, a' kinek ſzemei már hat eſztendöktöl fogva vérmesek, és sebesek vóltanak. A' mint közönségesen ebben a' betegségben ſzokott lenni, úgy itt is a' világoſságnak különös és fájdalmas érzése

azt okozta, hogy a' beteg mindég a' sötét ſzegeleteket kereste, és fél napokat hevert az ábrázatjára borúlva. A' mi igen természetes dolog, hová tovább mind inkább inkább irtodzott a' világoſságtól, és tsak hamar ollyan érzékeny lett a' leg kissebb világoſság iránt is, hogy magát egy tökélletesen sötét ſzobába meg vonni, és igy, ifjúságának virágában az élet gyönyörüségeiről le mondani kéntelenittetett. Ezen ſzánakozásra méltó állapotban találtam az ifjat, midön attyafiai közzül az egygyik, a' ki a' nyavalyának gyógyithatatlan vóltát oly bizonyosnak lenni, mint a' többi nem hitte, engemet hozzája vezetett.

Az orvosok, és némely nem-orvos olvasóim el fogják hinni, ha azt mondom, hogy véghetetlen nagy békeſséges türés, és réá beſzéllő tehettség kivántatott arra, mig a' beteget tsak arra is birhattam, hogy az orvoslás, a' világoſság, és a' levegő lassan laſsan nevelt ereje által kezdödnék el, holott azok mind ketten el múlhatatlanúl ſzükséges dolgok vóltanak ſzeme egéſségé-

nek helyre állitására. Végre meg értem, hogy ezen fellyül múlhatatlanoknak láttzó, akadályokan erőt vehettem. A' beteg telyeſséggel nem képzelhette, miképpen haſználhattanak most oly nyilván, éppen azok a' dolgok, mellyek annakelötte látásbéli tehetségétől oly hathatósan foſztották vala meg. — Ugyan is, tsak nem minden külső ſzerek nélkül, tsupán valami kevés belső orvoſság, és a' tzélhoz mérsékelt diéta által harmadfél hólnapok alatt tökélletesen meg menekedett nyavalyájától.

III. A' ſzemet reggel, és ha ſzükség kivánnya néha nappal is, tiſzta friſs forrás vizzel meg kell mosni. Ez egy a' leg fontosabb régulák közül, föképpen Béts lakoſsaira nézve, a' hol a' ſzenvedhetetlen por leg föbb oka a' ſzemek gyakor nyavalyáinak.

Némelyek telyeſséggel nem veſzik ſzámba ezt a' régulát, mások felette gon-

dosan követik, leg többen pedig éppen ellenkezö úton telyesittik azt. Az elsök még igen is hamar meg lakolnak gondatlanságokért és tiſztátalanságokért. Nem képzelhetem, miképpen lehetnek ollyan emberek, a' kik még ſzemeknek soká tartó viſzketése, és égése által is, azoknak tiſztitását parantsoló köteleſségekre nem emlékeztetnek. De a' felettébb gyakor mosás is ártalmas, mert az által a' ſzemek igen erösen izgattatnak, és a' nedveſségek óda való gyülése neveltetik.

Azon viznek, mellyel ſzemünket mossuk, tiſztának és hidegnek kell lenni; ez okból a' tiſzta forrás viz, lombikon le botsátott viz, másoknál elöbb való; a' tiſztátalan, sós, vagy meleg viztöl a' ſzem vérmes, folyó, és a' világoſság iránt felette érzékeny léſzen; ez az oka, hogy a' mi kútvizeinkel való mosodás után ritkán érzi jól az ember magát. Soha sem kell a' ſzemet spongiával mosni, hanem vagy tsupán tiſzta ruhával, vagy újjaival.

Mihelyt veſzi az ember éſzre, hogy por, meg ſzáradott izzadság, vagy egyéb tiſztátalanságok vagynak a' ſzem ſzegeletében, vagy a' ſzem ſzörök között, azonnal meg kell a' ſzemet mosdás által tiſztitani.

Mennél ſzárazobb a' levegö, mennél erösebb a' ſzél, mennél több por emelkedik fel az által, annyival ſzükségesebb és haſznosabb a' ſzemet friſs vizzel gyakran meg mosni. De arra ſzorgalmatoson kell vigyázni, hogy az ábrázat azon ſzempillantatban ne légyen izzadt; mert egy illyen elöre vigyázásbeli régulának ſzámba nem vétele, mindenkor káros következéseket húz maga után. Éppen ebböl az okból, nem tanátsos a' fel ébredés után mindjárt hideg vizzel mosni a' ſzemet, minthogy ekkor, rend ſzerént az ágy melegétöl, az egéſz fö még erösen párállik, noha valóságos izzadságot nem veſzen az ember éſzre.

Igen sokan vagynak, kik azt gondolják, hogy ſzemekre nézve valami nagy haſznú dolgot tselekeſznek, ha azt, az úgy nevezett ſzempohárban (mely üvegből vagy portzéllánból vagyon kéſzitve) napjában egynehányſzor meg fereſztik. Sokſzor, nyilván és igen hathatoson beſzéllettem ezen igen ártalmas eleve itélet ellen, mind betegeimnek, mind tanításaimban; azoknak kik ezen ártalmas ſzokásról, ha ſzintén már annak roſzſz következéseit érzették is, le mondani nem tudtanak, tulajdon orvoſsoknak jelenlétében meg bizonyitottam a' meleg-mérö által, hogy a' leg hidegebb viz is, ezen pohárban, tsak egynehány pertzentések alatt a' ſzemhez tartatván, hitel felett nagyon meg melegſzik. Minthogy pedig tsalhatatlan praktikai erőſségeknél fogva rég ólta bizonyos dolog az, hogy a' ſzemnek gyenge meleg vizzel való fereſztése igen kevés ſzem nyavalyában haſznos, a' többiben pedig nyilván ártalmas; könnyen által látyák Olvasóim, hogy ezen veſzedelmes ſzempoharak közönséges el törlését, a' ſze-

mek egéſségben lehető meg tartása egy-gyik el múlhatatlan feltételének kell állitanom.

Nehogy mindazonáltal a' ſzem mosása által, némünémü réſzben ugyan azon hibába eſsék az ember, a' hideg vizbe mártott ruhát nem kell felette sokáig tartani a' ſzemen.

b. A' ſzemekre való gondviselés napestvig, a' foglalatoſságokon kivül.

A' ſzobának, házi bútoroknak, a' férjfiak és aſzſzonyok főre való ékeſségeknek, a' levegőnek, az eledeleknek, sőt az emészetnek is a' ſzemek egéſséges vóltára oly hathatós bé folyások vagyon, hogy gyakorta tsudálkozom, miképpen eshetett légyen az, hogy mind ez ideig oly keveset gondoltanak az emberek ezen dolgokkal, mellyek valóban gyakran ſzolgálnak a' ſzem gyógyithatatlan gyengeségének, vagy az öregkori vakságnak fundamentomáúl.

Valamint fel ébredéskor, a' sötétből a' világoſságra hirtelen által menni igen ártalmas, éppen ollyan káros lehet az a' ſzemnek nappal is, a' honnan igen fontos törvény az:

I. Hogy a' ki kéntelen ſzemeit erőltetni, és sokáig othon maradni, a' kereſsen magának mindenkor világos lakó ſzobát.

A' ki ezt a' tanátsot ſzámba nem véſzi, nem fog sokáig dolgozni, hogy ſzemeinek, soha többé helyre nem hozható erejét el ne pazérólja; kevés idő telve fájdalmas érzések fogják kinozni, minthogy a' homályos ſzobából a' világos utſzára hirtelen való ki menetel, rövid időn nagy ſzem fájást fog okozni.

De a' milyen nagyot vét önnön ſzeme ellen a' ki homályos ſzobákban lakik, ſzint' oly nagyon hibázik az, a' ki ſzüntelen ollyan ſzobában múlat, melynek ablakai ol-

lyan kőfallal vagynak ſzemben, melyre a' nap süt. A' leg vaſmerőbb és veſzedelmesebb meg tüzesüléseit láttam a' ſzemnek tsupán ez okból ſzármazni. De arról többet ide hátrább, midőn a' ſzemek haſzna vételéről ſzollok, tsak azt jegyzem még meg itt, hogy a' ſzemre nézve sokkal jobb lakhely az, mellyet a' nap világa közbenvetetlenül ér, mind az ollyan, a' melyre a' nap súgárai tsak viſzſza verődnek.

Mind a' viſzſza verődve, mind az egyenesen jövő nap súgárokat, ollyan ſzobában, melyben az ember sokáig múlat, zöld vagy kék ſirhangok által kell türhetőbbekké tenni, de e' réſzben ſzükség nyárban egy dologra vigyázni, a' mit Olvasóimnak hathatósan ajánlok, t. i. a' ſirhangokat az ablak rámán jól meg kell feſziteni, nehogy nyitva lévén az ablakok, a' bé fúvó ſzél általai, főképpen az ajtó megnyitásakor ide 's tova veretteſsenek, mivel igy a' hirtelen és sokſzorozva ſzemben ötlő súgárok sokkal többet ártanak a' ſzemnek a' sokkal nagyobb napvilágnál. Egy ollyan ſzoba,

melynek ablakai a' pádimentumon állanak, a' leg egéſségesebb ſzemnek is mindenkor ártalmas, mert a' világoſság alólról egyenesen a' ſzembe ötlik, és az által minden tárgyak tsalfán, telyeſséggel ſzokatlanúl, és a' mi leg ártalmasabb roſzſzúl világositatnak meg. Egy ollyan tömlötzet, melybe egy kitsiny lyukatskán felyülről akármi kevés világoſság botsáttatik, a' leg pompásabb Mezzaninnál *) előbb betsüllenék, ha a' kettő közül kellene válaſztanom; mert az elsőben leg alább ſzemem egéſségének örvendhetnék, mellyet az utolsóban igen kevés idő múlva el veſztenék.

A' kik kéntelenek mindennap kitsiny tárgyakat visgálni, mint p. o. a' terméſzet visgálók, és sok mester emberek, ha ſzemeiknek sókáig akarják haſznát venni, kereſsenek ollyan lakó helyet, a' honnan meſzſze el nézhetnek, hogy igy ſzemeik a' távol lévő és

*) Ollyan ſzoba, melynek ablakai a' pádimentumig le érnek.

külömböző tárgyak gyakor ſzemlélésében újjra meg friſsüljenek.

Ha valyon a' házi bútorok a' ſzemeknek haſznára vagy ártalmára lehetnek e', az Uraság leg jobban tudja; mert minden bizonnyal nem tsupán a' jobb izlés munkája az, hogy a' tündöklő aranyos ékeſségek a' Nagyok lakó ſzobáiból ki kezdettenek maradni, hanem egyſzersmind a' ſzemek azon ki mondhatatlan kinzó érzésének következése, mellyet az ember a' tsillámló ékeſségekről minden felölről viſzſza verödöt súgárotskák miatt érez. Mellyik egésséges ſzem álhat ki egy ſzép napon tsak egy orát is a' Lichtenstein aranyos pompa ſzobájában? — Szivemből örvendettem, midőn ezen ſzemeimet kinzó ſzobát el hagyhattam, és azokat a' többi ſzobák ſzelid festésein meg nyugtathattam. Igen fontos praktikai okokból ditsérem azért

II. A' lakó ſzobákban az arany nél-

kül való ſzönyegeket, a' kevés ſzámú tükröket, a' gyenge zöldön vagy kéken festett falakat, ajtókat és ablak rámákat, barna ſzinü kaſzteneket és aſztalokat.

Hogy a' köntösnek, főképpen pedig a' fôre való ékeſségeknek, a' ſzem egéſségére befolyása vagyon, minden bizonnyal nem kételkedik rajta, a' ki a' tulajdon testén éſzrevehető minden tüneményeket tsak valamenyire is gondolóra veſzi; örömmel vallom meg, hogy velem gyakorta az értelmes férjfiak és aſzſzonyok, némely fontos praktikai meg jegyzéseket közlöttenek az eſztelen módik ártalmas következéseiről.

Mindezek közül az egéſségre nézve nagyobb réſzént igen ártalmas találmányai közül a' luxusnak, még egy sem ártott a' ſzemnek oly valóban, mint azok a' fátyolok, mellyek által a' fejérnép a' férj-

ſiak újjság kivánását fel gerjeſzteni, az önnön magáét pedig el titkolni akarja. A' ſzüntelen a' ſzem elött lebegö, minden tárgyakat réſz ſzerént homályba hozó fátyol, rövid idön oly nagyon meg gyengiti a' látás erejét, hogy már sok ollyan fátyolt viselt 17—18 eſztendös léánykák, kiket a' terméſzet a' leg jobb ſzemekkel áldott vala meg, ſzemek gyengeségéröl panaſzolnak, és sokan a' fáinóbb aſzſzonyi munkákra telyeſséggel alkalmatlanok. Milyen alkalmatlan némelynek a' fátyol, nyilván láttya az ember, ha valami kitsiny figyelmeteſséget fordit réá, mert alig sajdit meg a' módi sajnállatra méltó Mártirnéja egy ollyan tárgyat, mely ſzemeinek, vagy egyépképpen is tettzik, és azonnal siet hátra vetni a' fátyolt, 's ſzép vagy tsúnya ábrázattyát minden gondolkozás nélkül meg mutattya. Igen elevenen érzi ugyan azon ſzempillantatban, ezen eſztelen módi nehéz terhét, mégsem hagygya a' fátyolt közelebbi sétálásakor othon. Szerentsére, már ugyan jól kezdenek lakni ezen eſztelenséggel, talám réſz ſzerént azon önnön meg gyözödésböl,

hogy a' ſzem a' miatt irtoztatóképpen ſzenved, mindazonáltal még elég fátyolosakat lehet látni. Vajha az én ſzavam elég hathatos vólna, már valahára a' ſzemek ezen vakmerő kinzó eſzközét telyeſséggel el törleni.

III. Valósággal ſzükséges a' ſzemet, föképpen nyárban, a' felette erősen izgató nap világtól óltalmazni.

De arra csak az ollyan kalap vagy legyező haſználható, mely mérsékelt árnyékat vet az ábrázatra. A' kerek kalapok, mind a' férjfiaknak, mind a' fejérnépnek legjobbak; ellenben azok a' valamik, mellyeket a' fejérnépek kalapoknak neveznek, nem csak haſzontalanok, hanem gyakorta ártalmasok a' ſzemre nézve. Nem kevésbé haſzonvehetetlenek és ártalmasok a' köz rangú fejérnépek ſzalma kalapjok; mert azok nem csak a' föt, hanem az egéſz nyakat is bé fedik, következésképpen igen mele-

gek, ennekfelette rend ſzerént vereſs, vagy leg alább ki fényesitett váſzonnal vagynak meg béllelve, melynél fogva a' viſzſza verödött súgárokat a' ſzem felette nagyon érzi, és igy ártanak. Egyátalyában a' haſzonvehetö kalapnak nem kell igen éles súgárokat vetni a' ſzemre, ez okból az a' kalap haſzonvehetetlen, mely nem fekete, nem sötét ſzürke, nem kék, vagy nem zöld, mely az ábrázatra nézö lapján fényes, vagy még világos ſzinü atlattzal vagyon bé vonva, mert a' hóval bé fedett, vagy a' naptól meg világositott föld, vagy esös idöben az orſzág útak mellett lévö árkokban álló viz, a' világosságot ezer 's meg ezer súgárokban veti a' kalapra, és a' viſzont a' ſzem alsó réſzére, és igy a' ſzemet sokkal erösebben izgatja, mint a' nap maga, mellyet a' gyenge ſzemü ember még erösebben érez.

Kétségenkivül való dolog, hogy katonáink újj sisakja nagy jótétemény a' katonák ſzemeire nézve, de minden bizonnyal sokkal jobb vólna, ha a' sisak elöre ki

álló réſzének az ábrázatra nézö lapját gyengye feketén, minden fényeſség nélkül hagynák, és a' ſzélét, leg alább az alsó réſzén rogyogó sárga rézbe nem ſzegnék.

Azon legyezöket, mellyekkel a' fejérnépek, kik ſzemek óltalmára kalapot nem viselnek, nyárban élnek, nyári legyezöknek hivják, azok ollyanok, mellyeken kereſztül éſzre vehetetlenül katsingathatnak az elöttek kedves tárgyak felé; de ugyan lehet é valamit ízetlenebbet gondolni egy ollyan legyezönél, melynek a' nap világot a' ſzemről el kellene tartoztatni, és azt még is ezer 's mes ezer súgárokban által tsúſzni meg engedi, vagy a' mely a' leg érzékenyitöbb világoſságot veti a' ſzemre, mint p. o. a' fejér, vereſs, sárga, és arannyal varrott legyezök? és még is mindenfelé lát az ember ollyan ſzem rontókat fejér népeink kezében. A' legyezöknek, hogy haſznosok légyenek, vagy leg alább ne ártsanak, ſzürkéknek, zöldeknek, vagy kékeknek kell lenni, nem által tetzöknek,

és éppen oly kevéſsé fényeseknek, mint a' kalapokról mondottam.

A' mi továbbá a' köntösnek egyátalyában a' ſzemre való bé folyását illeti, közönségesen bizonyos az,

IV. Hogy minden köntös, mely felette feſzesen áll a' testen, és következésképpen a' vér forgását akadályoztattya, a' föben és a' ſzemekben a' nedveſségeket meg gyüjti;

és onnan könnyen meg lehet itélni, hogy föképpen azok, kik sokat ülnek egy helyben, és ſzemeiket erőltetni kéntelenek, mint p. o. a' him varrást ſzerető leányok, a' ſzük köntös viselete mellett nem lehetnek sokáig mentek a' ſzemek nyavalyáitól, a' mint a' mindennapi tapaſztalás is sajnosan tanittya. Ha ekkor ſzerentsétlenségekre a' felserdülés ideje bé következik, vagy

ha igen tápláló, és fűszerszámos eledelekkel való élés járúl hozzá, a' nedvességek annyival erősebben meg gyűlnek, a' szemek érző inai annyival keményebben izgattatnak, el annyira, hogy az illyen szegény teremtések könnyen áldozatjaivá lésznek a' bolond módinak, és még gyenge ifjúságokban vakmerőképpen meg fosztatnak az életnek mind azon gyönyörűségeitől, mellyeket az egésséges szemek minden orában szereznek.

Innen könnyen meg lehet magyarázni azt is, hogy miért panaszólnak azok az emberek, kik sokat űlnek, és mind szemeket mind fejeket erőltetik, örökké szemek gyengeségéről, ha t. i. ollyan gyermeki észszel birnak, hogy a' szűk köntös viseletében a' módinak magokat alája vetik, vagy igen szorosan kötik nyakravalójókat; az illyen dolog tsak az üres fejű emberekhez illik.

Ezen munka elején emlitettem már, hogy a' szemek egésége azón levegőtől is

függ, melyben sokáig múlatni kéntelenek vagyunk; igen sok példákat hozhatnék elő, azon ártalmas következésekről, mellyeket a' tiſztátalan göz a' ſzemnek okoz, ha ſzintén ez annakelőtte tökélletesen egéſséges vólt is. P. o. sok ollyan ſzembetegek jönnek hozzám minden eſztendőben, kik ſzemeknek leg irtoztatóbb, és az orvoslásnak nehezen engedő tüzeſsége miatt ſzenvednek, mellyet semmi egyéb oknak nem lehet tulajdonitani, hanem azon tiſztátalan levegőnek, mellyet a' némely házakban lévő ganéj vermek okoznak.

V. Egyátalyában egy dögleletes göz is oly keményen és hamar nem ostromolja a' ſzemet, mint az, a' mely az állatok eméſztetjéből és vizelletéből véſzi eredetét.

A' honnan könnyű meg fejteni azt, hogy néha a' leg egéſségesebb ſzüléktől nemzett gyermekeknek is, ſzületések után ſsak hamar ſzemek fájni kezd; mert hány-

ſzor nem érzik ſzemeim 's az orrom mindjárt a' gyermekek ſzobájába való bé menetelkor a' ſzem betegsége valóságos okát, minthogy a' túnya és érzéketlen dajkák a' bé gazolt póla ruhákat a' gyermek ſzoba egygyik ſzegeletébe le hánnyák, és a' vizellettöl által áztakat télben a' kementzén ſzáraztyák.

A' ſzemnek úgy nevezett süly nemü tüzeſsége, (ophthalmia scrophulosa) a' gyermekeknél, söt a' félig meddig fel serdülteknél is oly közönséges Bétsben, hogy valóban telyes juſs ſzerént honnyi nevet (endemicus) érdemelne. Sok orvosok azt hiſzik, hogy föképpen a' roſzſz eledelekkel való élés, és különösen a' ſzerſelett való kenyér étel oka annak, de ſzoroſs visgálás után úgy találja az ember, hogy a' föbb rangúak gyermekeit is igen gyakran lepi meg ez a' nyavalya, holott azok roſzſz eledellel nem élnek. Ellenben igaz, hogy az alsóbb sorsú emberek gyermekei, föképpen azok kik gözös, alatson, ned-

ves ſzobába laknak, és a' mosónék gyermekei, kik a' fejérnémüket télnek idején a' kementzén ſzáraztyák, majd mind sülyösek.

Ha ſzoroſsan meg visgáljuk a' dolgot, úgy találjuk, hogy a' föbb rangúak között tsak akkor találunk sülyös gyermekeket, ha a' ſzülék magok is gyengélkedök, és sülyösek, vagy ha a' gyermekek ſzobája nem elég tágos és magos, ha az a' háznak valamely otsmán ſzegeletében vagyon; ha sok gyermekek, és még ennekfelette több dajkák laknak egygyütt; ha az ablakokat nem nyitják meg mindennap; ha a' gyermekek ritkán botsáttatnak a' friſs levegőre; ha azoknak ágyok firhangokkal bé vagyon vonva. Tökélletesen meg vagyok azért győzödve, hogy nem annyira a' nehéz emésztésü eledelekkel való élés, mint a' tiſztátalan levegő leg föbb és leg gyakrabb oka a' sülyös ſzem nyavalyáknak; söt sok eſztendei éſzrevételeim gondos egybevetésénél fogva semmit sem kételkedem az iránt, hogy a' hólyagos himlő nagy ré-

ſzént azért ollyan puſztitó, minthogy leg gyakrabban talál illyen ſzeméllyekre, és hogy minden igaz ok nélkül a' hólyagós himlőnek tulajdonitanak sok ollyan roſzſz következéseket, mellyeket valósággal tsak a' süly rováſsára lehetne rovni.

A' leg nagyobb fontoſságú tételnek marad tehát az, hogy

VI. A' lehetöségig tiſzta levegö, és a' mindennapi friſs levegövel való élés, akár tél akár nyár légyen, az egéſséges ſzemek megtartására el múlhatatlanúl ſzükséges.

Ezen tzélnak tökélletes el érésére nézve pedig, a' gyermekek ſzobájának, az ebédlő, a' háló ſzobák' ablakait napjában leg alább egyſzer ki kell nyitni.

VII. A' kemény ſzél minden ſzemnek ártalmas,

annyival inkább ha sok port emel fel, a' mint itt Bétsben ſzokott lenni.

A' ſzél és por, a' ſzem egéſségére nézve ártalmas vóltának el kerülése véget, azt hiſzik némelyek, hogy ſzükség, különösön az útban egy ollyan pápa ſzemet tenni fel, mely körös körül börrel vagyon bé keritve, és a' ſzemet minden óldalról jól bé fedi, el annyira hogy sem levegö, sem por nem érheti. Minthogy pedig a' ſzem eképpen mintegy göz feredöben tartatik, minthogy az üvegek tsak hamar meg homályosadnak, és következésképpen a' látásra alkalmatlanok léſznek, minthogy az által a' ſzem a' világoſság és levegö iránt igen könnyen rendkivül érzékeny léſzen, 's következésképpen az az érzö eſzköz a' betegségekre hajlandóvá tétetik, kiki által láthattya, hogy egy ollyan óltalmazó ſzer többet árt mind haſznál.

Azonközben tökélletesen meg vagyok győződve az iránt, hogy felette ſzükséges olvasóimat egy bizonyos ſzerre meg tanitanom, mely által ſzemeiket, a' ſzél és por roſzſz következéseitől kölönösen az útazás közben meg óltalmazhattyák, és az tsupán abban áll, hogy a' ſzem ſzegeleteit moſsák meg gyakran, friſs, tiſzta forrás vizzel; mert nem tsak hogy könnyen ki öblinti a' port a' ſzemből, hanem egyſzersmind semmivé téſzi azon öſztönt is, mellyet a' por ſzemek mind meg annyi idegen testek okoztanak. Mindazonáltal hév nyári napokban, midön az ember kéntelen nagy ſzéllel és porral ſzembe menni, a' ſzem tsak hamar ollyan ſzáraz, a' ſzem héjjak fel nyitása oly nehéz, a' ſzem és ſzemfedelek mozgása oly érzékeny léſzen, és maga a' ſzem annyira meg tüzeſsedik, hogy gyakorta igen fájdalmas ſzemgyuladás következik utánna. Ekkor tudni való dolog, hogy a' friſs viz nem elégséges, és mind ezen jelenségek ellen tsak úgy segithet az ember, ha nyóltz lóth rósa vizből, egy könting gummiból, 15 tsepp glét e-

tzetből kéſzült ſzemvizzel ſzorgalmatoson moſsa ſzemeit. Ezt a' ſzert könnyen el viheti az ember magával az útra, és a' fenn irt esetben mindenkor haſznosnak fogja találni; de gyakorta friſsen kell kéſziteni, minthogy a' gummi és a' ſzüntelen való mozgás miatt könnyen meg romlik, a' mit poshadt ſzagáról meg lehet esmérni.

Némelyeknek ugyan különösnek fog láttzani midőn azt állitom, hogy az ételeknek és italoknak is úgy ſzólva tulajdon bé folyások vagyon a' ſzemre, mindazonáltal a' tapaſztalás kétségen kivül valóvá tette azt, hogy

VIII. Tsupán a' diétai gyakor hibák által, nem tsak tartós és gyógyithatatlan ſzemgyengeséget, hanem még tökélletes vakságat is okozhat az ember magának.

A' mezei ember ám egyék a' mit tettzik, ha tápláló eledelek azok, az ő ſze-

mei semmit sem ſzenvednek attól. De adjunk egy ollyan tiſztviselönek, egy ollyan kézi mesternek, a' ki ſzüntelen ül, és lelkével 's ſzemével kéntelen egéſz erőben dolgozni, nehezen emészthető, vagy igen fűſzerſzámos eledeleket, adjunk nékiek erős italokat, rövid idő múlva tapaſztalni fogjuk, hogy látásbeli erejek, a' vérnek a' fő felé való tartós és nagy tojulása miatt észrevehetőleg apadni fog. Azt mondják, hogy a' ſzerfelett való riskása étel okozza a' Törököknél oly közönséges hályogat, de réſzemről azt hiſzem, hogy annak inkább az opiummal való igen mértékletlen élés az oka, különben Olaſz orſzágban még közönségesebbnek kellene lenni azon vakság nemének. Hogy pedig a' savanyú borokkal, a' milyen p. o. az Austriai újj bor, és más réſzegitő italokkal való viſzſza élés gyakor oka légyen a' hályognak, bizonyittyák az irtoztató nagy ſzámú hályogos vakok, kik a' városban (Bétsben) az alsóbb rangú lakosok és a' falusiak között találtatnak.

A' nehezen emészthetõ eledelek még más tekintetben is árthatnak a' szemnek, minthogy könnyen szorulást okoznak, tsupán a' mely miatt már sokan egészszen el vesztették szemek világát. Tégyen bár akármely véres ember magán próbát, és az árnyékszéken ülve erõlkedjék, minden erõlkedés alkalmatosságával, feketés, vagy ha sötétben esik, egy egy fénylõ hálot fog látni szemei elõtt lebegni, és ez sok szomorú esetek bizonysága szerént, az ollyan embereknél, kik szemeiket rendszerént nagyon erõltetni kéntelenek, sok idõkig, sõt néha örökre meg marad, és ha valami újj ok járúl hozzá, könnyen ollyan sûrû leszsz, hogy a' szem réfz szerént, vagy telyességgel is haszonvehetetlen lészen.

Tehát a' szem egészségben való meg tartására nézve, szükséges hogy

IX. Az embernek légyen mindennap szabadszéke, és hagygya inkább oda az árnyékszéket, ha

baját nem végezte is, mint sem hogy a' vért a' gyakor erölkedés által a' ſzem felé fel tolya.

Minthogy pedig a' fö tiſztviselöknek, a' tudósoknak, a' mesteremberekneк s. a. t. a' rendetlen és kemény ſzék, igen közönséges ostorok, azt tartom hogy sok olvasóimra nézve kedvesek léſznek egynehány, a' tapaſztalás által helybe hagyott ſzerek, mellyek által ezen bajon könnyen segithetnek. Sok emberekre nézve elégséges az én éſzrevételeim ſzerént, reggel a' frustuk után mindjárt, vagy estve éppen le fekvés elött, egy pohár jó hideg vizet sebeſsen ki inni; mások ſzabad ſzéket ſzerezznek magoknak mindennap a' lovaglás, ſzekerezés, vagy üreſs oráikban való ſzapora sétálás által. Igen sokan ſzéket tsinálnak magoknak ez vagy amaz savanyú viz által, mellyet ebédkor a' közönséges viz helyett borokba elegyitenek, egy oly' ſzert, mellyet föképpen nyárban minden tekintetben lehet javasolni, ha kinek kinek egés-

ségbeli állapotya meg engedi. Sokan az én tanátslásomra már sok eſztendöktöl fogva igen ſzerentsés következéſsel ſzokták e' tzélra hasokat meleg ruhával dörgölni. A' tsupa lágyitó, meg főzött málvából és sálepböl kéſzült kristély, vagy a' hideg viz kristély leg utólsó segedelem a' kemény ſzorúlásokban.

c. A' ſzemre való gondviselésröl estve és éjjel.

Vagynak ollyan emberek, a' kik különös gyönyörüségeket találják abban, ha estve orákig sötétben ülhetnek. E' még meg lehet, valameddig a' ſzem foglalatosság nélkül vagyon, de a' valamely tárgyat nézni kivánó ſzemre nézve alig lehet valami ártalmasabb, mint a' ſzem éleſségében és tartós vóltában vetett illyen eſztelen bizakodás. De arról alább többet; itt még tsak azt a' ſzomorú tapaſztalást emlitem, hogy némely sugori fösvények, annak ſzine alatt, mintha a' világoſság, az ö ſze-

meiknek kedvetlen érzést okozna, tsak az el kerülhetetlen ſzükségben gyújtanak gyertyát, és akkor is a' leg óltsobbat és leg roſzſzabbat. Amazok ugyan némü némü ſzánakozást érdemelnek, de ezekre nézve igen igazságos büntetés az, ha utálatos fösvénységekért iſzonyú ſzem gyengeséggel lakolnak.

I. A' millyen kevéſsé haſznos a' ſzemnek a' telyes nap fény, éppen ollyan ártalmas a' sötétben való hoſzſzas múlatás.

Valóságos fáldalmat érez az ember, ha estvének idején hirtelen gyertya gyújtatik a' ſzobába; ha pedig a' ſzem már régólta el ſzokott a' világoſság öſztönétöl, mint p. o. a' tömlötzbe vettetteké, vagy azoké kik hályog miatt sok eſztendökig vakok vóltanak *), ezek, ha nem elég vigyázó

*) 1795-ben operáltam egy 65 eſztendös férjfiat, a' ki a' ſzemeiben lévő hályog miatt, 21 egéſz eſztendeig mind

az ember, a' világoſság elsö illetései által könnyen örökké tartó vakságba esnek. Mind ezekből semmit sem véſzen az ember éſzre, midön valamely világos helyről sötétbe mégyen által; mind az a' mi illyen esetben kedvetlenséget okoz, abban áll, hogy egynehány ſzempillantatig mintegy vak az ember, mig t. i. a' ſzemfény eléggé ki ſzélesedik, és a' ſzemet a' kevéſsé világos tárgyak meg esmérésére alkalmatoſsá téſzi. Innen könnyü által látni, milyen tzél ellen való gazdálkodás légyen az igen nagy ſzobákat egyetlen egy gyertyával világositani; a' ſzem föképpen a' téli hoſszú estvéken, a' tágos világatlan ſzobában igen

a' két ſzemével vak vólt; ámbátor a' ſzobát a' mennyibe tsak lehetett meg homályositottam, mindazonáltal a' mely ſzempillantatban a' hályog ki jött a' ſzemiből, ollyan érzékeny vólt a' világoſság iránt, hogy a' fájdalom miatt fel ſzoval kezdett kiáltani. — Az operatio után is éppen úgy kellett vele bánnom, mint valami vakon ſzületettel, és nagy vigyázáſsal kellett ſzemeit nagyobb nagyobb világoſsághoz ſzoktatnam, és még az operatio után négy hólnappal nem járhatott egyedül az uttzán, jóllehet a' mérsékelt világú ſzobában, az apró irást is könnyen olvashatta.

hamar hozzá ſzokik a' homályoſság egy ollyan mértékéhez, mely reggelenként a' hóval bé teritett uttzáról viſzſza verödett világoſsággal oly erösen ellenkezik, hogy lehetetlen eképpen a' ſzemnek sokáig egésségben maradni.

Ugyan ezen okból olvasóimnak egy éjjeli métsest javaslok, leg alább az irtoztató hoſzſzú téli éjtzakákra nézve, hogy még az alvónak ſzemei se légyenek a' világoſság öſztönétöl egéſzſzen meg foſztatva. Egy jó éjjeli métsesnek két el múlhatatlanúl ſzükséges tulajdonságainak kell lenni; ha azok nélkül ſzükölködik, sokkal többet árt a' ſzemnek mint az éjj setétsége. Elöſzör tudni illik, az égö méts lángjának súgárai soha se érjék az alvónak ſzemeit, hanem zöld tafota árnyéktartóval, vagy akármi egyéb módon tartóztaſsanak el a' ſzemtöl. Másodſzor, az égö méts ne veſztegeſse meg a' levegöt, a' mint többnyire a' métsek ſzoktanak, föképpen mellyekben olaj ég.

Minden éjjeli gyertyák között leg jobbak azok, mellyek tiſzta ſejér viaſzból öntettek, vastagok, de a' mellyeknek bele vékony. Alabástromból, vagy ſejér által tettző üvegből kéſzült métsesbe teſzi az ember, mely vagy a' háló ſzoba valamelyik ſzegeletébe helyheztethetik, vagy a' ſzoba közepében fel akaſztva füghet, a' hol az álomból fel serkenö ember ſzemeinek leg jobb.

Azokra nézve kiknek környülállásaik nem engedi viaſz gyertyát ſzerezni, egy más éjjeli métsest javaſlok, mely sokkal óltsobb akármellyik olaj métsnél, és a' mely valamint a' fenn ajánlott viaſz gyertyák, mind azon tulajdonságokkal bir, mellyeket az éjjeli világoſságban meg lenni kivánunk.

Meg tölti t. i. az ember, egy ivó üveg pohárnak harmad réſzét apró fövénnyel, vizet önt réá, hogy alkalmas tömött testet formáljan; a' fövény ſzinén felyül, leg felyebb egy negyed réſz linéányi vizet hágy;

azon felyül ólvaſztott háj 'sirral meg tölti a' poharat, minekutánna a' 'sir a' pohárban meg fagyott, egy vékony gyertya belet ſzúr belé, melynek alsó vége a' fövényben áll. Az illyen gyertya belet kéſzitik valamely lágy fa vékony ágából, mellyet gyapottal bé vonnak és ólvaſztott viaſzba mártanak.

II. Az álomnak sem kitsiny bé folyása vagyon a' ſzem egéſségébe.

Úgy láttyuk, hogy testünknek akármely réſze is erősebb és köteleſségére alkalmasabb léſzen, ha gyakorta és illendőeg veſzſzük haſznát. Éppen igy vagyon la' dolog a' ſzemmel is. Onnan könnyü által látni miért légyen a' hoſzſzú álom, t. i. a' ſzem telyes munkátlansága idővel ártalmas. Avagy nem találja é az ember minden reggel a' mértékletlen hoſzſzú álom után, föképpen ha az a' dunyhás ágyak ſzerfelett való melegével egybe vólt köttet-

vè, ſzemeit veresnek, gyengének, és egéſz gondoló tehetségét lankadtnak.

De még ártalmasább a' ſzemnek

III. Az álom gyakor meg vonása:

ennek mindennap igen ſzomorú példáit látjuk, mind a' ſzorgalmatos, mind a' korhel emberekben. Sok nemes gondolkozású, de ſzánakozásra méltó férjfiakat emlithetnék, a' kik ſzemek világát a' Status és familiájok boldogságának tsak nem egéſzſzen fel áldozták, azt vélvén, hogy az éjjeli munka, ha az nem esik a' ſzemmel, ezen érzö eſzköznek nem árthat; sok éjjeleket t. i. diktálásban töltöttenek el, mig végre éſzre vehetö alkalmatlanságok által, ámbátor rend ſzerént igen késöre, azon ſzemek iránt való köteleſségekre emlékeztettenek, hogy magoknak nyugodalmat és pihenést engedjenek.

2.

A' ſzem tzél ſzerént való haſzna vételéröl közönségesen.

A' milyen jó a' ſzemre nézve a' látás tehetségének bölts haſzna vétele, éppen olyan könnyen árt annak telyes munkátlansága. Ellene mondhatatlan, és igen ſzembetünö bizonyságát találjuk ezen állitásunknak majd minden kantsalokban és rövid látásuakban. A' kantsal minden tárgyat kétſzeresen lát, és közönségesen a' tsupa ſzokás következésének lenni hiſzik azt, hogy a' kantsal egy idö múlva a' körülötte lévö tárgyakat viſzont egyſzeresen kezdi látni. Senki, még a' kantsal sem gondolja, hogy ö tsak egy ſzemmel néz, és azért lát egyſzeresen. Visgálja meg tsak az ember ſzoroſsan a' kantsalság módját, egyátalyában úgy fogja találni, hogy a' kantsal a' betegség kezdetében, a' végre hogy tiſztán és

egyſzeresen láthatſan, a' félen álló ſzemét mindenkor bé hunnya; igy kevés idö múlva éppen ſzámba sem véſzi beteg ſzemét, és az, végre a' sokáig tartó munkátlanság által látásbéli tehetségét oly nagy mértékben el felejti, hogy vaknak lehet azt tartani.

A' hirtelen való és történetes éſzre vétele az illyen ſzem álomnak (ezen betegségnek egy jobb nevet nem adhatok, a' mint az orvoslás módjából meg fog tettzeni) némelyeket ki mondhatatlan tünödések között hozott hozzám tanáts és segedelem keresés véget, és ez mindenkor tsak abban állott, hogy napjában egy pár orákig az egéſséges ſzemet bé köttettem, és ily módon kénſzeritettem a' beteget a' haſzonvehetetlenné lett ſzemmel való nézésre. Azon idötöl fogva, hogy a' beteg ſzemnek látásbeli ereje laſsan laſsan fel kezd ébredni, a' jó ſzem naponként több több ideig marad bé kötve, és ez az együgyü (simplex) orvoslás módja, mind addig folytattatik, mig a' kantsalság el múlik. Gyakran vólt már

ſzerentsém a' gyermekek és iſjak kantsalságát is illyen módon egyſzersmind meg gyógyitani, ha az tsupán valami roſzſz ſzoktatásból, vagy a' ſzem ez vagy amaz inashusának mértékletlen erejéből ſzármazott.

Egyátalyában, és tsak nem közönségesen úgy tapaſztalja az ember, hogy az egygyik ſzem, még pedig többnyire a' jobb, élesebb és jobban lát, 's több erőltetést álhat ki, mint a' másik; különösen ſzembetünő pedig ez a' külömbség minden rövid látásuakban. Valóban sokakat esmérek, a' kik egygyik ſzemekkel a' középſzerű nyomtatást leg felyebb 7—8 hüvelyknyi, a' másikkal pedig ugyan annyi láb távolságra olvashattyák, és a' kik ez okból midön meſzſze akarnak nézni, rövid látású, midön valamely közel lévő tárgyat tiſztán meg külömböztetni kivánnak, meſzſze látó ſzemeket hunnyák bé. Visgáljuk meg tsak a' rövid látásuakat közönségesen, úgy fogjuk találni, hogy akármely rövid látású ember is, midön pápa-ſzem nélkül ol-

vas, a' könyvet vagy az irást tsak az egygyik ſzeme felé tartya, és hogy azok közül sokan egygyes nagyitó üveggel élnek, következésképpen, a' másikat egéſzſzen bé hunnyák, mig végre oly tehetetlen léſzen a' nézésre, mint a' milyeneknek a' kantsalokban találjuk. Ez az oka, hogy a' rövid látásuak gyakorta tsak idös korokban léſznek kantsalokká, mert a' ſzámba nem vett ſzem nem engedelmeskedik többé a' nézö mozgásainak, és meredten egy pontra néz. Söt gyakran tapaſztaltam azokban is, a' kik kettös nagyitó üveggel élnek, hogy azt hiſzik, hogy mind a' két ſzemekkel néznek, holott az egygyikkel a' mit magok nem tudnak, tsak nem vakok. Ez onnan vagyon, hogy mind a' két nagyitó üvegnek ugyan azon egyesitö pontja vagyon, ámbátor majd minden emberekben, különösen pedig a' rövid látásuakban, a' két ſzem látpontjai egymástól igen külömböznek, és ez okból igen külömböző pápa ſzemekre vagyon ſzükség; minthogy már az egygyik ſzem, melyhez a' pápa-ſzem nem jó, látásbéli tehetségének haſzna vé-

telében is meg akadályoztatik, lassan lassan és el múlhatatlanúl mindenkor ama szem álom következik belölle, mellyet az illyen betegekben is a' fenn meg irt mód szerént szerentsésen meg gyógyitottam, de azzal a' külömbséggel, hogy telyes meg gyógyulások után, a' szemek egygyesitö pontjának külömbségéhez képest alkalmaztatott kettös pápa szemmel vettem elejét a' betegség viszonti elökerülésének.

Ezen praktikai észrevételekből láthatni, mely nagyon szükséges és haszнos légyen a' szemnek, a' tzél szerént való munkáság; a' leg elsö és leg fontosabb régula pedig, melyre a' szem haszna vételében szorgalmatoson vigyázni kell, abban áll:

I. Hogy az ember, látásbéli erejében, ha az annál élesebb is, és akármely tartósnak láfsék is, soha felette sokat ne bizzék.

De fájdalommal tapaszтaljuk, hogy ke-

vesen gondolkoznak mig ideje vólna a' ſzem erejével való okos gazdálkodásról; — a' nagy tehetségü ifjak vagy házi környülállásoktól, vagy a' nagyra vágyástól öſztönöztetvén, ollyan foglalatoſságokat keresnek, mellyek gyakorta ſzemek erejét ki meritik, és ritkán gondolnak a' jó indulatból ſzármazott tanáttsal addig, mig-nem ſzemek gyengesége annyira nevekedik, hogy ſzinte a' vakságban határozodik. Ugy vagyon, sok nagy reménységü ifjú embereket emlithetnék, kik tsupán a' fenn emlitett régulának ſzámban nem vétele által, magokat a' világra nézve oly haſzonvehetetlenekké tették, hogy tsak azon foglalatoſságok körül lehet nékiek haſznokat venni, mellyeket egy középſzerü jó ſzemü ember is véghez vihet.

Kétség kivül azt fogja némely kérdeni, mellyek tehát azok a' bizonyos jelek, mellyekből meg tudhatni, ha valyon valóban viſzſza élünk é ſzemünk erejével? ha valyon ideje é a' ſzemnek nyugodalmat engedni? mert tudni való dolog az, hogy

egygyik embernek ſzemei illyen, a' másiknak amollyan tulajdonságokkal birnak, és hogy a' ſzem ereje 's tartoſsága igen sokſzor az egéſz test önnön tulajdonságaitól függ, következésképpen semmit sem lehet bizonyoson, sem a' foglalatoſság neméré, sem annak tartoſságára nezve ollyant meg határozni, a' mi közönségesen minden ſzemre iljék; az egygyik ember egéſz napokig foglalatoskodik, tsupán a' nagyitó üvegek segedelmével látható tárgyak visgálásában, még sem véſzen éſzre leg kissebb változást is látásbéli tehetségében, 's azomban a' másik, ha tsak egy órát töltött is az ollyan apró tárgyak nézésében, már ſzeme ſájdalmáról panaſzolkodik.

Azon jelek, mellyek tudtunkra adják, hogy ideje a' ſzemünk erejével való gazdálkodásról gondolkozni, következendők:

1. A' ſzem egygyesitő pontja (focus) vagy az úgy nevezett lát pont (punctum distinctae visionis) laſsan laſsan közelit a' ſzemhez, az az a' kitsiny tárgyakat kö-

zelebb kell a' ſzemhez tartani, mint sem ſzokott vólt az ember, hogy azokat elég tiſztán meg külömböztetheſse.

Ezen meg változása az egygyesitö pontnak, gyakorta oly hirtelen és ſzembetünöleg esik, hogy egy igen nagy, tsak kevés napokig tartott meg erőltetése után is a' ſzemnek, föképpen ha álmatlansággal vólt egybe kötve, a' kitsiny tárgyakat, már egy nehány hüvelykel közelebb kell tartani.

2. Néha, föképpen pedig a' tartós, és nagy ſzem erőltetést kiváno munka alatt, valami kedvetlen feſzülést érez az ember az egéſz ſzem környékében, de a' mely tsak hamar ismét el múlik, ha tsak egy fertály oráig meg nyugtattya ſzemeit, és bé hunnya azokat.

3. Ha a' munka sokáig tartó, ha az nem tsak nagy látásbéli hanem lélekbéli erőbe is ker.l, akkor az emlitett feſzülésen kivül a' ſzem héjjak érezhetöleg melegek,

ſzembetűnőleg nehéz azokat eléggé fel emelni, és a' ſzemet forgatni.

4. Néha a' munka alatt, vagy azon kivül is, midőn az ember egy távól lévő tárgyat akar visgálni, akaratunk ellen könyveznek ſzemeink, vagy leg alább nedveſsebbek, mint sem ſzoktanak lenni.

5. A' munka alatt vagy mindjárt azután, középſzerű, de ſzéditő fő fájdalom támad, a' mely főképpen a' ſzemöldökök környékén ollyan érzést gerjeſzt, mintha valami tereh nyomná.

6. Az igen ſzőke, ifjú, véres emberek ſzemhéjjainak ſzéle vereſs, és valamivel vastagabb léſzen, mint a' tökélletes egéſséges állapotban, a' vér edények a' ſzemfejériben éſzre vehetőleg ki feſzülnek és látzhatokká léſznek.

7. Végre, gyakorta hirtelen egy vékony köd támad a' ſzem előtt, a' tárgyak egybe zavarodva láttzanak egy - nehány

ſzempillantatig, és az ember kéntelen ſzemeit bé húnyni, mivel külömben el ſzédül. Mihelyt pedig viſzont fel nyitja ſzemeit, ha ſzintén mindjárt a' más pertzentésben esnék is az meg, ismét tiſztán lát minden tárgyakat.

Ezek a' rendkivül kedvetlen jelenségek, a' ſzemek meg nem kéméllése után, az ifju, ſzöke, véres emberekben sokkal előbb ki nyilatkoztattyák magokat, mint másokban.

A' ki ezen meg intö jeleket ſzámba nem véſzi, és ezek ellent nem álván, leg nemesebb érzö eſzközének egéſségét gondolatlanúl ostromolja, azt rövid idön más két soha sokáig ki nem maradó jelenségek fogják ſzeme iránt tünödésbe hozni.

1. Úgy tettzik t. i. mintha minden tárgyakat egy egy kis ſzivárvány venne körül.

2. A' tárgyak, gyakorta és hirtelen, valami különösön únalmas rogyogvánnyal bé

fedve, sebessen felyülről alá, vagy alúlról fel felé mozogni, és egymásba folyni láttzanak.

A' szem ezen állapotját még éppen nem lehet betegségnek nevezni, a' még tsak az a' közép állapot az egészség és betegség között, mellyet betegségre való hajlandóságnak (opportunitas) nevezünk, és a' mely tsak egy bizonyos kedvetlen érzését jelenti a' betegségre hajlandó érző eszköznek. Ha az ember ezen idő pontban jól magára nem vigyáz, a' szem ezen roszszúl léte és gyengesége hóltig meg marad. Mindazonáltal az emberek nagyobb része ezen esetbe igen könnyen hibába esik, és gyakorta mindenféle izgató és úgy nevezett erősitő szerek által a' betegségre való hajlandóságat valóságos betegséggé változtattyák által, a' midőn azon szerekkel, vagy gondolatlanúl, önnön magok el látása szerént élnek, vagy tudatlan, vagy még koborló szem-orvosoktól is tanátsat kérnek, a' kik készek egy nehány arany nyereség reménysége alatt, azon szemeket,

mellyek többnyire tsupán a' nyugodálom által helyre állanának, mindenféle titokban tartott (arcanum) orvoſságokkal ostromolni.

A' most a' kérdés, hogy lehet a' meg erőltetett ſzemet leg bizonyosabban, és a' tzélhoz leg inkább mérsékelt módon tökélletesen meg nyugtatni? hogy lehet leg bizonyosabban a' betegség ki ütését meg előzni.

A' leg bizonyosabb út e' végre, melyre engemet a' hoſzſzas tapaſztalás tanitott, a' következendő:

1. A' mennyiben tsak lehetséges kéméllèni kell a' ſzemet, leg alább egy darab ideig. De nem kell a' kéméllés alatt, hirtelen való és egéſz munkátlanságát érteni a' ſzemnek, mert az, a' mint kevéſsel ez előtt meg bizonyitottam, éppen ollyan nagyon árthat, mint a' további erőltetés.

2. Ha tsakugyan hivatala vagy házi környülállásai miatt, minden tartós foglalatoſságról le nem mondhat, változtassa leg alább gyakran, ha lehet, a' foglalatoſság tárgyát.

3. Hunnya bé ſzemeit gyakran a' munka közben, és fordúljon egygyet kettőt a' ſzobában, vagy a' mi még sokkal jobb a' ſzabad levegőben. Ha ez tsak egy néhány pertzentésekig eshetik is meg, mindazonáltal mindenkor ſzembetünő haſznát fogja annak tapaſztalni.

4. Gyenge lábvizek által, mellyekben sok konyha só vagyon fel olvadva, vagy a' mellyekbe etzet vagyon töltve, igyekezzék az ember a' vért le vonni. (derivare.)

5. A' mérsékelt testi mozgás az erdőkben vagy a' réteken, a' hol a' ſzem, a' terméſzet leg kedvesebb munkáinak ſzüntelen való változásában gyönyörködik,

oly derék eſzköz a' meg erőltetett ſzemek meg friſsitésére, hogy az, még a' leg közönségesebb ember előtt sem esméretlen.

6. Különösen ſzükséges pedig, hogy a' ki egyſzer arról meg győződött, hogy ſzemeibe sokkal többet bizik mint kellene, reggel mindjárt a' fel serkenés után, ebéd után és estve a' gyertya világnál, minden ollyan munkától, mely nézést kiván, ſzorgalmatoson ollya magát.

7. Moſsa és fetsköndezze meg ſzemeit hideg vizzel egy nehány izben napjában. Akármely egyűgyü is ez a' ſzer, mindazonáltal az illyen esetekben mindenkor haſznos. Már felyebb emlitettem, hogy az úgy nevezett ſzempohárban való feréſztése a' ſzemnek, rendkivül ártalmas, azért újjolag is azt mondom, hogy tsak réá kell fetsköndezni a' ſzemre, mert tsak ezen az utan érheti el az ember tzélját, minthogy a' viz, mind a' ſzünte-

len egy mértékben maradó hideg, mind pedig azon kitsiny megrázkodtatás által, mellyet a' fetskéndezés okoz, igen jól tévő és tzél ſzerént való változást okoz a' ſzenvedő ſzembe.

E' végre sok eſztendőktől fogva élek egy fetskéndezve fereſztő éppen ezen tzél. ra kéſzült eſzközzel, melynek mind itt, mind pedig külföldön az én javallásom ſzerént haſználva ſzerentsés következéseit tapaſztalják a' ſzem ſzerfelett való meg erőltetése után, és a' mellyet olvasóimmal a' könyv végén lévő réz táblán egéſzſzen is, ketté ſzelt formájában is képzeltetek, hogy ezt a' jóltévő eſzközt magok meg kéſzitthetsék.

Ezt a' fetskéndezve fereſztő eſzközt lehet pléhből vagy rézből tsinálni, tsak hogy a' viztartó F. önteſsék fejér ónból. Belé megyen mintegy 5 — 6 font viz. A' H. betűvel jegyzett tső négy réſzekből áll, mellyek egymáſsal sárga réz srofokkal D. vagynak egybe foglalva; nehogy pedig a'

viz ezen srofok között ki folyhaſson, nedves bör karikák tétetnek közibe. A' tsö minden réſzeit könnyebségnek okáért a' viztartóba bé lehet tenni, mikor az eſzköznek haſznát nem akarja az ember venni.

A' jégtartó G. meg töltetik egybe tört jéggel, melynek hidegsége a' hozzá adandó konyha só vagy ſzalamia által lassan lassan neveltetik. A' ſzökö viz erejét kissebiti vagy neveli az ember az E. kóltsal. Az A. abronts éppen belé illik a' B. kapotsba, és az eſzközt a' fedövel C. egyben foglalva tartya, midön fel függeſztetik. Az egéſz eſzköz hoſzſza öt láb a' Bétsi mérték ſzerént; ollyan magoſsan akaſztya fel az ember, hogy a' feredö ne kéntelenitteſsék fejét erösen elö hajtani, minthogy az által a' vér a' fobe meg rekedne.

A' viz hidegségét laſsan laſsan kell nevelni; elöſzör a' fejét gyenge hideg vizbe mártott ruhával fedi bé az ember, de tsak egy nehány pertzentésekig hadja rajta, mivel hamar bé veſzi a' test melegét. Gyak-

ran meg kell újjitani ezt a' vizes ruhát, azomban pedig vigyázni kell, hogy a' test ezen idö pontban érezhetöleg meg nevekedett gözölgésben ne légyen, melyre nézve rendkivül vigyázatlan dolog vólna, mindjárt a' fel ébredés után hasonló dologhoz fogni. Nehány napok múlva fejét és szemeit valamivel hidegebb vizzel kezdi az ember mosni. A' 8dik vagy 10dik napon végre hozzá fog a' fetsköndezö feredöhez, és a' mint kiki tudja, mind a' viz hidegségét, mind azon eröt, mellyel a' viz fetsköndeztetik, lassan lassan neveli.

A' ki az itt elö adott régulákat szorosan követi, gyönyörüséggel fogja tapasztalni, hogy elöbbeni foglalatosságaihoz, meg nyugodva térhet ismét visszza, de a' ki oly vigyázatlan, hogy tulajdon szeme ellen másodszor is hibázik, ne reménlye többé, hogy szemei ismét oly erösek és tartosok lésznek, mint a' millyenek az eröltetésel járó munkákra meg kivántatnak.

A' második és éppen ollyan fontos fő régula a' ſzemek haſzna vételére nézve, közönségesen ez:

II. Akár mely tsekély munka mellett is, a' mennyire tsak lehet, egyenlöleg oſzoljék a' világoſság.

Ollyan ki nyitott ablak mellett dolgozni, melly ollyan köfallal vagyon által ellenben, a' hová a' nap süt, annyit téſzen, mint a' ſzemet vakmerőképpen el rontani. Sok betegeket gyógyitottam már, kiknek ſzemeik, tsupán tsak ebből az okból feletébb veſzedelmesen neki tüzesedtenek vólt, és némellyik ezen betegek közzül, ámbátor a' tüzeſséget meg gyógyitottam, ſzemének gyengesége miatt, minden nehezebb foglalatoſságokra egéſz életében alkalmatlannak maradott.

Igen fontos régula azért, hogy akármely munkánál is, a' viſzſza verödett vagy

egygyesült világoſságot kerülje az ember, és ez okból mind azok a' métslámpások, mellyeknek kalapjok vagyon, mint p. o. a' Segnertől, Argandtól talált s. a'. t. telyességgel haſzonvehetetlenek, mert tsak egy tárgyat világositanak egygyesültebb súgárokkal, a' többiek pedig tökélletes homályban vagynak. Ha már ſzerentsétlenségünkre, azon tárgy, mellyen dolgozunk éppen fejér vagy fénylő, az egygyesült és viſzſza verödött súgárok oly erőſsen illetik a' ſzemet, hogy a' leg erőſsebb is, valóságos kár nélkül azokat sokáig ki nem álhatja. Önnön magamon tapaſztaltam azt, midön ez előtt nehány eſztendőkkel a' téli estvéket igen ſzükséges anatomiai rajzolatok kéſzitésére akartam forditani.

Ebből a' régulából terméſzetesen foly a'

III^dik. Az egyenlöleg el oſzlott világoſságnak semmi munka mellett sem kell igen gyengének lenni.

A' világoſság, soha felette nagy a' munka mellett nem lehet, ellenben hogy igen kitsiny a' világoſság kelletinél többſzör meg esik, mert az emberek nagyobb réſze kémélli a' gyertyát, nem gondolván meg, hogy azt a' tsekély fagygyú vagy viaſzbéli nyereſséget, az idő veſztés, és azon véghetetlen ſzenvedések, mellyek a' ſzem gyengeségéből következnek, ezerſzer feliyül haladják. Már ekkor késő az illyen oktalan takarékoſságot bánni. Tegyen azért az ember mindenkor leg alább 2, és ha a' munka fontoſsága kivánnya, 3 — 4 vagy 6 gyertyát is egy sorban maga eleibe, de vigyázzon ſzorgalmatoson arra, hogy a' gyertyák mind egyarányú magoſsak légyenek, hogy a' láng a' ſzemmel soha vizerányban ne légyen, hanem érjen mindenkor felyebb a' ſzemnél. Ha a' gyertyák laſsan laſsan alá égnek, könyvekkel vagy akármi egyéb módon fel kell azokat pótzolni, merem mondani, hogy igy, a' kik külömben estve alig dolgozhattanak egy órát ſzemeik fájdalmas érzése nélkül, ezen

tanátsomat követvén, sok orákig dolgozhatnak minden alkalmatlanság nélkül. Egyátalyában javaslom olvasóimnak, hogy a' tsekély munkák mellett is, ha azokat mesterséges világoſságnál kell végben vinniek, gyújtsanak leg alább két gyertyát; mert az a' haſzon, mellyet abból ſzemeikre nézve véſznek, valósággal nagyobb sok gyertyák árránál. Helyes a' fagygyú gyertyák ellen való közönséges panaſz, mert azoknak lángjok lobog, minthogy a' bél vastagsága a' fagygyuéval nintsen illendő mértékben; azoknak lángjok igen gyakran és ſzembetünöleg változik, minthogy most felette nagy, majd felette kitsiny világgal ég, és ſzüntelen venni kell a' hamvát; és végre lángjok pertzeg, minthogy a' fagygyú nem egéſzſzen tiſzta, és sok meg éghetetlen réſzek vagynak benne, el halgatom a' fagygyú gyertyák' azon hijjánoſságait, mellyeknek a' ſzemre egyenes bé folyásak nintsen, de a' mellyeket a' jó viaſz gyertyában soha sem tapaſztal az ember. Vajha senki is, a' ki estve dolgozni kénte-

len, e' réſzben is ſzeme egéſségének egy nehány garasokat fel áldozni nem sajnállana.

Némelyek ugyan azt hitték, hogy az Argand által feltaláltatott métslámpás által a' fagygyú gyertyák minden ártalmain segithetni; és a' ki nem ſzokta a' maga körûl lévö dolgokat minden óldalról meg visgálni, könnyen mehet arra a' gondolatra, hogy az illyen világositást az éjjeli munkák mellett a' leg jobbnak tartsa, mert tsendesen és egyenlö lángal ég; és a' világoſságot 12 viaſz gyertya világáig, következésképpen igen nagy grádusig lehet nevelni, vagy kiſsebbiteni, a' ſzerént a' mint a' munka kivánnya, és a' mi leg fontosabb, az Argand jó métseſse által meg világositott tárgyak, oly keveset változnak ſzinekben, hogy annak világánál tarka ſzinekkel is festhet az ember, mely akármely más mesterséges világoſság mellett telyeſséggel lehetetlen — de mindezek a' valóban nem tagadható haſznai az Argand métseſsének azonnal el tünnek, ha meg gondolja az em-

ber, hogy ez a' méts a' világoſságot ſzüntelen egygyesiti, és viſzſza veri, és hogy következésképpen attól soha sem lehet várni, hogy a' világoſságot egyenlöleg oſzſza el, holott az, minden munkára el múlhatatlanúl ſzükséges.

Az Argand métseſsének némely kedvellöi ezen a' hijjánoſságon is igyekeztenek segilleni, a' fejér ſzinre mázolt kalap helyett tsupán zöld tafotából valót tévén; de az által tsak annyit viſzen az ember végben, hogy a' világoſság nem egygyesül úgy a' munkába lévö tárgyon, 's következésképpen arról nem verödik oly hathatósan viſzſza a' ſzemre; még is mindég meg marad az a' hibája, hogy a' világoſság felette egygyesül általa, és nem oſzlik egy formán mely a' ſzemre nézve felettébb jó vólna.

El hiſzem némelyek azt az ellenvetést fogják tenni, hogy az Argand métseſsének valóságos haſznát veheti az ember az éjjeli munkák mellett, ha a' méts kalapját telyeſséggel félre téſzi, mert az által mind

azon hijjánoſságokat el kerüli, mellyeket a' gyertyákban kiſsebb vagy nagyobb mértékben, de mindenkor tapaſztalhatni, t. i. erőſs, tsendes, és egyformán tartó lángra téſzen az ember ſzert, és a' világoſság is eképpen meg lehetős egyenlőleg vagyon el oſzolva; de ezeket kérem, hogy a' leg főbb tulajdonságát egy jó mesterséges világosságnak ne felejtsék el, mely t. i. abban áll, hogy a' ſzoba levegője az által ne tételſék tiſztátalanná, mellyet egy olajos métsesnél sem lehet el kerülni, ha az az aſztalon áll, 's következésképpen nintsen ollyan ſzerſzáma, mely az olaj gőzt ki fogja.

Mindazonáltal az Argand métseſsének haſzon vehetőségét és érdemét telyeſséggel nem tagadom, sőt ide hátrább ezen munkában két alkalmatoſsággal fogom meg bizonyitani, hogy az Argand métseſsével való világositás, bizonyos esetekben minden más világositás módjánál előbb betsülhető, tsak azt ohajtom, hogy a' dolgozó aſztalakról telyeſséggel maradjon el.

IV^dik Régula.

A' kik kéntelenek eſzekkel 's ſzemekkel tartóson dolgozni, ha ſzintén a' leg jobb ſzemekkel áldotta is meg öket a' terméſzet, tseréljék fel gyakran, ha tsak a' munka terméſzete engedi, az állást az ûléssel, hogy igy a' nedveſségek meg rekedésének ellene álhaſsanak.

Vajha egy is olvasóim közûl ezt az egéſzſzen a' tapaſztaláson épûlt tanátsot meg nem vetné; vajha, föképpen a' fő tiſztviselők, a' ſzobájokba zárkozó tudósok ezt a' tanátsot ſzoroſsan követnék — meg vagyok az iránt győződve, hogy a' ſzem gyengeség rövid idön állapotjak ritkább nyavalyái közzé ſzámláltatnék, holott az most leg gyakrabb következése ſzorgalmatoſságoknak. Azon nagy haſznokról, mellyeket az ember egy illyen maga viselet ál-

tal az egéſz test egéſségére nézve meg nyerne, nem is akarok most emlékezni, minthogy az nagyon el vinne ezen munkám tzéljától, és minthogy ezen pontról már elég hathatósan irtanak és beſzéllettenek a' nagy praktikus orvosok.

Egy ollyan pulpitus által, mellyet akár mely aſztalra réá lehet tenni, és ſzabad tettzés ſzerént felyebb emelni, vagy alább ereſzteni lehet, könnyen egéſzſzen el éri az ember a' fenn emlitett tzélt; és az a' tiſztviselö, a' kinek egy illyen pulpitusra vagyon ſzüksége, tulajdon pénzéből is tsináltathat, a' nélkül hogy a' Status ſzoroſs takarékoſságának terhére lenne, ha ugyantsak tsupa lágy fából kéſzültel meg elégſzik, a' mely mindazonáltal a' tzélnak tökéletesen meg felel, és tsak 3 forintokba kerül, mint az, mellyet az ide ragaſztott réztábla a' III. és IV. ſzámú kép alatt képzeltet, mellyel már sok eſztendöktöl fogva nagy haſzonnal élek, és a' mellyen nem tsak irhatok, hanem kényemre rajzólhatok is.

Vdik Régula.

Szükség, hogy a' kinek az anya természet, barna, vagy még úgy nevezett fekete szemet adott, sokkal gondosabban vigyázzon szeme világára, mint a' kinek kék szemei vagynak.

A' kinek vagyon kedve szorosan, sok esztendökig, és nagy számú emberekben visgálni a' szemek külömbözö mértékü haszonvehetöségét, végtére éppen ollyan ellene mondhatatlannak fogja találni a' tsak most emlitett igazságot, mint a' millyennek én találtam; egy gondos egybenvetés és hasonlitás után, éppen úgy erösitheti mint én erösitem, hogy a' világos kék, (tsoka szem) vagy tsupán kék szemek, ugyan azon környülállások között, sokkal nagyobb meg eröltetést álhatnak ki, mint a' barna vagy fekete szemek, söt azt is, hogy a' szem tartosága és élesé-

ge, a' leg ſzoroſsabb egyarányúságban (proportio) vagyon a' ſzemek külömböző ſzinével, úgy annyira, hogy a' ſzem egyátalyában annyival haſzonvehetőbb mennyivel halaványabb ſzinű annak ſzivárványa, (iris oculi) ellenben pedig mentől sötétebb ſzinű annyival gyengébb, következkezésképpen a' sötét kék ſzem sokkal kevesebb munkát álhat ki mint a' világos kék, és a' barna ſzemet sokkal kevésbé lehet erőltetni a' sötét kéknél s. a' t.

Közönségesen meg jegyzett dolog az is, melynek igazságáról könnyen meg győződhetik kiki, hogy elöſzör, 100 fekete ſzemű emberek közzűl, alig talál az ember egygyet, a' ki ſzeme erejével tökélletesen meg vólna elégedve; másodſzor, hogy a' sötét ſzinű ſzemek, igen gyakran és könnyen alája vettetnek az úgy nevezett ſzembetegségeknek, farkas hályognak, mellyektől a' világos ſzinű ſzemek a' tökélletesen egyenlő környülállások mellett is igen gyakran ſzabadok. Minthogy pedig egy régula is nintsen ki fogás nélkül, talál

néha az ember kék ſzemeket, mellyek a' ſzületés napjától fogva gyengék, és meg fordítva is — de az illyen példák igen ritkák, és az én állatásomat leg kiſsebbet sem változtattyák.

Az árnyéktartóval, ſzempaiſsal való élés még a' játék közben is, főképpen pedig a' munka közben oly közönségesen meg rögzött ſzokás, hogy igen ſzükségesnek tartom ſzoroſsan meg határozni, mikor vagyon valóban az ollyan paisokra, ſzükség, következésképpen azt téſzem

VI^dik Regulának, hogy

Csak azoknak vagyon a' ſzem paisra ſzükségek, kiknek erőſsen ki ülö ſzemeik vagynak, és szemſzörök 's ſzemöldökök gyenge;

mert ezek ſzem pais nélkül, minthogy töllök a' terméſzet a' ſzükséges óltalmat meg tagadta, nem sokáig álhattyák ki a' vilá-

gosságot a' nagy erővel járó munka mellett, a' nélkül hogy szemeknek valóságos ártalmára ne lennének. De a' pergamentből készült, fényes sirnáztzal bé vont zöld szem paisok, a' mint mindenütt árulják, valósággal olyan tzél ellen valók, hogy mindent a' kinek házában illyen szem rontó vagyon, szivesen kérek, hogy mentől hamarább lehet egy zöld tafotából készültel tserélye fel; mert tsak illyen óltalmazhattya valóban a' szemet a' meg határozott esetekben, minthogy nem vet igen tömött árnyékot a' szemre, hanem a' világosságot tsak annyiban gyengiti, hogy az, a' munkában lévő tárgyról viszsza verödő súgárokkal ellenkező mértékben ne légyen.

Ezen el múlhatatatlanúl meg kivántató tulajdonságán kivül, szügség hogy a' szem pais a' lehetőségig könnyű légyen; mert a' nehéz szem paisok könnyen fő fájást okoznak, és ebben a' tekintetben is árthatnak a' szemnek. Leg jobbak azért a' vékony drotra vont tafotából készült szempaisok.

A' leg jobb árnyéktartókról ezen munka 2dik Szakaſzſzában böven fogok ſzóllani.

Az utólsó régula, mellyet mint egygyet a' leg fontosabbak közzül a' ſzem haſználhatására nézve, olvasóimnak erössen ſzivekre kötök, mivel azzal föképpen az ifjak oly keveset gondolnak, hogy még virtusnak tartyák által hágni, ebben áll:

VII. Nem kell egy tárgyat is, akár mitsoda nemû légyen az, ſzürkületben vagy hóld világnál ſzorossan és sokáig visgálni.

Ollyan világoſságnál olvasni vagy irni pedig, a' leg meg botsáthatatlanobb bolondság, melynek büntetése soha sem halad sokára.

Igen sokſzor panaſzolnak nékem az

emberek, hogy ſzemek naponként mind inkább inkább gyengûl, mellyet abból véſznek éſzre, hogy ez elôtt ſzürkületbe igen jól olvashattanak és irhattanak, de már többé a' lehetetlen. Sokan alig akarták hinni, hogy egy ollyan tselekedet, ha nem mindenkor esik, a' ſzemnek árthaſson, és hogy a' ſzürkületbéli nem olvashatás nem következése a' ſzem gyengülésének, hanem a' ſzem gyengesége következése azon eſztelen próbáknak; de ſzerentsétlenségekre, sok illyen hihetetlenek lakoltanak meg azért, hogy ſzives javallásaimat ſzámba nem vették, hanem ſzemek éleſségén való tsekély tsudálkozás kedvéért, azoknak egésségét fel áldozták.

A' hóldba való nézés is éjjel, ha sokáig és gyakran esik, nagy ártalmára lehet a' ſzemnek. Sok példáink vagynak, hogy a' tsillag visgálok, kik a' hóldat éjjel meſzſzelátó üvegekkel meg mozdulás nélkûl, sokáig, és ſzines üveg nélkûl visgálták, ſzemek világától örökre meg foſztattak — tegyen bár az ember magán próbát, és

visgálja a' hóldat, föképpen mikor meg tölt, nehány pertzentésekig puſzta ſzemekkel, és azonnal egy únalmas feſzülést, egy ki magyarázhatatlan kedvetlen érzést fog ſzemeiben érezni. El hiſzem azt fogja itt valáki kérdeni, miért lehet a' hóldat nappal, egéſz orákig leg kiſsebb nehézség nélkül nézni? Azt tartom, annak okát könnyü által látni; nappal a' hóld világa nintsen egygyesülve, mert a' körülötte lévö testek is világolnak, söt maga a' levegö is kék világot vet viſzſza, következésképpen a világoſság egyenlöleg vagyon el oſztva. Tudni való dolog az, hogy a' ſzemfény egybe huzódik vagy ki tágúl, ahozképest, a' mint a' világoſság erös vagy gyenge. Nappal tsak az elsö esik meg, az által minden ſzerfelett való világoſságnak úttya el záratik, és a' ſzem fenekét egyenlöleg oſzlott világoſság fedi bé. Ellenben éjtzakának idején mind ezek másképpen vagynak, mert a' külömbözö mértékben világositott, a' világoſságra és árnyékra nézve egymástol felette külömbözö, mindazonáltal tsak nem egymás mellett lévö tárgyak, igen kü-

lömbözö módon illetik a' ſzemet, és azért minden kétségen kivül a' ſzem alkotásában is ellenkezö változásokat kell, vagy mindjárt azon ſzempillantatban, vagy laſsan lassan okozniok. Hogy ennek, föképpen ha gyakran meg esik, több vagy kevesebb ideig tartó romlást kell a' ſzemben okozni, nem ſzükség bövebben meg mutatni, figyelmezzünk tsak a' hasonló okok által, az állati test egyéb réſzeiben ſzármazott jelenségekre, mint p. o. a' melegre, a' hidegre. Onnan meg lehet azt is magyarázni, miért sokkal könnyebb a' hóld éjjeli visgálása, ha a' nézés tárgya felöl való üveg meg vagyon világositva; mert már ekkor a' hóld nem láttzik többé fekete, hanem fejéres égen lenni, a' setétség és világoſság között való külömbség nem ollyan nagy, és a' hóld világ inkább el vagyon oſzolva. Abból nyilván láttyák olvasóim, miért hogy mind azok az árnyéktartók, mellyek a' ſzobában lévö tárgyakat, azon aſztalan kivül, mellyen dolgozunk, meg homályositttyák, a' ſzemnek oly erösen ártalmasok.

3.

A' ſzem okos haſzna vétele módjáról, a' külömbözö korokra nézve.

Számtalan példákat hozhatnék elö, hogy a' ſzülék és dajkák, mindjárt az elsö napokban a' ſzületés után, meg vetik fundamentomát gyermekek ſzeme gyógyithatatlan gyengeségének; igaz ugyan, hogy többnyire tudatlanságból hibáznak, mert a' mi ſzemeink nem tsak hogy meg ſzokták a' világoſságot, hanem egyſzersmind igen ſzembetünöleg érezzük annak haſznos völtát: de ugyan hogy is lehetne kivánni az aſzſzonnyoktól, a' kik ritkán akarnak vagy tudnak a' körülöttek lévö külömb külömbféle jelenségek okairól gondolkozni, hogy út mutatás nélkül meg fordúljon az eſzekben, hogy a' ſzegény kitsiny teremtményre nézve minden világoſság tselyeſséggel újj izgató, és hogy minden ſzokatlan hathatós

îzgató, ſzükségesképpen nagy következéseket okozzon? Az atya, a' nagy anya, a' néne, mindnyájan ohajtyák látni a' kedves újj ſzülöttet, és ingyen sem jutván leg kissebb roſzſz is eſzekbe, az ablakhoz, vagy egy világos ſzobába viſzik. A' kisded ſzivrehatólag sikólt, de nem tudja meg mondani, hol fáj néki, ekkor mindent el követnek, hogy fájdalmát enyhitheſsék, azomban egygyik sem gondolkodik a' fájdalom valóságos okáról, t. i. a' világoſság által lett vigyázatlan izgatásról. Ha ſzerentsétlenségre a' gyermekágyasnak háza népe nagy ſzámból áll, a' ſzegény kis féreg sok izben kéntelenittetik napjában ezt a' kint ki állani; mert föképpen az aſzſzonyok nagyon ſzeretik visgálni, hogy ugyan kihez ût az újj ſzülött, a' kinek segedelem iránt való kiáltását, mind addig meg nem halgatják, mignem végre ſzemehéjjai nagyon meg dagadnak, meg tüzesednek, és a' mig a' nagy bövséggel folyó sárga matériát, mely a' ſzemet egéſzſzen bé fedi, nem látják. Akkor oſztán nintsen vége hoſzſza a' tsudálkozásnak, bámulásnak, hogy eshes-

sék az, hogy a' telyességgel egésséges szüléktől származott gyermeknek nedvességei oly hamar meg tsipösödtenek. A' mindenttudó bába, ezt a' tsipősséget annak rendi szerént tisztitókkal kezdi ostromolni, 's végre, ha ugyan szerentsésen lett vége a' dolognak, az az ha még ideje korán valamely okos orvostól tanátsot kérdettenek, még is tsak nem mindenkor örökre gyengének marad a' szem; a' terhes esetekben pedig, többnyire a' látás nagyobb részént, vagy egészszen is, és azzal egygyütt gyakorta maga a' szem is oda lészen.

A' leg ostobább balvélekedések közzé tartozik az is, hogy azon szobát, melyben a' gyermekágyas aszszony fekszik, nagyon meg homályosittyák, azt tartván, hogy a' világosság az anya szemeinek ártalmára lehetne, főképpen ha a' szülés közben nagy eröltetéseket állott ki; az újj szülöttet pedig néha már élete elsö napjaiban, a' nagyon világos gyermekek szobájába idézik. Ki nézhet illyen esztelenséget boszszonko-

dás nélkül? és még is minden rangú emberek között fel találja azt.

Közönségesen véve azután is még mind keveset ügyelnek arra, hogy mi árthat a' tsetsemö ſzemeinek; igen sokſzor meg esik p, o. hogy a' gyermek ágya felett valamely fényes tárgy, tükör, óra, vagy ahoz hasonló vagyon fel függeſztve, mellyet az álmából fel serkenö kisded többnyire sokáig és mozdulás nélkül néz. Ha ez napjában talám tsak kétſzer vagy háromſzor esik is meg, (mert az illyen kisded gyermekek, ha sem nem ehek, sem valami testi fájdalomtól nem kinoztatnak, különös kedveket találják a' fényes tárgyak nézésében) ha a' tükör, vagy akármi is a' fejek felett függ, azon inas husok, mellyek a' ſzemet fel felé mozgattyák, vagy ha az ollyan fénylö tárgy az ágy óldala felöl függ, a' ſzem óldal inas husai oly nagy eröt nyernek önnön magok egyben huzására, hogy a' ſzemek mindég ez vagy amaz óldal felé fordúlva maradnak, mely betegségét a' ſzemnek az orvosok kantsalságnak nevezik.

Ha rövid idön ki nem találja az ember a' nyavalya okát, ha korán másképpen nem teſzi az ágyat, hogy annál fogva a' gyermek éppen ellenkező pontra nézni kéntelenittessen, a' ſzeme körökre meg maradnak abban az állásban, és tehetetlenek léſznek a' tárgyakot egyenesen nézni; az ollyan ember egéſz életében kéntelen leſz mindent fél óldalt visgálni, hogy azt tiſztán meg külömböztethesse. Abból ellene mondhatatlanúl meg tettzik, mely nagy ártalmára légyen az ollyan ſzembeli hiba annak haſzna vételére nézve; hogy pedig az az egéſz ábrázat formáját is el rútittya, nem ſzükség meg mutatnom. Ugyan azon hibás állása a' ſzemnek gyakorta abból ſzármazik, hogy az ollyan tárgyakot, mellyeket a' kisded gyermekek igen örömest néznek, közel tartyák az orrokhoz; oly közönséges ſzokása ez a' dajkáknak, hogy valóban igen ritkát lehet ezen hiba alól ki venni. Ebben az esetben, azon inas husok öſzve húzó ereje, mellyek a' ſzemet az orr felé fordittyák, néha oly nagy mértékre ne-

vekedik, hogy a' ſzemfény nagy réſze a' ſzem belső ſzegeletéből ki sem láttzik.

A' miólta a' ſzemek orvoslását gyakorlom, sok oly esetek adták elő nékem magokat, mellyekben a' ſzem azon bé felé való fordulása egy a' gyermek orrán ſzőkött kitsiny pattanás miatt lett; mihelyt t. i. az orron valami ſzokatlan vagyon, még a' meg lett ember is ſzüntelen oda néz; mit várhat oſztán az ember a' gyermektől? Különösen és gyakran meg esik ez az ótvar kezdetében, a' mely betegségben nem ritka dolog a' gyermek orrán és poſáján, elöſzör apró pattanásokat ſzemlélni. Az az egygyetlen egy orvoſság, mely az én tapaſztalásaim ſzerént ezen ſzembeli hibát, ha ſzintén alkalmasint meg rögzött is meg gyógyíthattya, áll egy darabb fényes keményta fotában; mellyet úgy köt az ember a' gyermek két vakſzemére (tempora) hogy annak egy réſze nyúljon ki a' ſzem felé. Rövid időn tapaſztalni fogja az ember, hogy a' gyermek igyekezni fog a'

ſzeme külsö ſzegeleténél lévö újj tárgyat nézni, és ez által, a' ſzemek, elöbbeni hibás állásokat laſsan laſsan el veſztik. De valaminthogy a' gyermekek sokſzor ki kapnak rajtunk, úgy itt is könnyen meg eshetik az; mert magam sem tudtam által látni két esetben, a' hol ezt az orvoslás módját javasóltam, és a' mellyet a' mint nékem erösitették, a' leg nagyobb pontoſsággal végbez vittenek, hogy eshesék, hogy a' nyavalya sok idö el telve is semmit sem akart engedni. Történetböl ki találtam annak valóságos okát, t. i. azon két gyermekek, mellyek nem sokkal vóltanak nagyobbak egy egy eſztendösnél, valahányſzor módját ejthették, mihelyt az ember róllak ſzemét el vette, a' fényes tafotát ſzemek ſzéléröl az orrokig húzták, hogy kedvekre nézhesék, és igy a' ſzokatlan, únalmas óldal félt való nézéstöl igen okoson meg tudták magokat kémélleni. Minekutánna öket abban meg akadályoztattam, kevés idö múlva a' kantsalság tökélletesen el múlt.

A' ki egyátalyában oly gyakran láttya, milyen kéméletlenül ostromolják a' ſzülék, nevelők, az ö gyermekeiknek, nevendékjeiknek ſzemeket; a' ki láttya hogy gyakorta a' leg jobb ſzándék mellett, t. i. nagyon haſznos és tiſzteletre méltó embereket akarván belöllek formálni, miképpen foſztyák meg azon ſzegény teremtményeket még gyenge ifjúságokban az életnek mind azon gyönyörüségeitöl, mellyekkel az egéſséges ſzemü ember minden nap, minden orában él; a' ki ollyan sokſzor prédikállott sükeretlenül a' leg barattságosabb hangon, mind ezen meg rögzött balvélekedések ellen, 's a' ki egy ollyan nevelés tsalhatatlan ártalmait ellene mondhatatlanúl, és még is minden haſzon nélkül oly sokſzor meg mutatta, mint én; annak valóban nehezen kell esni, ha jó ſzivből ſzármazott, és a' tapaſztaláson épült minden tanátsadásait közönségesen kell meg újjitani, 's a' mellett kéntelen azt gondolni, hogy az ö ſzavára talám igen kevesen térnek meg. De ezen keveseknek meg térése is gazdag jutalom léſzen mindazon sükeret-

len igyekezeteimért, mellyeket sok eſztendők ólta a' ſzegény gyermekek javára forditok.

Sokan bé vették már azt a' régulát, hogy a' gyermekeket ſzüntelen foglalatosságba kell tartani, ha nem akarja az ember hogy buták legyenek, vagy a' munkásság öſztöne bennek roſzſz útat végyen magának. Ezen régulához képest foglalatoskadnak a' mái világban többnyire a' gyermekek jádzó eſzközeikkel a' gyermek ſzobába — a' ſzabad levegöre ritkán botsátják, nehogy az uttzán kóborló gyermekektöl valami olyant láſsanak vagy tanúljának, a' mit nem kellene nékiek látni, annyival inkább meg tanúlni. Alig menekedhetnek ki a' ſzáraz dajka kezeiböl, az úgy nevezett Hofmester vagy Gouvernante helyibe lépik, a' kik többnyire vagy a' ſzülektöl felette ſzoroſs rendeléseket véſznek, vagy magokkal viſzik oda azt a' meg nem eméſztett régulát, hogy a' gyermekeket álló nap estvig egy orát is foglalatoſság nélkül nem kell hagyni; az egéſz Isten

adta napon egygyik tanitó a' másiknak adja az ajtót, nints vége hoſzſza az irásnak, olvasásnak, rajzolásnak, varrásnak, klávirozásnak, mig ezek az el kinzott teremtések tovább ki nem álhattyák, hogy ſzemekről ne panaſzolnának. De mit haſznál a' panaſz is? Ritkán hivnak egy okos ſzem orvost, 's ha hivnak is, ha az igaz lelki esmérete ſzerént beſzél, mindjárt azt a' hatalom ſzót (Machtspruch) vetik ellenébe: Nem lehet a' gyermekeket elég idején ſzoritni a' tanúlásra, ha valamit akar az ember belõllek tsinálni. Semmit sem ſzóllok azon erköltsi all útokról, mellyekre ezen régula vezethet. Nem! tsak azon terméſzeti következéseket emlitem, mellyek el válhatatlanok a' gyermekekkel való illyen bánás módjától. Imé itt közönségesen minden orvosokat és ſzem orvosokat bizonyságúl hivok, ha nem veſztette é el sok gyermek ſzeme világát, sõt életét is tsupán ezen balvélekedés miatt.

Leg inkább érzik az illyen nevelés su-

lyát a' ſzegény léánykák, mert azok ſzámot sem tarthatnak meg kinzott ſzemeik tzél ſzerént való meg nyugtatásához, mignem férjek, vagy a' telyes fel serdültség arra ſzabadságot ád, midön már gyakorta igen késö. A' fiú gyermekek is meg vagynak kötve, de az ö tanúlások tárgya változóbb, és gyakorta a' testnek a' ſzabad levegöben való mozgásával egyben vagyon kötve.

Telyeſséggel nem tagadom, hogy a' gyermekeket tsak a' ſzünetlen való foglalatoſság által lehet, mind azoktól a' vétkektöl meg óltalmazni, mellyek sokakat ifjúságok virágjában el hordanak, vagy leg alább árnyék képekké, és 23 — 24 eſztendös korokban meg aggott öregekké változtatnak: mert az egéſséges gyermekek lelke örökké ébren vagyon, munkás, és mérsékelt foglalatoſságot kiván, és minden próba, a' mely annak igen keskeny határok közzé való ſzoritására vagy el nyomására tzéloz, haſzontalan, ártalmas: a' munkáſság gyözhetetlen öſztöne el ſzaggatja lán-

tzait, és el fajúl, vagy az egéſség és a' test virága a' munkáſsággal egygyütt a' sirba megyen. Mindég foglalatoſságban kell azért a' gyermekeknek lenni, de azon foglalatoſságoknak telyeſséggel az ö test és lélekbéli erejekhez képest kell mérsékelteknek lenni; a' munka válaſztásában egy jóltévö, a' lelket és testet meg vidámitó változtatásnak kell uralkodni, különben üvegházbeli gyümöltseket termeſzt az ember azon nyomorúlt teremtésekből, mellyek örökké erötleneknek és izetleneknek maradnak, és a' mellyeket egy éſzaki ſzél fuvalattya plántai életekben meg fojt. Mit haſznál most némely derék léánynak, némely tiſzteletre méltó aſzſzonynak, a' milyeneket felesen emlithetnék állitásom meg bizonyitására, hogy gyermek korokban, tehetségeik' meg különböztetett munkára való forditásával, mindenek tsudálkozását magokra vonták, ha ſzemeik egéſségét és éleſségét annak fel áldozták, 's most az életnek sok ollyan örömei nélkül kéntelenittetnek el lenni, mellyekkel ez vagy amaz áſjú kori jádzó társok telyes mértékben él,

'azomban pedig a' ſzép aſzſzonyi munkákban nagyon hátra nem maradott?

Vajha minden ſzülék és nevelők, főképpen pedig az anyák, és a' léány gyermekek gondviselői, a' kik ſzerentsétlenségre ebben a' tekintetben többnyire hibáznak, és leg nyakasobbak, mind azt a' mit ide felyebb mondottam jól ſzivekre vennék, vajha oly ſzerentsés lehetnék, hogy ezen meg rögzött nevelésbéli hibának közönséges feſzegetése által, a' ſzegény gyermekeknek napjában avagy tsak egy órányi ſzabad levegővel való élést, és testeknek ugyan annyi ideig való ſzabad mozgást nyerhetnék! minden bizonnyal sok jó anya örvendene kedves betegeskedő léányának helyre állásán, és sok léány majd ismét viſzſza térne az örvendetes élet napjaival való élésre, melyhez már többé ſzámot sem tartott.

Már azon fő régulákra ſzállok, mellyekre a' ſzemek haſzna vételében az idő korra kell vigyázni.

I. Az igen ifjú gyermekeknek ſzemeiket ſzükség mindég igen különbözö tárgyok visgálásában gyakorolni, nézzenek föképpen gyakorta és sokáig meſzſze, de soha ſzemeiket nagyon meg ne erölteſsék, mert azok minden eröltetéshez ſzokatlanok, és a' nedveſségek oda való todulása, felette ártalmas azoknak.

Ezen régulának közönséges ſzámban nem vételéből vagyon az is, hogy gyakorta, a' tökélletesen egéſséges ſzüléktől ſzármazott gyermekek már jó korán ſzemekkel betegeskedni kezdenek, hogy oly sok rövid látásúak találtatnak a' jól maga biró emberek között. Egy ſzorgalmatos visgáló sem tagadja, hogy a' ſzemmel való gyermek kori roſzſz bánás okozza, hogy föképpen a' föbb rangúak között oly sok rövid látásúak vagynak, mert hogy tanúl-

hatná meg az a' ſzem a' távol lévõ tárgyakat fel venni, mely eleitõl fogva közel lévõ és apró tárgyak visgálásában foglalatoskodott. De arról többet akkor, midõn a' rövid-látásúakkal való bánásról ſzóllok.

II. Leg veſzedelmesebb akármely hoſzſzas és nagy meg erõltetése a' ſzemnek, a' ki fejtödés vagy fel serdülés ideje táján.

És még is éppen ebben az idõ tájban ſzorittyák a' gyermekeket leg erõſsebben a' tanúlásra, hányſzor nem láttyuk, hogy az illyen környülállásokban a' gyermekek növése hirtelen meg áll, testek halaványy, sovány, puffadt léſzen, a' mirigyek meg dagadnak, és a' lélek ereje a' test virgontzságával 's a' ſzem éleſségével egyetemben mintegy el tünnek. Sok ſzülék illyenkor rendkivül boſzſzankodnak gyermekek restségén, holott önnön magokra kellene boſz-

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

ſzonkodni, mivelhogy ezek a' viſzſzás nevelés ártatlan áldozattyai, valóban ſzánakozást érdemelnek.

III. Minekutánna a' test egyſzer egéſzſzen ki fejtödött, akkor a' ſzem leg könnyebben ki áll minden eröltetést.

Igen is bámúl az ember, midön mind azon temérdek és hitel felett való ſzem erőt kivánó munkákat el nézi, mellyeket némely ifjú ember, némely fejérnép ez idő tájban végire hajtott, 's még sem érzi leg kiſsebb apadását is ſzeme világának.

IV. Még a' koros vénségben sem fárad el mindjárt a' ſzem, ha az ember ifjúkorában okoson gazdálkodott ſzemeivel, és ha azoktól a'

ſzükséges segedelmet annak idejében meg nem vonta.

A' mi az utolsót illeti, abban leg többen hibáznak; mert azt hiſzik némellyek, hogy vagynak a' ſzem egéſségét meg tartó pápa-ſzemek, és ennél fogva nyakra főre sietnek, ſzemeiket még leg egéſségesebb, eſztendeikben úgy ſzólva istápra ſzoktatni; mások ellenben vén ſzemek mellett is ifjaknak akarnak láttzani, és ſzégyenlenek pápa ſzemmel élni, holott arra nagy ſzükségek vagyon, vagy azt hiſzik, hogy nagyitó üveggel a' pápa ſzem ſzükségét el kerülik. Az aſzſzonyoknak ugyan meg engedhetni ezt a' gyermeki hijában valóságot, mert ök örömmel ſzámlálnak 10 — 12 eſztendökkel kevesebbet, midön már alkalmas ſzámú eſztendöket hordoznak hátakon; de a' férjfiakban, a' kik ſzemek erejét a' Status és familia javára meg tartani kötelesek, az ollyan negédeſség telyességgel meg botsáthatatlan, minthogy az mindenkor a' ſzem kárával esik.

Közönségesen véve senki sem esméri azt az idő pontot, melyben valóban pápaszemre vagyon szüksége, és annál fogva többnyire vagy igen hamar vagy igen későre folyamodnak ezen eszközhez, ámbátor az az egygyetlen egy, a' mi a' szemet haszonvehető állapotjában meg tarthatja, ha akkor kezd az ember vele élni, mikor kell.

Attól függ tehát most minden, hogy azt az idő pontot minden emberekre nézve meg foghatólag, és szorosan meg határozza az ember, mely tzélt reménylem a' következendő régulák által telyességgel el érek; de szükség az előtt valamit azon felette hibás és nevetséges módról szóllanom, mely által közönségesen véve ez ideig azt az idő pontot meg határozni akarták, midőn az embernek pápa szemre vagyon szüksége.

Többnyire azt hiszik, hogy az embernek minekutánna bizonyos számú esztendőket el élt, mindenkor pápa szemhez kell folyamodni, és tsupán erre a' balvéleke-

désre épült az a' közönséges, nevetségre méltó, és gyakorta felette ártalmas ſzokása a' pápa-ſzem kéſzitöknek, hogy mindenféle pápa-ſzemeket kéſzitenek elöre, az emberek koroſsága ſzerént rendelve, és azokat a' tudatlanoknak el adják. Azt képzeli p. o. egy 50 eſztendös ember, a' ki egy nehány napok alatt meg erőltette zemeit, hogy néki el múlhatatlanúl pápaſzemre vagyon ſzüksége. Aló!! mindjárt egy pápa-ſzem kéſzitöhez ſzalad; de mind azon üvegek között, mellyek az 50 eſztendösek ſzámára kéſzittettenek egygyetlen egy is nintsen, mely az ö ſzeminek jó vólna. Ha több pápa-ſzem kéſzitök is vagynak azon helységben, mindazokat rendre el járja, 's ha egygyet sem talál, melynek haſznát vehetné, külsö orſzágra ir pápaſzemért. Már ezt kéntelen az orr hordozni, akár jó az üveg valamire akár nem, mig a' ſzem tovább ki nem álhatja, és a' pápa-ſzem tiró meg gyözödik arról, hogy puſzta ſzemmel sokkal jobban lát mint üveggel. E' sok ezer emberek historiája, és még jó ſzerentse, ha egyéb következése

nem léſzen annál hogy egy pár tallért el veſztett.

Hány embert nem találunk, a' ki 70 — 80 eſztendös korában, ámbátor ifjúságában sokat dolgozott ſzemeivel, mindazonáltal derékül lát azokkal, és pápaſzemröl nem is álmodik, 's azomban a' ſiai vagy léányai sok eſztendöktöl fogva nem lehetnek el a' pápa-ſzem nélkül! Hány embernek nints' ſzüksége pápa-ſzemre már 30 — 40 eſztendös korában.

Tehát eſztendö ſzám ſzerént soha sem lehet meg határozni a' pápa-ſzemmel való élés idö pontját, annyival kevésbé annak formáját.

Mások azt hiſzik, hogy a' ſzem buga külsö felének, vagy a' súgárok meg törésére határozott ſzem belsö réſzeinek kiſsebb vagy nagyobb domborúságától függ, hogy valyon valakinek elöbb vagy késöbbre vagyon é ſzügsége pápa-ſzemre. Ezek ugyan a' valósághoz valamivel közelebb járnak,

mindazonáltal még ollyan távol vagynak a' tzéltól, hogy abból telyességgel semmit sem lehet azon idő pontra nézve meg határozni, melyben ennek vagy amannak a' személynek pápa-szemre volna szüksége; mert a' leg domborúbb szem is szenvedhet az ifjúságban ollyan történet szerént való változásokat, hogy 40 esztendős korában már pápa-szemre szorúl, holott a' tsak most említett régula szerént alig kellene 90 esztendős korában arra szorúlni.

Ha valyon valaki előbb vagy később szorúl é pápa-szemre, az a' szem külömbőző alkotásától, az arra való gondviselléstől, és annak ifjukori okos haszna vételétől függ, igen sokszor pedig sok apróbb, nagyobb történetektől és betegségektől, mellyek az egygyik ember szemeit érik a' másikét nem.

Tehát tsak bizonyos változhatatlan, a' szemen tapasztalt jelekből lehet egész bizonyossággal meg határozni, mikor vagyon az embereknek tulajdonképpen szüksége pá-

pa-ſzemre, és mikor nintsen, és milyennek kell lenni a' pápa-ſzemnek, hogy a' ſzemet haſzonvehető állapotjában meg tarthaſsa.

Ezek a' jelek ollyan ſzembetünök és állandók, hogy a' ki azokat magán egyſzer éſzre veſzi, minden mástól való tanáts kérdés nélkül kereshet magának üveget, a' következendő régulák ſzerént.

1. A' ſzem látpontja, avagy az a' távolság pontja, melyben egy tárgyat leg tiſztábban látunk, és a' mely azért látpontnak (punctum distinctae visionis) neveztetik, mind inkább inkább távozik a' ſzemtől, az az, a' kitsiny tárgyakot, hogy tiſztán leheſsen látni; meſzſzebb kell a' ſzemtől tartani, mint sem ſzokott vólt az ember.

2. Egy egéſzſzen ſzokatlan öſztönből, mind több több világoſságot ohajt az ember a' munka mellett. A' honnan úgy tapaſztaljuk, hogy az öreg emberek estve a'

könyvet vagy irást a' gyertyán túl és egyenesen tartyák, hogy könnyebben olvashaſsanak.

3. Az igen apró tárgyak egymásba folyni láttzanak, ha sokáig visgálja az ember, föképpen akkor tapaſztalhatni azt, midön a' tárgyak fénylenek, vagy világos ſzinre vagynak festve.

4. A' ſzem a' leg kiſsebb erőltetésre mindjárt el fárad, úgy annyira, hogy kéntelen az ember azoknak meg nyugtatások véget más tárgyokra nézni.

5. Mindjárt az álomból való fel serkenés után gyengétske a' ſzem, és tsak egy nehány órák múlva jön viſzſza ſzokott mértékü éleſsége, minekutánna tudni illik a' levegő és világoſság izgatok a' ſzemet eléggé illették.

Mihelyt ezek a' jelek a' ſzemben meg vagynak, egy napot se kéſsék az ember egy jó pápa-ſzemet ſzerezni, és akkor

méltó juſs ſzerént lehet a' pápa-ſzemet egéſség meg tartó üvegnek nevezni. Ha a' pápa-ſzem roſzſz, vagy a' mi mindegy, ha nints az a' nélkül ſzükölködönek ſzemélyes mivóltához alkalmaztatva, a' látásbéli erö majd többet fog ſzenvedni, mint külömben ſzenvedett vólna. Ezen, valósággal nem ritka tapaſztalás, ſzoroſs kötelességemmé téſzi, hogy a' jó pápa-ſzem ſzükséges tulajdonságait ſzoroſsan ki fejtsem.

1. A' jó pápa-ſzemnek nem kell felette eröſsen nagyitni, elég ha a' tárgyakot mindenkor tiſztán és élesen mutattya.

Az öreg emberek gyakorta oly meſzſze látokká léſznek, hogy a' középſzerü nyomtatást 2—3—'s 6 lábnyi távolságra is igen tiſztán olvashattyák; ellenben az irás egéſzſzen egybe zavarodik és olvashatatlanná léſzen, ha azt, az egéſséges ſzemre nézve közönséges 18—20 hüvelyknyi távolságra kell olvasniok. Tudni való dolog, hogy ezeknek eröſsebben nagyitó üvege-

ket kell keresni, de vigyázzanak még is mindenkor, hogy e' réſzben hirtelen igen meſzſze ne mennyenek. A' leg bizonyosabb jel, hogy e' réſzben igen meſzſze ment, és igen dombos pápa-ſzemet válaſztott az ember, abban áll, ha a' könyvet közelebb kell tartani a' ſzeméhez, mint a' ſzem egéſséges állapotjában kivánnya, t. i. 8—9 hüvelyknél közelebb.

a. A' pápa-ſzemmel jól kell olvasni tudni arra a' távolságra, mellyre annakelőtte, mig ſzemei telyes erőben vóltanak, jól olvashatott az ember.

Ebből igen nyilván láttzik, mely nevetségre méltó légyen a' pápa-ſzemek külömb külömb nemekre való oſztása, a' mint azt közönségesen minden pápa-ſzem kéſzitőknél találjuk, kik a' pápa-ſzemek domboſságát mindenkor az eſztendők ſzáma ſzerént határozzák.

Ha ollyan helyen vagyon valaki, a'

hol pápa-ſzemet nem lehet találni, könnyen irhat ollyanért, mely az ő ſzeméhez jó; tartson t. i. egy köynvet vagy irást a' ſzeme eleibe arra a' távolságra, melyben azt könnyen olvashattya, mérje meg ſzoroſsan a' ſzeme és a' könyv között való közt, (spatium) nem külömben a' betük nagyságát is, egy ſzál tzérnával, és ezt a' tzérnát küldje el a' pápa-ſzem kéſzitő mesternek. Már abból meg tudja ő határozni azt a' formát, mely után kell az üveget köſzörülnie. De nagyon ſzükség arra vigyázni, hogy mind a' két ſzeme látpontját külön külön mérje meg, mert igen ritka, hogy mind a' két ſzemnek ugyan azon látpontja légyen.

3. A' jó pápa-ſzem maſsája tiſzta, az az semmi götsök, egyenes vagy egyenetlen vonások benne nintsenek. Hogy ollyan tiſzta é a' millyennek kell lenni, könnyen meg lehet esmérni, ha az üveget a' világoſság felé tartya az ember.

De sajnosan tapaſztaljuk, hogy gyakorta a' kik pápa-ſzemmel élnek, magok is igen keveset ügyelnek arra, hogy az ezt a' jó és felette ſzükséges tulajdonságat meg tartsa. Gyakorta veheti az ember éſzre, hogy különösen az aſzſzonyok pápa-ſzeme, mellyet a' pénzel, gyüſzüvel, tötartóval 's több a' félékkel mindég egygyütt hordoznak sebekben, a' kortzolások, a' motsok miatt oly haſzonvehetetlen, hogy az ember inkább tartaná azt valami konyha régi füstös ablakából törött üveg darabnak, mint pápa-ſzemnek.

Az áldott ſzokás arról is hiven gondoskodik, hogy az ollyan ſzem rontókat nem könnyen vetik el, vagy tserélik fel egy jó pápa-ſzemmel.

Ha azt akarjuk, hogy a' pápa-ſzem, rövid idön el ne veſzeſse tiſztaságát, és eképpen a' ſzemnek ártalmára ne légyen, valahányſzor azzal nem élünk, lágy börbe kell takarni.

4. A' jó pápa-ſzemnek egyforma vastagnak, és dombosnak kell lenni.

Ha valyon ezen fontos tulajdonsággal valóban bir é, meg tudja az ember, elöſzör a' vastagságot mérö tzirkalommal, mellyel a' pápa-ſzemet külömbözö helyeken meg méri; másodſzor az üveg egyenlö vastagságát ki találja úgy is, ha a' pápa-ſzemet tsapanolag tartya a' nyomtatott betük felé, és meg nézi, ha valyon a' betük a' pápa-ſzem ſzélén éppen ollyan vastagnak láttzanak é mint a' közepében.

5. A' mely pápa-ſzem az egygyik ſzemnek jó, nem kell soha a' másikra tenni, azért nagyon ſzükséges, hogy

6. A' pápa-ſzemnek két ſzára légyen, mert igy az üvegeket nem lehet el tserélni.

De a' ſzárok, még egy más tekintetben, nem tsak haſznosok, hanem el múlhatatlanúl ſzükségesek is egy jó pápa-ſzem-

ben. Láttyuk hogy a' ſzem az orral még a' koros vénségben is ſzoroſs egyben kötetésben vagyon, hogy ha ez erősen izgattatik, a' ſzem is réſzt véſzen abból és könyvez. Igy vagyon a' dolog meg forditva is, mert a' ſzembe kent erős kenőtsre, és a' ſzemhéja alá hullott idegen testre, levedzik az ember orra és gyakorta erősen prüſzſzent.

Hogy pedig azon izgatásnak, mellyet a' ſzáratlan pápa-ſzemmel való élés, főképpen elöſzör okoz, valóban nagynak kell lenni, abból meg itélhettyük, hogy gyakorta még a' kik erősen érzik is pápaſzemre való ſzükségeket, egy nehány próbák után, annak haſzna vételétől kéntelenek meg ſzünni, minthogy a' ſzemnek az által való izgattatását ki nem álhattyák, következkezésképpen a' pápa-ſzemmel sokkal roſzſzabbúl látnak, mint a' nélkül. Mind ezeken pedig a' pápa-ſzem ſzárakkal könnyü segélleni, mert ezek a' pápa-ſzemet a' vakſzemekhez ſzorittyák, és a' tsupán az orr nyergén nyugſzik. Igy a' ſzegény

orr nem tsipetik egybe, ennekfelette a' pápa-ſzem ſzárának az a' haſzna is vagyon, hogy a' pápa-ſzem nem mozdúl oly könnyen félre, mint ha tsupán az orron ülne.

A' nagyitó és meſzſze látó üveggel való gyakor nézés, minden korban, akár mitsoda nemű foglalatoſság mellett is, oly ártalmas következésű, hogy olvasóimat arról eléggé nem inthetem. De ez által telyességgel nem állitom, hogy az ollyan segéd ſzerek, leg alább egy ideig ſzükségesek nem lehetnek; igyekezni fogok a' munkák külömböző nemeinél azon eseteket ſzoroſsan meg határozni, mellyekben az embernek valóságos ſzüksége vagyon azokra, de egyſzersmind azon régulákat is meg állitom, mellyekre azon régulákkal való elésben ok vetetlenül vigyázni kell, ha nem akarja az ember, hogy nyilván ártsanak.

Hogy a' pápa-ſzem a' tökélletesen e-

géſséges ſzemnek árthat, nem ſzükség hoſzſzason meg mutatni, elég azokat a' ſzámtalan ifjú és vén bolondokat az uttzákon meg tekinteni, kiket az anya terméſzet a' leg jobb ſzemekkel áldott meg, és a' kik egy ollyan felséges ajándékot egy nevetséges módi által, mely egy Lorgnetnek a' mejjen való függésében áll, vakmerően el bitangoltanak. Úgy láttzik, hogy ezek az emberek valami nagyságos dolognak tartyák, ha másokat le tapodhatnak, vagy ſzemtelenül az emberek orra alá nézhetnek. A' valóságos rövid látású elég ſzerentsétlen, hogy sok esetekben el kell lenni a' ſzem gyönyörüségei nélkül, hogy néha akarattya ellen hibázik az erköltsi régulák ellen; de tsak ez érdemli is meg ſzánakozásunkat és türedelmünket. Ellenben ſzivesen ohajtanám, hogy a' tettetett rövid látásuakkal midenütt illendő megvetéſsel bánnyanak, talám ez az egygyetlen egy mód lehetne még, mely által bolondságokból korán meg térittethetnének.

4.

A' ſzemek' haſzna vételét illető törvények, az időre nézve.

Kevesek azon régulák, mellyeket e' tekintetben adni ſzükségesnek tartok, és azok is ollyan tiſzták, ollyan érthetők, hogy tsaknem semmi magyarázatot nem kivánnak.

I. Ha az ember mértékletesen de jól alutt, a' reggeli munka leg jobb az egéſséges ſzemnek.

Ebben az időben, a' ſzem a' leg nagyobb meg eröltetéseket álja ki kár nélkül, mivelhogy az egéſz test, 's következésképpen a' ſzem is újj erőt gyüjtött.

De itt is vigyázni kell egy dologra, melynek számban nem vételéért senki is büntetetlen nem marad, t. i. ne fusson az ember az ágyból, midön még alig mentki az álom szeméből, mindjárt a' dolgozó asztalhoz; mert minden hirtelen való által menetel az egygyik szerfelett valóból a' másikba, p. o. a' telyes nyugodalomból az egyszeriben következő meg erőltetésre — könnyen okoz a' testben, az alkotmány formájában és elegyitésében nagy változásokat, következésképpen könnyen húzhat roszsz következéseket maga után.

II. Az egéſséges szem sem alkalmatos mindjárt ebéd után, föképpen ha a' gazdagon meg rakott asztalnál igen jól ett az ember, ollyan munkára, mely tsak középszerű szem erőltetést kiván is.

Leg veszedelmesebb pedig a' szem meg erőltetése az étel után, ha ülve kell

dolgozni. Az illyen tselekedet tsalhatatlan ártalmait a' jozan okoſság világánál is könnyû által látni, és meg magyarázni, még könnyebb pedig a' tapaſztalásból meg bizonyitani; mert az álmoſság. a' gondolkozásra való kitsiny kedv, egy ſzóval az egéſz fôbeli kedvetlen érzés, nyilván mutattya a' nedveſségek' före való tojúlását, melynagy mértékre kell pedig ennek nevekedni, ha a' lélek tehetségei és a' ſzemek ollyankor eröltetnek, midôn egyſzersmind a' has sajtóltatik? Nézzünk meg bár egy ollyan embert, egéſz ábrázattyát veresnek, ajakait kékeseknek, és ſzemefejére edénnyeit vértöl fel dagadva találjuk.

Éppen ezen jelenségekböl lehet a' 3dik régulát ki húzni, tudni illik

III. Szorgalmatoson kerülni kell minden ſzem' eröltetö munkát, mindjárt a' test fel hevülése után, akár mi okból ſzármozzék is az.

Ez okból a' közönséges orátorok, prédikátorok, profeſsorok, igen roſzſzúl tselekednének, ha tartott beſzédjeik után mindjárt dolgozó aſztalokhoz sietnének, és lelkeket, ſzemeket eröltetnék. Valósággal a' leg jobb ſzem sem maradhat egy illyen maga viselet mellett sokáig egéſségben, mert a' tanitó, kinek ſzivén fekſzik a' fel vett tárgynak fontoſsága, a' ki nem adóba tanit; az orátor a' ki annak igazságáról a' mit beſzél, meg vagyon győződve, és az iránt halgatóit is meg győzni igyekezik — soha tüz nélkül nem beſzélhet, és ha annál ſzelidedben, annál hidegebb vérrel láttatik is beſzélleni, a' vér mindazonáltal meg gyül a' fejiben, és ſzemeit a' közönséges beſzéd után való tösténti eröltetésre alkalmatlanná téſzi.

Valósággal sok ſzomorú példákat emlithetnék, hogy meg külömböztetett ékesen ſzollású emberek, tsupán az által, hogy közönségesen tartott beſzédjeik után ſzemeiket oktalanúl eröltették, rövid idön oly

nagy ſzembeli gyengeséget okoztanak magoknak, mely tsak nem a' vakságban határozodott, és a' mely hivataljok foljtatására kevés idö telve tehetetlenné tette.

IV. Estve, a' mesterséges világosság mellett, ha külömben lehetséges, a' ſzemnek minden eröltetésit kerülni kell.

A' ki a' téli estvéken ſzemeit a' munkától kémélheti, sokáig meg tartya ſzeme éleſségét; azon közben már abban is sokat nyer az ember, ha környülállásai meg engedik oly foglalatoſságot válaſztani, mely fö törést nem kiván. A' nyári estvék és reggelek, ha a' környülállások engedik, a' téli estvék kárát elegedendöképpen ki pótolják.

Ha azon iſjak, kik magokat, és gyakorta még tulajdon familiájok' egy réſzét

alig táplálhattyák, ha azon férjfiak kik magokat egéfzfzen a' Haza és familiájok boldogítására fzentelték, kéntelenek sok éjjeleket munkában tölteni, fzemeiket erejek felett terhelni; ha az illyen tifzteletre méltó emberek, fzemek gyengeségéről panafzolnak, és gyakorta rövid idő alatt minden terhesebb foglalatofságokra tehetetlenek léfznek, minden okos, minden nemes érzésü ember fzivesen fzánakozik rajtok, ha fzintén kéntelen is az illyen mértéktelen erőltetést oktalanságnak nevezni. De ugyan mit mondjon az ember az ollyan léánykák és afzfzonyok fzemek gyengeségére, mely gyakorta a' hitel felett való álmatlanságból fzármozik, mellyel az efztelen Románoknak áldoznak? Ki vélzen réfzt az illyenek állapotjában, kik a' nappali órákat el korhelkedik, és éjjel, fejeket félig meddig való esmeretekkel tömik tele, 's fzemek erejét meg tompitják.

5.

A' ſzemre való gondviselés a' külömbözö nemü munkák mellett.

Tudni való dolog, hogy itt tsak azokról a' munkákról lehet ſzó, mellyeknek közbenvetetlen, vagy leg alább költsönös bé folyások vagyon a' ſzemek egéſségébe, de ezek is ollyan sokfélék, és oly külömbözö dolgokra való vigyázatot kivánnak, hogy könnyen tele irhatnék egy közép nagyságú könyvet tsupán azon régulákkal, mellyekre a' ſzemre nézve a' munka közben kell vigyázni, ha egy a' néphez alkalmaztatott irásnak határi azt meg engednék. De ki venné réá magát egy ollyan könyv olvasására? Igyekezni fogok azért

magamat itt a' lehetö rövidséggel fejezni ki, és még is minden sorsúakra, minden mesterségre tekintettel lenni.

I. A' dolgozó aſztalt úgy kell mindenkor tenni, hogy a' világoſság, a' dolgozónak bal válla felett, felyülröl tsapanolag jöjjön.

Tsak ebben az állásban lehet a' tartós munkát ki állani, föképpen ha a' már javaslott elö vigyázati régulát ſzorgalmatoson követi az ember, ha t. i. az ezen könyv mellé ragaſztott táblán találtató pulpituſsal él, és igy a' munka közben az ülést az állásſal gyakorta fel tseréli.

A' kinek jó ſzemet kivánó foglalatoſságai mellett ſzüntelen ülni kell, rövid idön nagy gyengeségét fogja tapaſztalni ſzemeinek, ha ſzintén fejével keveset vagy semmit nem dolgozik is, mellyet nagyobb réſzént a' belsö réſzek egybe nyomásának,

és a' nedveſségek onnan ſzármazott meg rekedésének lehet tulajdonitani. Onnan vagyon az is, hogy az ollyan emberekben, a' belsö réſzek munkáſsága meg akadályoztatik, a' midön föképpen tartós ſzorulások ſzármaznak, mellyeknek mindenkor nagy befolyások vagyon a' ſzem egéſségébe, a' mint már meg jegyzettem. Onnan azt is meg lehet magyarázni, hogy miért vagyon a' tudósoknak és fö tiſztviselöknek, gyakorta a' ſzabóval, a' tsizmadiával egyenlö sorsok, minthogy az egéſzſzen egyenlö okok következései ugyan azonok ſzoktanak lenni; tsakhogy az elsöbbeknek ſzemei mindenkor sokkal hamarább kezdenek fájni, mivelhogy azokban gyakorta a' fö törés is segiti azt.

Némely munkák terméſzete nem engedi, hogy a' dolgozó aſztal igy állittaſsék, mint p.o. a' rézre mettzöknél és órásoknál vagyon a' dolog. Az elsök azon világoſságnak ſzeliditésére, mely a' ragyogó réz tábláról felette nagy mértékben verödnék külömben viſzſza, olajba mártott fejér papi-

rofsal bévont, nagy, és tsapanolag elö álló rámával élnek, de azon kéfzség által, mellyel egy nehány e' féle mesterek követték tanátsomat, tsak hamar meg gyözödtem az iránt, hogy ezt az árnyéktartót mind a' rézre mettzöknek és órásoknak, mind pedig egyátalyában az igen fénylö és apró tárgyakkal foglalatoskodoknak fzemeikre nézve, sokkal hafznosobbá lehetne tenni, ha t. i. a' fejér papiros helyett, olajba mártott gyenge zöld papirofsal vagy tafotával vonnák azt bé. A' ki ezt nem próbálta, annak képzete sem lehet azon jó, fzelid világofságról, mely a' munkában lévö tárgyon egyenlöleg terjed el. Ha azon ablakkal, melyben az ember dolgozik, által ellenben ollyan köfal vagyon, melyre a' nap süt, abban az esetben az árnyéktartónak akkorának kell lenni, hogy az egéfz ablakot bé fedje, azomban mindenkor tsapanolag kell elöfelé állani, ha azt akarja, hogy az afztal illendöleg meg világosittassék.

Sok mesteremberekné tapafztaltom

azt az ártalmas szokást, hogy munkájokat tiszta vizzel töltött üveg golyobisokkal felette erősen meg világosittyák. Minthogy ezeknek a' golyóbisoknak a' dolgozó asztalon kell lenni, minthogy a' világositás mindenkor viz-arányoson esik, soha sem lehet azt el kerülni, hogy a' golyobis irtoztató fénnye a' szemet ne találja Milyen ártalmas bé folyásának keljen lenni egy ollyan munkának a' szemre nézve, ellene mondhatatlanúl meg lehet itélni abból, a' mit felyebb a' világosság el oszlásáról mondottam.

El hiszem, hogy ezek a' mesteremberek közönségesen azt a' fontos ellenvetést fogják tenni, hogy a' gyertya világ az ő foglalatosságok mellett soha sem elégséges, hogy nékiek igen nagy világosságra vagyon szükségek. Imé itt vagyon az egygyik azon esetek közzül, melyben az Argand méttse által való világositást minden más világositás nemeinél, a' tapasztalásból sokkal előbb betsüllöm — de ezeket a' szoba közepében, alkalmas magosan, karikába kell

állitani, és egy ollyan fejéren mázolt kalap forma árnyéktartó alá kell akaſztani, melynek közepében az ablakig érő kéménnye, ſzelelője vagyon.

Illyen módon, könnyen és eléggé meg lehet a' ſzobának akkora réſzét világositani, hogy többen is, ha karikába ülnek, a' leg kényesebb munkán dolgozhaſsanak, a' mint a' nemesebb mesterségek ide való akademiájában láttyuk. A' javaslott kalap forma kéſzület, egyſzersmind azt is tselekſzi, hogy az olaj göz a' ſzoba levegőjét meg nem veſztegetheti. Ha egygyiktől vagy másiktól a' dolgozók közzül, a' terméſzet a' ſzem ſzükséges óltalmát felyülről meg tagadta, a' midőn annak ſzemöldök és ſzem ſzörei ritkák, vagy ſzemei felette ki dülyödtek, a' világoſság ártalmas következéseit, egy darab zöld tafotából kéſzitett vékony ſzem paiſsal, mellyet fejére téſzen, könnyen meg elözheti.

II. Rendkivül ártalmas a' könyvet vagy irást a' gyertyán túl tartani, vagy háttal az ablak felé fordúlni a' könnyebb olvasás kedvéért:

Mert a' világoſság súgárai illyetén-képpen mindenkor felette nagy ſzámmal verödnek viſzſza a' ſzemre. Egy ollyan tselekedet ártalmát sokkal ſzembetünöbben megérzi az ember, ha a' papiros igen fejér, a' betük pedig igen élesek és feketék.

Azokra nézve, kik kéntelenek életeknek nagyobb réſzét irásban, olvasásban tölteni, vagyon még egy különösön fontos régula, mellyet soha sem kell el múlatniok, ha vénségekben ſzemeik' gyönyörüségével élni akarnak, és az abban áll, hogy

III. Az olvasást soha estvére ne halaſzſzák, hanem estvéli foglala-

tosságúl inkább az irást válaſz-ſzák.

A' ki sokféle és tartós próbákat azzal nem tett, hogy vallyon estve az olvasásban vagy irásban fárad é el erősebben a' ſzem, az előtt talám ez az állatás képtelennek fog tettzeni, de a' kinek tettzik önnön magán próbát tenni, hamar meg győződik arról, hogy ez a' régula egéſzſzen a' tiſzta tapaſztaláson épült. Talám ezen nevezetes jelenségnek egyedül való oka az, hogy minekutánna ki gondoltuk a' mit valamely tárgyról irni akarunk, le irjuk, 's úgy ſzolván oda nem nézünk, keveset gondolván vele, ha valyon a' betük helyes formába vettetnek é. Abból pedig önként foly, hogy a' ſzépen való irást estvére még kevésbé lehet ajánlani, mint az olvasást, mert itt tsak a' főből való irásról vagyon ſzó.

Igaz ugyan, hogy némely mesterek nagyitó üvegek nélkül telyeſséggel nem dol-

gozhatnak, mint p. o. a' rézmettzök, az órások; de ezeknél az embereknél igen fontos hibákat tapaſztaltam, mellyeket az üvegekkel való élésben ejtenek, és a' mellyek a' ſzem egéſségét, egygyik emberben hamárább, a' másban késöbbre, de ſzükségesképpen el rontyák.

Közönséges hibája t. i. a' rézmettzöknek, hogy a' nagyitó üveget kezekben tartyák. Ellenben az órások, ſzemhéjjak rántzaival oly erösen mg fogják az üveg párkánnyát, hogy az a' ſzem elött fügve marad, ezt pedig azért tselekſzik, hogy mind a' két kezekkel dolgozhaſsanak. Minthogy pedig semmi sem ártalmasabb a' ſzemnek mint az egygyesitö pont ſzüntelen való változtatása, a' midön az ember az üveget most a' munka tárgyához, majd a' ſzemhez tartya közelebb; minthogy a' mint ezen könyv elején emlitettem, a' külsö nyomástól minden ſzem ſzenved, többet vagy bevesebbet, a' ſzerént a' mint a' nyomó erö nagyobb vagy kiſsebb, több vagy kevesebb ideig tartó, könnyen által

láthattyák olvasóim, mely hamar keljen a' mesterek ſzemeinek egy ollyan ſzokás mellett ſzenvedni, midön munkájok már a' nélkül is elégséges arra, hogy látásbéli tehetségeket laſsan laſsan meg emészſze.

Igen fontos régulának tartom azért

IV. A' kinek foglalatoſsága ollyan, mely a' nagyitó üveg segedelmét valósággal meg kivánnya; köſse fel az üveget egy gyenge kötővel, vagy ſzorittsa két ſzárainál fogva a' vakſzeméhez, hogy igy az üveg mind addig mozdulás nélkül maradjon a' ſzem elött, valameddig dolgozik.

Gyakorta tapaſztaltam hogy a' nagyitó üvegekkel, némely vén emberek is

igen roſzſzúl élnek, és ennél fogva ſzemeiknek két tekintetben ártanak; elöſzör, minthogy soha sem kell nagyitó üveggel olvasni, mivel a' ſzem rövid idön úgy hozzá ſzokik, hogy a' leg erösebben nagyitó üvegek sem léſznek elégségesek; másodſzor, minthogy az üveget kezekben tartyák, holott a' vénség miatt már annyira reſzketnek, hogy még kezeknek az aſztalra való támoſztásával sem akadályoztathattyák meg az üveg mozgását. De a' ki ifiabbnak akár láttzani, mint a' milyen valósággal, mindenkor balgatag gondolatokra megyen.

Töbnyire mindenek, kiknek foglalatoſságaik mellett üvegre vagyon ſzükségek, ezen segitö eſzközzel tsak az egygyik ſzemek iránt gondoskodnak, 's a' másikat töbnyire bé hunnyák. Az ugyan a' játék ſzinben egy pár óráig kár nélkül meg eshetik, de a' ki a' terhesebb munkák mellett sokáik tselekſzi azt, igen korán éſzre veſzi ſzemeiben azt a' kárt, mely egy ol-

lyan tselekedettöl el válhatatlan. Ez okból nagyon ſzügséges, hogy

V. Mind azokban az esetekben, mellyekben meſzſze látó, nagyitó vagy más egyéb üvegekre vagyon valakinek ſzüksége, ſzemeit ſzüntelen tserélje meg, és most az egygyik, majd a' másik ſzemével nézzen az üvegen kereſztül.

Ezen régulának követése igen könnyü azokra a' mesterekre nézve is, kiknek az üveggel való nézésközben dolgozniok kell, ha t. i. a' nagyitó üveget úgy a' mint fenn emlitettem ſzemek eleibe tsiptetni tettzik, de valameddig a' ſzokás ſzerént kezekben tartyák azt, lehetetlen ezen régulát követniek, mivelhogy kevesen tudnak jobb és bal kezekkel egyaránt dolgozni.

VI. Mind azok a' kézimivesek és mesterek (Künstler) kik igen fényes tárgyakon dolgoznak, p. o. az ötvesek és juvelirek 's több ollyanok válaſzſzák meg ſzorgalmatoson az estvéli munkát, úgy hogy mesterséges világoſság mellett, tsak foglalókon, vagy egyéb homályosabb tárgyakon dolgozzanak.

Sokaknak vágtam ki ſzemekből a' hájogot, kik vakságokat semmi egyéb oknak nem tulajdonithatták, hanem hogy éjjelenként drága köveket foglaltanak egybe; el halgatok sok más terhes és fájdalmas ſzem nyavalyákat, mellyeket igen sokſzor a' felette fényes tárgyak' mesterséges világoſság mellett való dolgozásából láttam ſzármozni.

VII. Azok a' festök, kik nagyobb olajos képeket kéſzitenek, azon ablaknak, mely mellett dolgoznak, felénél nagyobb réſzét vonnyák bé zöld tafota firhangal.

Valósággal jó vólna, ha az ollyan mesterek, kiknek ſzáma külömben is kitsiny, mindenkor ollyan tágos ſzobában dolgozhatnának, mely felyülről tsapanolag világosittatnék — minthogy pedig ez az alkalmatoſság igen ritka, ſzükség egyátalyában, a' fenn meg irt módon, a' vizerányos világositást el kerülni, mely nem tsak hogy akadályára lenne a' mesternek a' munkában, hanem annak ſzemeit a' fényes ſzinekről viſſza verödött ſúgárok által irtoztatóképpen el fáraſztaná és meg gyengitené. Tudni való dolog az is, hogy ha a' dolgozó ſzobának több ablakai vagynak, mellyek talám a' világoſságot külömbözö oldalról, vagy valamellyik falról vethetik

a'képre, mindazokat egygyen kivül tömött firhangokkal bé kell vonni.

VIII. Szükség hogy az erőſs ſzén tüz mellett dolgozó kézimivesek, ſzemeiket friſs forrás vizzel sok izben meg moſsák.

Ezen előre való gondoſság által, az illyen emberek nem tsak alkalmatosabbakká tétetnek munkájokra, minthogy a' ſzem a' hideg vizzel való mosódás által mintegy ujjá ſzületik, hanem egyſzersmind azon roſzſz következéseknek is sokáig gátat vetnek, mellyeket a' ſzüntelen tartó tüz melege a' ſzem lentséjében elébb hátrább tsaknem mindenkor ſzokott okozni. Láttyuk p. o. hogy a' kovátsok, lakatosok, ſzakátsok gyakorta leg jobb idejekben hályogot kapnak.

IX. Éppen ollyan ſzükséges a' ſzem gyakor meg mosása azokra nézve, kik igen sokat foglalatoskodnak gyapjú portékákkal.

Mert az apró, sõt mondhatni láthatatlan gyapjú por, valamint a' tûz hévsége, nem ritka oka a' hályognak, sokáig tartó ſzem tüzeſségnek, ſzemhéj ſzélei ki fordúlásának, a' ſzem ſzegeletei ki sebesedésének, (excoriatio) a' mint engemet arról ſzámtalan példák meg gyöztenek. De az e' féle munkásokra nézve, a' friſs forrás vizzel való mosodás nem elég a' gyapjú por ártalmas következéseinek el háritására, hanem azt meg kell mindenkor nyálkával (mucilago) és glét etzettel elegyiteni, a' mint felyebb már a' poros hév napokban való útazásra nézve javasoltam.

Ezen kevés és summáson elõ adott elõ vigyázati régulákból, mellyeket az embernek a' külömbözõ nemû munkák mellett,

a' ſzem haſzonvehető állapotjában való meg tartása végett, ſzorgalmatoson követni kell, azok a' mesterek és kézimivesek is, kik itt tulajdonképpen meg nem neveztettenek, meg itélhetik mit keljen ſzemekre nézve kerülni vagy el követni. A' selyem festők p. o. kik a' selyem ragyogó fényes ſzineivel, és a' lúgsós párázatokkal, mellyek nélkül az ő mesterségek el nem lehet, felette kinozzák ſzemeiket, abból a' mit itt fontoson elő adtam könnyen által lát hattyák, hogy az ő ſzemeiknek nagyon haſználni kell, ha azokat a' felyebb említett nyálkás ſzem vizzel gyakran, közbe közbe pedig hideg forrás vizzel meg mossák; továbbá hogy nagyon ſzükséges a' selymet nem mindenkor ugyan azon ſzemély által akaſztatni ki a' friſs levegőre, a' ſzáradás végett, mert a' külömböző ſzinekről ſzünetlen és igen élesen viſzſza verödött súgárok könnyen árthatnának az ollyan ember ſzemeinek.

6.

A' ſzemek' meg nyugtatása, az el kerülhetetlen meg eröltetés után.

Ha házi vagy tiſzti köteleſségeink azt kivánnyák, hogy ſzemeinket ollyanokkal terhelyük, mellyeket látásbéli tehetségek kára nélkül nem sokáig hordozhatnak el, abban az esetben, a' ſzemnek ha nem a' leg jobb, de leg alább haſzonvehetô állapotjában való fenn tartására tsak egy út vagyon, t. i. a' telyeſséggel tzél ſzerént való meg nyugtatása a' ſzemnek a' foglalatoſságokon kivül való órákban. Ennek ſzükséges vóltát oly elevenen érzik mind azok, kikről itt ſzóllok, hogy kiki a' maga módja ſzerént mindent el követ, hogy el fáradott ſzemeinek újj erôt ſzerezheſsen.

De oh mely felette hibás és egéſzſzen ellenkező módok azok, inkább nevelik mint kiſsebitik azok által ſzemek gyengülését.

Vajha olvasóim a' következendő, tsupán önnön tapaſztalásomon épült elő vigyázati régulákat ſzoroſsan követnék, bizonyos vagyok az iránt, hogy még azok is, kik kéntelenek ſzemeiket hitelfelett erőltetni, látásbéli tehetségeknek nagy erősödését éreznék azok után.

I. A' ki sokáig dolgozik egy folytában, a' ki ſzüntelen egy forma és igen apró tárgyak visgálásában foglalatoskodik, milyenek p. o. a' ſzámvető táblák, és a' kinek a' munka mellett eſzével is kell dolgozni, ſzükség hogy ſzemeit, üreſs óráiban, a' mennyire tsak lehet, ſzabad tiſzta levegöben, a' távól lévő tárgyak nézésében gyakorolja.

A' ki illyen ſzem legeltetés gyönyörüségével soha sem, vagy igen ritkán él, annak képzete sem lehet ezen hathatós ſzernek haſznáról, a' ſzem' újj munkára való meg erösitésében. Nem tsupán a' nyár alkalmatos a' ſzemnek ezen meg nyugtatására, a' ſzép téli napoknak is mindenkor az a' haſznok. De a' fedhetetlen tiſztviselö, föképpen télben, az ágyból mindjárt dolgozó aſztalához siet, 's egéſz ebédig ott ül. Alig ſzedték el az aſztalt, 's már ismét a' ſzámvetés vagy actá k mellett ül — 's mikor egyſzer vége a' napſzámnak, azt gondolja hogy valami nagy jót tselekſzik ſzemeivel, ha egy pár óráig kártyázik. Mi leſz idövel abból a' ſzemböl, mellyet ollyan kémélletlenül ostromólnak? De fel téſzem, hogy azok elég erösek arra, hogy ezt a' velek való bánást sokáig ki álják. Vakság vagy leg alább vaksággal vetekedö ſzem gyengeség annak mindenkori és tsalhatatlan következése.

Az erdös helyeken, vagy tágos réte-

ken való sétálásnak nagy haſznairól, már oda fenn ſzóllottam.

II. Hogy a' ſzem hoſzſzas meg eröltetése után, a' lovaglásnak is, tsak közbenvetett (mittelbar) ugyan, de igen haſznos bé folyása vagyon a' ſzem meg nyugtatására, az iránt semmi kétség nintsen.

Mert a' ki mindennap ſzokott lovagolni, minden bizonnyal nem lovagol ſzertefzélyel a' város ſzoroſs utzáiban, hanem meſzſzebb lévő helyeket válaſzt magának. Tehát már abban is nyert, hogy mintegy kéntelen ſzemeit a' meſzſze való nézésben gyakorolni. Azon kivül pedig a' lovaglás haſzna a' belekre nézve ollyan bizonyos, hogy valóban tsudállani lehet, miért nem folyamdnak többen ehez a' derék ſzerhez a' has üregében találató réſzek hoſzſzas

nyavalyáiban, 's miért forditanak örömes tebb három annyi költséget is a' Kämpf kristélyaira, és más hasonló ſzerekre.

Felyebb már meg mutattam, hogy a' ſzem gyengeségének oka gyakorta tsak a' hasban lévő belső réſzek öſzve ſzorittásában, és az onnan ſzármazott hoſzſzas ſzorúlásban vagyon. Milyen haſznosnak kell tehát a' lovaglásnak lenni a' ſzemre nézve, ha a' mértékletes rázódás által a' belek tulajdon mozgásokra ismét fel serkentetnek, kötelesſégek folytatására viſzont alkalmatosokká tétetnek, és a' főben ſzerfelett meg gyűlt nedveſségeket el oſzlattyák, vagy azokat meg gyülni sem engedik.

III. A' ſzem meg nyugtatásának egyik módja, a' hoſzſzas és nagy meg eröltetés után, minden bizonnyal a' külömb külömbféle tárgyak visgálásában áll, mellyek

által egyſzersmind a' lélek is meg vidúl.

Igy p. o. már sok ollyan nagy tekintetü férjfiakat beſzéllettem réá, a' kik kéntelenek vóltanak ſzemeiket a' Status ſzolgálattyában meg erőltetni, hogy meg nyugtatásokra, a' terméſzet historiáját ſzéles értelembe véve, vagy tsupán a' plánták tudománnyát válaſztanák, vagy hogy egy rajzolatokból, mettzett képekből álló kitsiny gyüjteményt ſzerezzenek. Mind ezek rövid idön oly ſzembetünöleg és tagadhatatlanúl tapaſztalták, annak, ſzenvedö ſzemeikre ki terjedö haſznát, hogy annakutánna foglalatoſságaik mellett ſzemeiket sokkal inkább meg erőltethették, és még is roſzſz következését nem érzették oly erőſsen mint annakelötte.

A' leg terméſzetesebb következés, mely az éppen most emlitett fontos tapaſztalásból, azt mondhatni önnként foly, ez:

IV. A' jádzó ſzin igen tzél ſzerént való meg nyugtatására ſzolgálhat a' munkás ſzemnek.

A' jádzó ſzin élö és élet nélkül való tárgyainak egymást ſzüntelen fel váltó enyelgö képzeltetése, a' ſzembe tünö ellenkezöség a' ſzép és roſzſz figurák között, mellyeknek nézése alatt leg alább egynehány ſzempillantatig el felejtyük, hogy azok tsak mesterség müvei, a' munkában el fáradott ſzemnek oly eleven, és a' látás erejét újra fel éleſztö gyönyörködtetést okoznak, hogy valóban egy pár igy töltött óra után, az ember mintegy újj látásbeli erőben érzi magát, még pedig annyival ſzembetünöbben, ha nem tsak a' ſzem elégittetik ki a' kedvesen képzeltetett tárgyakkal, hanem egyſzersmind a' fül is az egybe illetett hangzatok által; ha nem kételenittetünk arra igyekezni, hogy az irót mély és homályos képzeteinek úttyában köveſsük, vagy ha erőſsen fel gerjeſztö indúlatok ál-

tal nem vagyunk a' jádzó személynek egynehány szempillantatig tartó sorsához lántzolva.

Ebből könnyű meg itélni, hogy az elmés tántzos jatékok a' szem meg nyugtatására sőképpen hasznosok lennének.

Ha a' jádzó szint valóban ollyan helynek kell nézni, a' hol a' munkával nap estvig meg terhelve volt szemek a' hosszú téli estvéken, a' következendő meg erőltetésre új erőt gyüjthessenek, úgy természet szerént némely valóságos jobbitásokról kellene gondolkozni, mellyek nélkül a' jádzó szin sok erősen dolgozó emberek szemeire nézve még mind ártalmasnak marad; még pedig mideneknek felette egy tzél szerént való világositás módját kellene bé vinni.

Valahányszor a' jádzó szinbe megyek, leg első érzésem, a' felsőbb emeletekből nézőknek szemei iránt való szives szánakozás; mert mellyik jó szem álhattya ki az 50—60 gyertyákkal meg rakott függő,

vagy a' lósik (loge) oldalára akaſztott gyertya tartók felyülről való nézését tsak egy fél óráig is minden fájdalmos érzés nélkül, el halgatván a' rendkivül ſzükségtelen, minden izérzés nélkül való aranyos tzirádákról ezer 's meg ezer rétben viſzſza verödött súgárokat; mellyek magok is segitik a' ſzem kínzását?

Itt vagyon a' második eset, melyben az Argand métseſsével való világositás módja, minden más féle világositás módjai felett bizonnyal meg érdemli az elsöséget. Mihelyt t. i. a' jádzó ſzin mennyezetének közepére, egy fejér ſzinre festett, vagy tükrökkel ki rakott kalap kéſzittetik, mely ollyan mély, hogy az, egy Argand métsessével fel kéſzült függö gyertya tartót a' lángig bé fedhet, minden bizonnyal az egéſz ház jobban meg világosittatik, mint a' közönséges, akár függö, akár más gyertya tartók által lehetséges; és a' mellett a' nézök ſzemei nem fognak többé ſzenvedni, minthogy a' métses lángja tsak azok ſzemeit illetheti, a' kik ſzánſzándékkal a'

mennyezetre néznek. Tudni való dolog, hogy itt kéménynek és ſzelelőnek kell lenni a' kalap közepében.

Mindazonáltal a' nézők ſzemei semmi miatt sem ſzenvednek annyit, sem a' leg elsö sem a' leg felsö ſzékekben, mind a' jádzó ſzin elsö felén nagy világgal égö méts sorok miatt, mert azoknak ártalmas következéseit semmi módon sem lehet el kerülni. A' leg ſzorongatóbb félelem tamad azért bennem, valahányſzor ezekben az, mind a' ſzemre, mind pedig a' játékſzini meg tsalattatásra (illusio) nézve ártalmas ſzékekben ollyan férjfiakat ſzemlélek, kiknek ſzemeire a' Statusnak ſzüksége vagyon. Adná Isten, hogy egy főbb Hatalmaſság (mert tsak a' viheti végben) ezeket a' helyeket mindenkor ollyan elö fizetők ſzámára határozná, a' kiknek az ételen, italon, ſzekerezésen, lovagláson, alváson, és neveknek valamely levél vagy Wechsel alá való irásán kivül semmi egyéb foglalatoſságok az ég alatt nintsen.

A' munkás ſzemeknek még egy igen jó meg nyugtatása módjáról kell ſzólianom, és ez a' b liárd, mely minden játékok koronája. Mondjon bár valaki egy játék nemet, mely az értelemre, a' test egéſségére, a' ſzem mértéki gyakorlásra, a' kéz erőſségére, a' lélek meg vidámitására nézve oly haſznos vólna mint a' biliárd. Következésképpen méltó juſs ſzerént adhatom a' következendő és utolsó tanátsot.

V. Télben, a' midön gyakorta nem lehet testi mozgásokat tenni a' ſzabad levögöben, azok az emberek, kik kéntelenek nap estvig tsak nem ſzünetlenül és ſzorgosan foglalatoskodtatni ſzemeiket, az esvét ne töltsék valami ollyan játékban, mely helyben ülést kiván, hanem válaſzſzák meg nyugtatásokra az áldott biliárd játékot.

A' ſzüntelen való, nem fáraſztó figyelmeteſség a' játék minden állásaira, a' sokſzor meg újjitott külömb külömbféle próbák, mellyek által az ember azon állásokat önnön maga haſznára akarja forditani, a' test ſzüntelen való mérsékelt mozgása, (tudni való dolog, ha nem indúlatoson jádzik az ember) a' golyóbist oly ſzépen fel váltó zöld ſzine az aſztalnak, és a' gyakorta igen haſznos lélekbeli jegyezetek, a' jádzó társ, vagy a' körül állok felöl, a' kik gyakorta nagyobb réſzt veſznek a' játékban, mint magok a' jádzó ſzemélyek — oly jóltévő physikai is egyſzersmind erköltsi érzést okoznak, hogy minden bizonnyal egy illyen meg nyugtatás után, mind lelkét mind ſzemeit könnyebben és tovább meg erőltetheti az ember, mint ha ezen derék ſzer nélkül el kell lenni.

Igaz ellenben, hogy ha az ember, egynehány garas meg kéméllése kedvéért ſzürkületbe jádzik, a' midön a' fejér golyóbisokat is alig esmérheti meg, akkor a' leg jobb ſzem is ſzenved, akkor az ollyan ſze-

mek is hamar meg gyengûlnek, mellyeket a' terméſzet különösön meg áldott vólt, és még semmi erőltető munka alá nem vóltanak vettetve.

Még sokkal haſznosabb lehetne a' biliárd játék a' ſzorgalmatoson dolgozó emberek ſzemeire nézve, ha közönségesen egy tzél ſzerént valóbb világositás módját vennének ſzokásba; mert azon kevés gyertyák, mellyek a' biliárd két oldala felett vagynak, még ollyan roſzſzúl is állanak, hogy inkább világosittyák a' jádzó ſzemélyeket, mint a' jádzó aſztalt. Ide járúl az is, hogy a' gyertyák roſzſzak ſzoktanak lenni, hogy azok igen egyenetlenül égnek, hogy a' világoſság ebben a' ſzempillantatban alkalmas nagy, a' másban felette kitsiny. Mitsoda bé folyása légyen mind ezeknek a' ſzem egeſségébe, már fellyebb meg mutattam, úgy tettzik azért hogy kötelesſégem a' biliárd jobb meg világositása módjáról való gondolatomat ide bé iktatni, mely a' gyertyánál minden bizonnyal ól-

tsóbb, a' ſzemre nézve pedig sokkal haſznosabb léſzen.

Négy, fejér ellenzőjű Argand métses, mellyek közül kettő a' biliárd aſztalnak alsó, a' más kettő pedig annak felsö linéája felett égne, a' leg nagyobb biliárdot is tökélletesebben, és egyenlöbb mértékben világositaná meg, mint sem azt 50 gyertya is tehetné. Tsak ez a' világositás módja egyforma mindenkor; minden más világositások nemeinél, a' világoſság mennyiségének únalmas és gyakorta hirtelen való változásai, a' ſzemnek nem kitsiny terhére vagynak. Mind az a' mit ezen javallás ellen, mely nem tsupa éſzfuttatás ſzüleménnye, hanem a' mely már egynehány helyeken a' leg jobb következéſsel végre hajtatott, lehetne mondani, abban állana, hogy a' biliárd aſztalok ezen világositás neme miatt sokat ſzenvednének, minthogy igen könnyen el motskoltathatnának. De ez az ellenvetés azt tartom hamar el-enyéſzik, ha a' tulajdonos, a' jegyzönek (marqueur) tsak valamennyiben való ſzoros vigyázatot pa-

rantsol is; mert tsak a' jegyzö ostobasága, vagy restsége miatt árthatnak a' métsek a' biliárdnak. Itt is ſzükséges a' levegö meg romlásának útját egy oly füst tsö által el állani, melynek egygyik vége a' métses felett vagyon, a' másik pedig egy füst üzövel (ventilator) az ablak egygyik karikájába végzödik.

Sokſzor vettem éſzre, hogy az ollyan emberek, kik kéntelenek eſzekkel, ſzemekkel sokat dolgozni, azt gondolják hogy ugyan tzél ſzerént való nyugodalmat adnak magoknak, ha egy pár óráig helyt ülnek, és sakkoznak. De ugyan hogy kapjon az el fáradott ſzem erőre ollyan játék mellett, mely ſzüntelen való helyt ülést, és mély gondolkozást kiván? Valójában sok példákat emlithetnék, hogy a' sakkozás az ollyan emberekben ſzembetünö rövid látást, és ſzem gyengeséget okozott, a' mely, ha az el fáradott ſzemmel jobban bántanak vólna, minden bizonnyal soha sem ſzármazott vólna.

7.

Azon régulák, mellyekhez azoknak a' ſzerentsétleneknek kell magokat tartani, a' kik fél ſzemeket el veſztették.

A' tapaſztalásból már régen bizonyos az, hogy a' kik ſzerentsétlenségekre fél ſzemekkel meg vakultak, minekutánna ezen állapothoz hozzá ſzoknak, és egéſséges ſzemekkel eleinten vigyázva élnek, fél ſzemmel ſokkal élesebben és tiſztábban látnak, mind az elött mind a' kettővel láttanak. Esmérek olyanokat, kik ez elött sok eſztendővel meg vakúltanak fél ſzemekkel, és még is moſt, koros vénségek ellent nem álván, a' leg kényesebb foglalatoſságokat, éppen ollyan hiba nélkül folytattyák, mint folytatták midön mind a' két ſzemek meg vólt.

Mindazonáltal igen fontos igazságnak marad az, a' fél ſzemüekre nézve, hogy azoknak mind azon tanátsokat, mellyeket az egéſséges ſzemmel való banásról elö adtam, ſokkal nagyobb gondoſsággal kell követniek, mint a' kiknek még két jó ſzemek vagyon. Egygyetlen egy ſzemekre való gondviseletlenségek által könnyen meg foſzthattyák magokat bóldogságok maradvánnyától.

Kezdetben, minden félſzemü ember, mihelyt egéſséges ſzemének haſznát akarja venni, egy ſzokatlan mozgást és fájdalmas feſzülést érez meg vakúlt ſzemében; egéſséges ſzeme még a' kitsiny erőltetést sem ſzenvedheti, mindjárt el fárad, és gyakran könyvez.

Ezen jelenségek, mellyek ha sokáig tartanak, tagadhatatlanúl bizonyitják a' ſzem nevekedö gyengeségét, többnyire hamar el múlnak, ha a' világtalan ſzemet egy nehányſzor egybe rételt vékony gyóltsal bi fedi az ember, ennek leg alább a' mun-

ka közbe mindenkor meg kell esni. Tökélletesen el lehet pedig ezen rendkivûl kedvetlen jelenségeket kerûlni, ha az egésséges ſzemet nem ſzorittya az ember addig munkára, mig az (talám valami tüzesség és évesedés által) egy réſzént oda lett ſzem telyeſséggel bé nem gyógyul, és nem fáj. Ha az ember ezen jó indulatból ſzármazott, és egéſzſzen a' tapaſztaláson épûlt tanátsot ſzámba nem véſzi, a' ſzem nagy meg erõltetésére, mindenkor újj és nagy fájdalmok ſzármoznak a' beteg ſzemben; a' beteg sok ideig minden foglalatoſságra telyeſséggel alkalmatlan léſzen, és egy illyen tselekedet meg újjitása által, rövid idõn ollyan gyengeséget okoz egéſséges ſzemének, hogy a' vakságig tsak egy lépés hijjával léſzen.

Második Szakaſz.

A' gyenge ſzemekkel való bánásról.

Itt tsak a' gyenge ſzemekre való gondviſeletről ſzólhatok kornyülállásaſon, mert tsak ez illeti a' nem orvost. Tulajdonképpen való gyógyitása a' ſzem gyengeségének, tsupán az értelmes orvos foglalatoſságának marad. Minthogy pedig a' gyenge ſzemet tökélletesen helyre állitani nem mindenkor, söt el merem mondani, igen ritkán lehet, ſok esetekben tsak az a' tzél, hogy a' ſzem, jelen lévö állapotjánál roſzſzabba ne eſsen. Mindazonáltal ez nem függ annyira az orvostól, mint azon tzélſzerént való és gondos ſzemmel való bánástól, melyre a' betegnek magának kell gondjának lenni.

Szerentsére azzal vigaſztalhatom olvasóimat, hogy a' ſzem gyengesége ritkán megyen által valóságos vakságba, ha az ezen munkában elő adott javaslásokat figyelemmel követni akarják. Oh vajha ne engednék magokat a' kontár ſzem orvosoktól, és egygyik orſzágból a' másba koborlóktól, az elkerülheretlen vakság félelmeivel gyötrettetni, és ollyan ſzerekhez folyamodni, mellyekből azon nyomorúlt jövendölők pénzt kapnak, az ember ſzemevilága veſztét pedig valóban segitik.

I.

Mindennapi gondviselet a' gyenge ſzemekre.

A' gyenge ſzemekre való gondviselés egyben 's másban nagyon külömböz az egéſséges ſzemekre való gondviséléstől. Miben áljanak ezen külömbségek, azt itt

tiſztán meg határozni igyekezem, különben pedig tudni való dolog, hogy az eddig előadott régulák, mellyek közül egygyet is a' gyenge ſzemekre nézve ki nem veſzek, azokra az emberekre is illenek, a' kik nem ollyan ſzerentsések, hogy telyességgel egéſséges ſzemmel birjanak.

Többnyire a' gyenge ſzemüek a' világoſságot egyátalyában kerülni ſzokták, de ſzerentsétlenségekre rendſzerént inkább ártalmas mint haſznos módon. Mint p. o. a' rövid látásuak nagyobb réſze zöld pergamentből kéſzült és fényes firnáztzal bé vont ſzempaiſsal ſzokott élni; mások könyveket raknak a' gyertya eleibe, vagy a' gyertyát a' kementze háta megé, vagy a' ſzoba valamely más ſzegeletébe téſzik, a' honnan a' világoſság ſzemeket nem éri. Minthogy mindazonáltal telyes lehetetlen, hogy történetből vagy egy egyenesen jövő, vagy viſzſza verödött, és gyakorta kétſzerezett súgár a' ſzembe ne süſsen; minthogy még az ollyan estvéli társalkodásokban is, a' hol az ember egéſzſzen meg bizott

baráttyai között vagyon, nem lehet mindenkor, legalább a' felkelés és elmenés közben a' gyertya lángját telyeſséggel el kerülni; tehát egy ollyan hirtelen való világoſság öſztönnek, melyhez a' ſzem hozzá nem ſzokott, mindenkor nagyobb bé folyása vagyon a' ſzenvedö ſzembe, és még inkább gyengiti azt. Egyátalyában a' gyenge ſzem sokkal könnyebben el ſzenvedi a' nagy, de közönségesen el terjedett világoſságot, mint egygyetlen egy gyertyának kitsin lángját. Sokſzor találtam helyeſnek a' Fest prédikátor ur *) meg jegyzését, hogy az égö gyertyát nappal minden gyenge ſzemü ember sokkal nehezebben ſzenvedheti, mint estve.

Tehát igen fontos régula az, hogy

I. A' gyenge ſzemü ugyan soha se kerülje a' világoſságot egéſzſzen, mindazonáltal azon esetekben,

*) Lásd. Winke aus der Geschichte eines Angenkranken.

midön kéntelen a' gyertyához igen közel ülni, annak felette nagy izgatását ſzeliditeni igyekezze.

Ezt a' tzélt leg könnyebben el éri az ember egy kitsin zöld tafotából kéſzült árnyéktartóval, mellyet a' sebiben könnyen magával hordozhat, és akárhol légyen, a' gyertya eleibe állithat, a' nélkül hogy a' társaságnak a' gyertya el dugásával terhére lenne. De ſzámtalan dolgok vagynak még a' gyertyán kivül is, mellyek a' gyenge ſzemet, föképpen estve felette kinozzák, és a' mellyek ellen egy árnyéktartó sem óltalmaz meg. Igaz ugyan, hogy a' fejér ónat az aſztalakról el törlötték, de nints é még elég tárgy az aſztalon, mely még az egéſséges ſzemnek is, ha az napestvig sokat dolgozott, nem kevés únalmára vágyon? Vagy talám a' portzellán, melyre egy két virágotska vagyon festve, az ezüst kés, villa, kalán kevésbé fénylenek a' fejér ónnál? 's ugyan eltávoztatnak é minden fényest az aſztaltól? Nem

akad é a' ſzenvedö ſzem, a' tehetös emberek ſzobájában, még elégſzer ollyan pallérozott és fényes testekre, mellyek többnyire a' leg kinosabb érzést okozzák a' gyenge ſzemnek? Annakokáért minden gyenge ſzemünek ſzivesen javaslom, vonja ki magát az ollyan estvéli látagotásokból, mellyekben az ollyan viſzſza verödött súgárokat meg nem akadályoztathattya. Egy jól meg világositott, pompa nélkül való, de jó izérzéſsel kéſzült palotában sokkal jobban fogja magát érezni, mint egy ollyan ſzobátskában, mellyet egygyetlen egy gyertya világosit, és a' melyben a' ſzem fényes kéſzületü kaſztenekre akad.

Milyen ártalmasok leheſsenek a' gyenge ſzemnek a' fényes tárgyak, meg lehet itélni egy esméretes derék férjfiu' betegsége historiájából, a' ki ſzemei kedvéért ſzinte két eſztendeig éhezett, és a' ki réſzſzerént a' koplalás, réſzſzerént jovendöbéli vakságán való ſzükségtelen tünödése által, ſzinte ki ſzáraztotta magát a' világból. Ez a' férjfiú ifiú kórában a' ſzüntelen való munka

által ugyannyira meg gyengitette vólt ſzemeit, hogy azoknak telyes helyre állásáról soha többé álmodni sem lehetett; de az ö hivatala mellyet folytatott, és még máig is folytat, meg kivánta, hogy ſzemeinek ſzüntelen haſznát vegye. Milyen ſzemorú dolognak kellett annak lenni, hogy sokſzor napokig alkalmatlan vólt a' munkára, föképpen pedig ha az elött való estve vatsorált. Szeme gyengeségének mindenkori ſzembetünö nevekedését, terméſzet ſzerént a' vatsorának tulajdonitotta, és azért étel után testi mozgásokat tett, de ez sem akart haſználni, 's igy réá vette magát hogy estve koplaljon. Ettöl a' ſzempillantattól fogva ſzemének azon hirtelen való roſzſzúl létele telyeſséggel ki maradott. A' betegnek ſzemei ugyan még mind gyengék vóltanak, mindazonáltal mértékletesen mindennap dolgozhatott, és hivatalbeli kötelesſégeit ismét telyesithette. Történt egykor, hogy ezen beteghez hivtanak vatsorára; az egyben gyülekeztek' ſzáma nagy vólt. Eppen familia ínnepe vólt, és annak kedvéért a' Házgazdájá most az egyſzer

ismét meg jelent a' vatsoránál, de igen nagy tünödésben vólt a' következendö nap iránt, mellyet nékem gyötrödve meg beszéllett. „De miképpen tsudálkozhatik Excellentziád" mondék „azon, hogy az Excellentziád szemei egy illyen vatsora után gyengébbek, mint az elött vóltanak, a' midön az asztalon sok ollyan tárgyak vagynak, mellyeknek a' leg jobb szemnek is únalmára kell lenni! Tétessen félre Excellentziád minden szükségtelen fényes pompát, merek fogadni, hogy az étel az Excellentziád szemeinek nem fog ártani? Alig tölt el egy fertály óra, és már egy ezüst gyertyatartót, egy ezüst tángyért is, 's több eféléket az asztalon látni nem lehetett; a' gyertyák eleibe árnyéktartók állittattanak; egy igen régi módi portzellán asztali kéfzületet huztanak elö meg szokott nyugalmából, és valósággal igen különös Komédia vólt, a' leg újjabb módi szerént élö embereket, egy igen régi módi asztal mellett nagyon jó kedvel ülve látni. A' jó Házgazda is igen jól evett, és midön más napon meg látagottam, egyenesen meg

vállotta, hogy két eſztendőktől fogva ollyan jó kedve nem vólt, és a' munkára ollyan alkalmatosnak nem érzette magát, mint ma érzi. Meg állottam előbbeni fogadásom mellett, és ez időtől fogva mindennap vatsorált — a' test újj erőre kapott, és ſzeme kinzó gyengesége, ambátor vatsorált nem jött többé elé.

Egyátalyában az ember magára meg tanúlja kerülni azon tárgyakat, mellyek a' gyenge ſzemet felette illetik, még minekelőtte azoknak káros következései lehetnének. A' gyenge látású ember p. o. ha egyſzer próbálta sötétbe ki ütni, bizonyoson nem fogja azt másodſzor tselekedni.

Fontos régula a' hasonló alkalmatosságokra nézve, hogy ſzemeit soha felette erőſsen bé ne húnnya az ember, mert egy illyen tselekedet által, a' ſzem alkalmatosabbá tétetik még több világoſság súgárokat fogni fel, minthogy a' ſzem bé húnyása alatt a' ſzemfény erőſsen ki ſzélesedik; minthogy pedig igen könnyen meg

esik, hogy előbb fel nyitja az ember szemeit, mint sem mindazok az okok, mellyekért bé húnyta vala, el tűntenek vólna, és ekkor sokkal érzekenyebbül szenved, mint sem ha mindjárt eleinten minden bántodásnak tárgyúl ki tette vólna. Sokkal haſznosabb a' szemnek alkalmatlankodó tárgy eleibe egy széket vagy valamit egyebet tenni ha nintsen hatalmunkban egy ollyan kinzó szert egészszen el távoztatni, vagy kereſsen az ember más helyet, vagy adjon testének más fordulást, vagy végre, ha a' fény rövid ideig tartó, tartsa inkább a' kezét, nem húnyván, vagy nem fogván bé erőſsen szemeit, egy biznoyos távolságban a' szeme eleibe.

Abból a' mit közelebről a' gyenge szemüek magaviseletéről a' külömböző világoſság öfztönére nézve mondottam, a' következendó fő régula foly:

II. A' gyenge szemüek ha kéntelenek hóval fedett környékeken

útazni, óltalmazzák ſzorgalmatoson ſzemeiket, a' hóról viſzſza verödött súgárok nagy illetésétöl.

A' hó gyakorta a' telyeſséggel egésséges ſzemeket is oly nagy erövel illeti, hogy azt nagy ſzembeli gyengeség követi. A' hó világ ellen leg jobban óltalmazza a' gyenge ſzemet, a' vékony, mindazonáltal tömött fekete fátyol, de ne lebegjen a' ſzem elött, hanem légyen mint valami álortza az ábrázat felsö felén ki feſzitve. Telyes bizodalommal lehet annak haſznát venni akkor is, midön az ember fövenyes, és a' naptól meg világositott környékeken útazik.

III. A' gyenge ſzemek ugyan, még inkább meg kivánnyák, hogy a' gyakor mosás által tiſztán tartassanak mint az egéſségesek, de nem mindenkor jó a' gyenge ſzemnek a' hideg viz.

A' tehát a' kérdés, honnan esmerje még a' nem-orvos, hogy ſzemeit tsak ollyan vizzel moshattya, mely már soká állott a' ſzobába? Könnyü ezt meg határozni; mert ha a' gyenge látású gyakorta érez valami különös hajlandóságot ſzemei bé húnyására, azután pedig bajoson nyithattya fel azokat; ha a' bé húnyt ſzemhéjjak olykor olykor magokra ollyan erőſsen réá nyomúlnak a' ſzemre, hogy azok abban valami terhes feſzülésbeli érzést okoznak, azon esetekben soha sem haſznál a' gyenge ſzemnek a' hideg viz, söt ellenben igen nagy és veſzedelmes ſzembeli tüzeſségre, vagy más ſzembeli nyavalyára adna az ember alkalmatoſságot. Láttam p. o. néha oly tartós görts terméſzetü egybe vonodását ſzármazni abból a' ſzemhéjjaknak, hogy a' beteg, órákig nem nyithatta fel ſzemeit.

Ha pedig a' ſzem gyengeségével a' görtsnek semmi jelei nintsenek egyben kötve, a' hideg vizzel való mosdás éppen ollyan ſzembetünöleg haſznos, mint a'

milyennek azt az egészszen egészséges, de nagyon meg erőltetett szemre nézve tapasztalhatni.

2.

A' gyenge szemeknek tzél szerént való haszna vétele, közönségesen és különösen.

Majd minden gyenge szeműek örvendenek a' nappalnak, és az éjj közelgetésével szomorúak, kedvetlenek, de a' gyenge szemek főképpen reggel, éppen külömbözö gondviseletet kivánnak.

A' gyengélkedö szemek reggel egyátalyában a' leg kisebb erőltetést sem birják el, 's e' részbeli vigyázatlanság által könnyen haszonvehetetlenekké tétethetnek az egész napra. Mig azon fátyol, mely a' gyenge szemeket reggelenként mintegy bé vonnya, el nem oszlott, nem lehet munká-

hoz fogni; söt annak akkoris nagyon a' ſzem erejéhez kell mérsékeltnek lenni. Föképpen kerüljék a' gyenge ſzemüek reggel az ollyan munkát, mely a' ſzem erőltetésén kivül fő törést is kiván.

Szint' ollyan nagy vigyázást kivánnak a' gyenge ſzemek, más bizonyos óráiban a' napnak, föképpen pedig az étel közben és azután. Rendſzerént a' fejér aſztalnémük, a' tángyérok, kalának, 's több a' félék igen kedvetlen érzést okoznak a' ſzemnek, de az tsaknem mindenkor el múlik, minekutánna az ember egy nehány kalán levest, vagy akármi egyéb meleg és leves ételt evett; mindazonáltal abéli bizodalmában, semmit is a' mi ſzemeit meg erőltetné az aſztalnál élesen ne nézzen, külömhen többnyire fájdalommal fizet érette. Azonkivül is a' luxus, ámbátor a' gyenge ſzemüeknek nagy könnyebségére, föképpen estve a' fejér ón és ezüſt aſztali kéſzületek nagyobb réſzént el töröltettenek, még elég ollyan tárgyakat hagyott meg, mellyek, ha sokáig nézi az ember, a' ſzemet felette ér-

deklik, vakittyák, és azzal lasan lasan a' tartós olvasás minden következéseit éreztetik.

Az étel után a' gyenge szem mindenkor könnyebben ki áll akármely erőltetést, mint az egéſséges, ha az eledelekkel és italokkal való élés mértékletes vólt, és ha az eledelek nem vóltak hevitők, fűszerszámosok.

A' gyenge szeműek nagyobb réſze azt hiſzi, hogy a' pápaſzem a' nézést sokat könnyebbiti, a' ſzem erejét meg tartya, vagy még neveli is azt, sőt némelyek a' zöld ſzinnek az egéſséges ſzemekre nézve való haſznós vóltából arra a' hibás itéletre mennek, hogy a' zöld pápaſzem a' gyenge ſzemnek különösen haſznál. De jaj annak a' ſzemnek, mellyet pápaſzemre ſzoritnak, minekelőtte még az aval való élésre alkalmatos vólna. Mert valameddig azok a' jelek, mellyeket a' pápaſzemnek valósággal ſzükséges vóltáról emlitettem, meg nintsenek, mind addig még a' gyenge ſzeműnek

sem kell az üveggel való nézésről gondolkodni.

A' zöld pápaſzemek, mellyekkel a' gyenge látásúak oly örömest élnek, mind a' munka mellett, mind azon kivül igen ártalmasok, minthogy azok nimden tárgyakat másképpen mutatnak, mint sem valósággal vagynak, minthogy minden tárgynak homályos ſzennyes tekintetet adnak; mert az által a' külömben is gyenge ſzemet, mely tsakugyan a' tárgyakat úgy akarja látni, a' mint azok vagynak, rendkivül erőltetik, és a' ſzem gyengeségét nevelik.

3.

A' munka válaſztása a' gyenge ſzemekre nézve.

Az elsö és leg fontosabb fö régula a' gyenge ſzemekre nézve, a' munka válaſz-

tásában, abban áll, hogy az ember mindazon munkákat, mellyek hoſzſzas, éles nézést, és nagy fô törést kivánnak, tsak telyes nap világnál igazittsa.

Ennekfelette válaſzſzon az ember még az apróság munkákra, az idôtöltésbeli olvasásra is ollyan papiroſsat és könyveket, mellyeknek ſzine kevésbbé tündöklô fejér. A' kék papiros (ha más réſzről a' tenta elég fekete) leg jobb az irásra.

De fájdalom! egy idôtôl foyva a' nyomtatásban keveset vigyáznak a' gyenge ſzemüekre. Sôt ellenben igen elmések az emberek a' nyomtatásbeli úgy nevezett jobbitások ki gondolásában, mely ugyan, tiſzta, kerek vóltáért, 's a' ſzép papiroſson való ki tettzéséért, mindenek elôtt kedves, de a' mely a' gyenge ſzemet, fôképpen éjjel ſzinte oly erôſsen fáraſztya, mint a' leg kényesebb munka. Tégyen bár egy egéſséges ſzemü ember önnön magán próbát, és olvaſson egy pár óráig ſzünetlenül egy déák betükkel nyomtatott, úgy neve-

zett pompás ki adású könyvből, vagy még Stereotypból (melynél a' ſzem egéſségére nézve ártalmasabb nyomtatás formáját nem lehetett vólna találni) bizonnyal tapaſztalni fogja, hogy a' ſzem mindenkor valósággal el fárad, és ez annyival ſzembetünöbb, hogy egy német betükkel nyomtatott közönséges könyvből négy óráig alkalmatlanság nélkül olvashatni, 's még is a' német betükkel való nyomtatást mindenfelé kezdik el hagyni, és ſzemeink ártalmára a' ſzebb formát közönségesen fel venni.

Nem tagadom ugyan, hogy a' ſzép tárgy, a' derék dolgokat magában foglaló munka is, a' jó izlésü köntös által, még véghetetlen sokat nyerhet, és hogy ſzemünk egy elsö tekintettel valami bizonyos kedveſséget érez az Angliából hozott leg jobb munkák pompás ki adásában, de épen ollyan kevéſsé tagadhatni, hogy ſzemeink, a' kerek 's egygyik a' máshoz hasonló betük nézésében igen hamar meg fárad, és alkalmatlan az ollyan munka

hoſzſzas olvasására, sőt hogy sokan vagy-nak a' kik tsupán az által, hogy ſzünetlen ollyan ki adású könyveket olvastanak, nagy és tsaknem gyógyithatatlan ſzembeli gyengeséget okoztanak magoknak; Valósággal sok illyen ſzomorú példákat emlithetnék. Azzal telyességgel nem állitom, hogy ollyan pompás ki adású könyveket éppen ne keljen olvasni, tsak azt óhajtanám, hogy azokat ne olvaſsák örökké, 's ne olvaſsanak tsupán ollyanokat. A' stereotypok feltalálójának nagy érdemeit bizonnyal magam is meg esmérem, mindazonáltal a' gyengeſzeműeket intem, ne olvaſsák azokat; mert a' betük egyformasága és kerek vólta az ollyan ki adásokban még sokkal terhesebb.

A' gyenge ſzemüeknek ſzükség arra is ſzorgalmatoson vigyázni, nehogy éſzrevehetetlenül hozzá ſzokjanak az apró és sürü iráshoz, melyre az ollyan embereknek mindenkor különös hajlandóságok vagyon; mert nemtsak hogy nagyon nevekedik az által ſzemek gyengesége, hanem még igen

tartós és gyakorta kantsalsággal egybe köttetett rövidlátás léſzen ezen roſzſz ſzokás bizonyos következése.

A' gyenge ſzemüek kerüljék telyes erejekből mindazon munkákat, mellyek terméſzet ſzerént akárminémü üveggel való nézést kivánnak. Ezen régula ſzámban nemvételének élébb hátrább vakság, vagy leg alább ſzinte vaksággal vetekedő ſzem gyengeség a' büntetése.

4.

Nyugodalom válaſztása a' gyenge ſzemüekre nézve.

Senkinek sints több oka a' tartós munka után való meg nyugtatás közben arra vigyázni, mi haſználhat vagy mi árthat ſzemeinek, mint a' gyenge ſzemünek. Gyakran tapaſztaltam mindazonáltal, hogy

ezek a' munka közben ſzorgalmatoson örizkedtenek mindentöl, valami tsak ſzemeiknek árthatott vólna, a' kipihenés idejében pedig ezen bölts elöre való vigyázattal éppen nem gondoltanak, és igy hoſzſzú idöre alkalmatlanokká tették magokat foglalatoſságaik folytatására, mellyet hibáson a' munkának tulajdonitottanak.

A' leg közönségesebb estvéli idötöltés p. o. még nyárban is (leg alább nállunk) a' kártyázás; de a' ki kéntelen napestvig sokat eröltetni ſzemeit, a' kinek ſzemei gyengék, minden bizonnyal árt annyit azoknak, az újj, fejér, fényes kártyák által, mint ha azt az idöt munkába töltötte vólna el. Nemis emlitem azon roſzſz következéseket, mellyeket az egy helyben ülést kivánó játék nem tsak a' ſzemre, hanem az egéſz testre nézve elöbb hátrább okoz.

Még az úgy nevezett lottéria játék is, mely a' ſzámok fel keresése, és az aval egybenköttetett külömb külömb változások által, akármelyik kártyázás neménél haſz-

nosabb az egéſséges ſzemnek, rövid időn úgy el fáraſztya a' ſzemet, mint akármelyik erőltetést kivánó munka. Sokſzor láttam, midőn ez a' játék neme nállunk módiban vólt, hogy a' gyenge ſzeműek kéntelenek vóltanak a' ſzámokat ſzomſzédjaik által kerestetni fel, akármilyen nagyok lettenek légyen is a' lottéria táblák.

A' tántzot, valamint minden erőſs felhevülését a' testnek, minden heves indulatokat egyátalyában kerülni kell a' gyenge ſzemüeknek; mert az elsö esetben az egéſz test tartós nagy mozgása és fáraſztása, 's az apró por ártalmai által, leg alább a' következendö napra haſzonvehetetlenekké téſzik magokat, és ha az gyakran esik, ki pótolhatatlan kárt okoznak ſzemeiknek; a' második esetben pedig a' ſzem gyengesége egy ſzempillantatban tökélletes vakságba mehet által, a' milyen példákat tulajdon praxisomban valósággal többeket láttam.

Hasonló gondoſsággal kerüljék a' gyen-

ge ſzemûek mindazokat a' sétáló helyeket, és barátságos egybe jöveteleket, ahol a' fényes gálába öltözött és smukkos emberek nyüsögnek, vagy ahol ſzámtalan emberek jönnek mennek egy egyenes útan, mint p. o. nállunk a' Práterben; mert a' gyenge ſzemre abból háromló kár valósággal egybe sem hasonlittathatik azon kitsiny gyönyörüséggel, mellyet azon ſzempillantatban ott érezni vélnek.

Egyébaránt, kiket a' terméſzet nem a' leg erôſsebb és egéſségesebb ſzemekkel áldott meg, köveſsék ſzoroſsan azon régulákat, mellyekct az egéſséges ſzemek meg nyugtatására nézve már adtam.

5.

A' rövid és távol látásúakkal való bánás.

Töbnyire az emberek öreg korokban valamennyire távólról látnak, minthogy a'

ſzembugája lapoſsabb, a' ſzem által tettző hártyái tömöttebbek, nedveſségei sürübbek léſznek. Némelyekben, a' mint felyebb említettem, midön vénülni kezdenek, a' ſzem látpontja hitelfelett távozik elöbbeni helyétöl. De ha ezek ſzoroſsan vigyáznak azon idö pontra, melyben pápaſzemre kezd ſzükségek lenni, a' távolról való látás nem könnyen nevekedik felette nagy mértékre; pedig ez ſzükségesképpen meg esik, ha ſzégyenlenek pápaſzemmel élni.

De rövid látásuvá is lehet az ember öreg korában, ha t. i. sok eſztendeig foglalatoskodik tsupán mikroskopiummal látható tárgyak visgálásában; a' milyen példákot valósággal eleget emlithetnék.

De ugyan mi az oka, hogy az urak és jól magabiró polgárok között ollyan sok rövid látásúak vagynak? már mindjárt a' ſzegényebb sorsúak között miért ollyan kitsiny a' rövid látásúak ſzáma? 's mi az oka, hogy a' paraſztok között egy sintsen? Ollyan sok izben kérdették már ezt töllem,

hogy kötelességemnek tartom, arra itt közönségesen felelni.

Szorosan és sok esztendőkig visgálván a' rövid látásúakat, végre tökélletesen meggyőződtem arról, hogy sok egybe jött kisebb 's nagyobb okok tselekszik, hogy az urak és tehetős polgárok között ollyan sok rövid látásúak vagynak. Az élet első esztendeiben meg vetik már annak fundamentomát; mert a' szük gyermekszoba, az apró jádzó eszköz, a' szabad levegőben való kevés, és buba módra tett mozgás, a' szegény gyermeket már előre készitik a' rövid látásra, 's rendszerént a' Hofmester vagy Gouvernante, vagy azért hogy a' szülék parantsolattyát telyesiteni akarják, vagy hogy magok nem fontolják meg a' dolgot; vagy valami alatson nyereség kivánásából a' munkát bé fejezik. A' szegény kitsiny hat esztendős fiún, mint valami üstökös tsillagon úgy bámulnak, midőn halják, hogy az a' Romai és Görög historiából órákig tud szajkó módra fetsegni, hasztintén azon városnak, melyben született,

vagy familiájának historiájából semmit nem tud is, és midõn végre Tátijának vagy Mámijának neve vagy ſzületése napját, egy ſzépen le irt versezetben, melyből egy ſzót sem ért, ſzerentsélteti, a' gyermeket tsókokkal, a' Hofmestert ditséretekkel, és néha pénzel tetézik. De elég — nem akorom ezt az utálatos képet égéſzſzen le rajzolni. Már ezen vonásokból láthatni, hogy a' gyermekek igen korán kénſzerittetnek nem tsak erõltetni ſzemeiket, hanem még igen közel lévõ és apró tárgyak ſzüntelen való visgálásával is foglalatoskadtatni; nem azt kellene é inkább kérdeni, miért vagynak oly kevés rövid látásúak a' tehetõs emberek között! Az alsóbb sorsú ember, nevendék fiát leg felyebb a' közönséges oskolába küldi, a' hol a' tanulók sokasága miatt nem ſzorittatik oly felette erõſsen a' tanulásra. Ezen gyermekek gyakran járnak a' ſzabad levegõben, vagy a' mint falun ſzokott esni, gyermeki eſztendeiket egéſzſzen az uttzán töltik el — ha kitsiny tárgyak dolgozására kénſzerittetnek is, ſzemeik gyakran és eléggé ki nyugoſzſzák magokat a' teméſzet

ſzép és nagy munkáinak ſzemlélésében. Innen könnyü meg fejteni, miért kevesek a' ſzegényebb gyermekek között a' rövid látásúak, és miért nem talál az ember egy rövid látásút is a' mezei lakosok között, 's azon hajósok és ſzekeresek, a' kik ſzemeik különös alkotásánál fogva már nagyon hajlottanak a' rövid látásra, miért veſztik el végre ezen hajlandoságot emlitett életek módja mellett. Mind ezekből meg lehet itélni azon rövid látás nagy gráduſsát, melynek végre az illyen felfordúlt nevelés mellett, az ollyan gyermekek ſzemeiben ſzükségesképpen kell ſzármazni, a' kik a' terméſzettől hibás és erre a' nyavalyára hajlandó alkotást kaptanak.

Ha egy valósággal rövid látású iſiú, a' mennyire lehet kerüli a' Lorgnettel való élést, méltán remélheti, hogy ſzemei 30 eſztendös kora után laſsan laſsan meg javúlnak, elannyira, hogy már 40 eſztendös korában akármely távolságra jól lát. Sokan azok közül kiknek ezt adtam tanátsúl, ezt felelték. „De ki töltheti úgy el iſiú eſzten-

deit, hogy ſzemeinek haſznát ne vegye ?" és ſzámban nem vévén intésemet a' pápaſzemet napestvig az orrokon hordozták. A' ki ezen elővigyázati régulákat hideg vérrel meg veti, annak leg kiſsebb reménysége sem lehet, hogy ſzemei idővel meg javúljanak, sőt ellenben mind rövidebb rövidebb látású leſz; gyakran fog más más pápaſzemmel élni, és élesebb üveget keresni, mig végre a' ſzobába sem teheti le a' pápaſzemet.

Azonközben nem lehet tagadni, hogy némely rövid látásúnak valósággal vagyon ſzüksége üvegre, tsakhogy ne élyen azzal a' mint közönségesen ſzoktanak, tsupán az egygyik ſzemén, tsakhogy tegye azt gyakran félre, ha nehezen eſnék is az, és igyekezzék puſzta ſzemmel nézni. Azon igyekezet mindenkor elég gazdagon meg jutalmaztatik az által, hogy a' rövid látás apad.

A' következendő jelekből lehet meg tudni, vagyon é ez vagyamaz rövid látásúnak öblös pápaſzemre ſzüksége.

1. Midön az egéſz ſzem, főképpen pedig az általtettző hártya igen domború, mellyet leg könnyebben úgy veſzen az ember éſzre, ha a' fel nyitott ſzemet oldalaslag nézi.

2. Ha a' rövid látású tsak rendkivül aprón és sürün irhat, nagyon akarván pedig irni, a' betük formáját el véti, és a' ſzemével való erányozást el veſzti.

3. Ha szürkületben a' leg apróbb irást is tiſztán olvashattya, holott a' távolról látó és egéſséges ſzemü alig tudja már a' nagyobb betüket meg külömböztetni.

4. Ha két lépésnyi távolságra senkit sem esmér meg.

5. Ha a' végre, hogy a' ſzeme elött tsak egy nehány lépésre lévő tárgy elöl, p. o. egy ſzék vagy aſztal elöl ki térheſsen, a' ſzemét félig bé kell húnynia.

De ſzükség azt is ſzorgolmatoson meg

visgálni, ha valyon az a' pápaſzem, mellyet az ember magának válaſzt tökélletesen jó é a' ſzeménck; ez a' visgálás pedig tökélletesen véghez mehet azon régulák ſzerént, mellyeket ezen munka első ſzakaſzſzában már meg határoztam, tsak azt az egygyet kell még itt meg jegyezni, hogy az öblös pápaſzemnek sohasem kell a' tárgyakat felette kitsinyen, hanem tsupán tiſztán mutatni. A' felette kitsinyitő pápaſzemek nemtsak hogy nevelik a' rövid látást, hanem a' ſzemet éſzrevétetlenül erőltetik is, és azt nagy mértékben gyengitik.

A' távolról való látásnak nevekedését, a' koros vénségben tsak úgy lehet meg akadályoztatni, ha az ember gyakran foglalatoskodtattya ſzemeit külömb külömb féle apró tárgyak nézésével, és ſzorgalmatoson kerüli mind azon sétáló helyeket, a' hol úgy ſzólva kéntelen az ember meſzſze nézni: mindazonáltal néha ezen régulák követése mellett is domború pápaſzemre ſzorúl a' távolról látó ember — Arról is ſzóllottam már az első ſzakaſzban.

6.

A' ſzemmel való bánás a' terhes betegségek után.

Közönséges tapaſztalás, hogy a' ſzem a' terhes betegségek után, föképpen a' forró nyavalyák után, mellyek alatt sokſzor vágtanak eret, vagy különben sok nedvességeket veſztett el a' beteg, hasonlóképpen a' hagymáz után, ollyan gyenge leſz, hogy ez a' gyengeség néha a' vaksággal határos, vagy legalább majd mindenkor méltó félelembe ejti a' beteget a' tökélletes vakság iránt: közönségesen véve az illyen esetben segedelmet keresnek az emberek, és ezer 's meg ezer úgy nevezett erösitö orvoſsággal élnek, mellyek által a' nyavalya többnyire nevekedik inkább, mint apad.

Az én tapaſztalásaim ſzerént ez a' nagy ſzembeli gyengeség különösen az által múlik

el, és minden abból ſzármazandó roſzſz következéseket azzal lehet bizonyoson meg előzni, ha az ember (a' mit igen kevesen tselekeſznek) ſzemeit sokáig és tökélletesen meg kémélli, mig tudni illik a' test ismét elég erőre kap, és az erőltetést mind maga az egéſz test, mind annak réſzei egygyen egygyen ki álhattyák. Ez okból mind az a' mit az illyen gyógyúló félben lévőknek javasolni lehet, abban áll, hogy éljenek jó eledelekkel, de ne ollyanokkal, mellyek a' testet hirtelen fel hevitik, hanem a' mellyek annak tartós erőt adnak.

A' ſzemmel való leg ártalmasabb viſzſzaélés, mely miatt már sokſzor láttam tökélletes farkas hályogot ſzármazni, abban áll, hogy sokan azt hiſzik, hogy a' gyógyúlás idejét jobbra nem fordithattyák, mint ha az egéſz napot olvasásban töltik el. Az által elméjeknek nyúgodalmat ſzerezni, és a' gyógyúlás hoſzſzú napjait röviditeni akarják; de nem gondolják meg, hogy azzal valósággal sokat ártanak fejeknek, 's még többet ſzemeiknek.

Ha azt akarja valaki, hogy ſzemei a' terhes betegség után hamar meg erősedjenek, leg jobb azokat igen kedves, de külömb külömb féle tárgyak könnyü ſzerü, nem pedig erőltelett visgálásával foglalatoskodtatni. Annak igen ſzembetünö haſznát láttam egy nagy érdemü férjfiúban, a' kit ez előtt egy pár eſztendővel gyógyitottan.

Egy igen terhes és soká tartott hagymáz végén t. i. úgyannyira meg gyengültenek ſzemei, hogy egy ideig a' leg irtoztatóbb tünödésben élt ſzeme világa' telyes el veſztésétől való féltében; ezen tünödése, az orvosok váll vonintások, és ſzeme világa' mindennapi apadása által hathatosan neveltetett, úgyannyira, hogy a' beteget a' leg ſzomorúbb és ſzánakozásra méltóbb állapotban találtam, midőn hozzája hivattattam. Homályos ſzobában való ülést, Kolóniai viz gőzit, és egyenlö réſz kutvizből és égetborból kéſzitett ſzemvizet tanátsoltanak, de a' beteg ezek után igen roſzſzúl vólt. En azt javasoltam, hogy éljen könnyen emészthető eledelekkel, mértékle-

tesen, és erejéhez szabott idö szakaszokban, igyék egy poharatska jó bort, járjon a' tiszta szabad levegöben, gyakorolja szemeit egyenlöleg oszlott tiszta világosságban, és végre képeit 's mineráit nézegesse gyakran, de minden erőltetés nélkül. Ezen tanátsomat örömmel telyesitette a' beteg, mivelhogy hajlandóságaival, mellyeknek követéséről, intették, meg egygyezett. A' jó férjfiú baráttyaival múlatta magát, gyüjteménnyeinek ez vagy amaz darabjain, 's tsak hamar el felejtette búját, mert szeme gyengesége, melyről már farkas hályogot jövendöltenek vólt, két három hetek alatt ollyan tökélletesen el múlt, hogy a' fel gyógyúlt, éppen ollyan haszнát vehette szemeinek, és ollyan tartósan erőltethette mint betegsége előtt.

Azon betegségek, mellyek után különösen a' szem gyenge szokott lenni, és jó darab ideig nyugodalmat kiván, az emlitett forró nyavalyákon és hagymázon kivül a' következendök: ugymint minden némü vér folyások, a' skárlát hideg, a'

vereſs és hólyagos himlő; főképpen a' vereſs himlő után, és különösen a' már fel nöttekben néha oly nagy ſzembeli gyengeség marad hátra, hogy ha leg kiſsebbet dolgoznak is, ſzemek azonnal meg tüzesül, könyvez és fáj.

A' fő erőſs meg ütése, vagy egy ollyan ſzerentsétlen esés után, mely az agyvelőt felette meg rázta, a' ſzemre nézve gyakorta igen roſzſz következéseket láttam ſzármazni, ha a' ſzem a' fel gyógyúlás ideje alatt felette meg eröltetett.

Adhatnék ez úttal a' gyenge ſzemekre nézve még némely régulákat, még egynéhány fontos és gyakor okát emlithetném a' ſzem gyengeségének; de minthogy ebben a' tekintetben más orvosok eleget irtanak, és minthogy ezek az intések tsak ollyan embereket illetnek, a' kik azt merem mondani, mindég süketek minden jó tanáts irant, jobbnak tartom mindazokról halgatni hogy ezt a' munkát minden ember olvashaſsa és senkit ne botránkoztaſsan.

Harmadik Szakaſz.

A' ſzemmel való bánásról, ollyan hirtelen esetekben, mellyek tulajdonképpen semmi orvosi vagy seb-orvosi esméretet nem kivánnak.

1.

A' ſzembugája és a' ſzemhéj közzé hullott idegen testek ki vétele módjáról.

Milyen könnyen meg esik az, hogy a' nagy ſzél valami idegen testet fú a' ſzembe? hányszor nem esik az meg, bizonyos mesterembereknél, hogy vas, fejérón, tsont, fa, ezüst vagy arany forgáts hulyon a' ſzembe,

és milyen rendkivül oktalanúl viseli magát az emberek nagyobb réſze az ollyan esetekben?

Az elsö a' mit, nem tudva, tsaknem mindenik tselekszik, abban áll, hogy kezével a' ſzeméhez kap, és ſzeme héjját dörgöli; igen ritka dolog hogy ennek roſz következése ne lenne, gyakorta pedig meg tüzesül és egéſzſzen el romlik a' ſzem, minthogy ezen vigyázatlan dörgölés által, a' ſzembe hullott ſzegeletes és hegyes testetskék, mint p. o. a' vas por, a' ſzem külsö hártyájába, és némelykor bejjebb, úgy bé nyomúl, és úgy bé ſzorúl, hogy azt tsak a' gyakorlott operátor veheti ki a' ſzem kára nélkül. Meg vagyok az iránt gyözödve, hogy ez igen ritkán történnék, ha a' hasonló esetekben jól tudnának bánni a' ſzemmel. A' ſzem tökélletes el romlása, mellyet valósággal sokſzor látunk a' ſzemhéjja alá hullott idegen testek miatt ſzármazni, ha tudnának a' ſzemmel bánni, az igen ritka történetek közzé tartoznék.

Mihelyt valamely idegen test akár minémü légyen is az, hatsak nem ollyan a' mely tulajdon és felólvadható tsipös terméſzete által a' ſzemnek árthat, milyen p. o. az óltatlan méſz, a' ſzembe húll, a' felsö ſzemhéjt a' ſzem pilláknál fogva, a' mennyiben lehet a' ſzemtöl el kell vonni, és a' föt elö kell hajtani. Leg jobb ha ezt az ember önnön maga tselekſzi, mert tulajdon érzésünk nem engedi, hogy a' ſzemhéjját felette erösen húzzuk. De ennek a' tanátsnak tsak akkor vagyon helye, a' mikor az idegen test a' felsö ſzemhéj alatt vagyon. Ezen módon azt éri el az ember, föképpen ha azt ottan ottan meg ujjitja, közbe közbe egy nehány ſzempillantatig ſzemét meg nyugtatván, hogy sok könny gyül a' ſzembe, mely az idegen testet töbnyire hamar, tökéllettesen ki moſsa, vagy leg alább a' ſzem nagyobb ſzegeletébe viſzi, a' honnan a' keſzkenö egybe sodort végével könnyü ki venni.

Ha ez a' próba nem elégséges, vonnya el az ember az ujját gyengén és gyakorta

a' ſzemhéjján, a' külsö ſzegeleten kezdve a' belsö vagy az orr felöl való ſzegelet felé; igy a' ſzembe hullott idegen test rendszerént laſsan laſsan azon vereſs és kerekded testre hömpölyeg, mely a' ſzem nagyobb ſzegeletének közepében vagyon, és ſzemhusnak neveztetik; onnan pedig igen könnyü a' keſzkenö ſzegeletével, vagy egy gyenge etsettel (Pinsel) ki venni.

Végezetre ha ez sem segit, a' mint felyebb emlitém a' felsö ſzemhéjt meg fogja az ember a' ſzempréminél fogva, és azt a' mennyire lehet a' ſzemtöl el vonnya, azomban a' földre néz, és téjſellel vagy vizbe fel olvaſztott gummival meg nedvesitett gyenge etsettel a' ſzemhéj alá nyúlván, azt a' ſzem külsö ſzegeletétöl kezdve a' belsöig vonnya, illyen módon az idegen test könnyen az etsetre ſzokott ragadni.

Tudni való dolog, hogy jobb ezt valakinek másnak mivelni, mint a' ſzenvedönek magának; mert amaz könnyebben meg láttya hol légyen tulajdonképpen az

idegen test, ha t. i. a' beteget a' világossággal szembe ülteti, fejét valamennyire hátra hajtya, és alálelé nézeti, 's egyszersmind a' szemhéjját fel emeli. Mihelyt látya az idegen testet, azonnal utánna nyúl az etset hegyével, és azt a' szemből ki törli; terméfzetes dolog, hogy igy a' szem kevésbé izgattatik, mint ha a' szenvedő maga mivelné azt. Azomban ezt a' kitsiny operatiot akárki is végben viheti, ha nem a' leg otrombább és ostobább ember a' világon.

Mihelyt pedig veszi az ember észre, hogy az idegen test, főképpen az üveg darab, a' vas és egyéb tömött testekből szökött szálka a' szem külső hártyájában, tudni illik azon világos, domború hártyában, mely a' szines szemfényt, mint valami óra üveg bé fedi, keményen áll, és az etsettel nem lehet onnan ki mozditani, egyátalyában szükséges egy ahoz értő orvoshoz folyamodni, külömben a' szem többnyire oda lesz, vagy leg alább látásbéli tehetségétől meg fosztatik.

Ha óltatlan méſz, gálitz kö, ſzáraz portobák, vagy bors hullott a' ſzembe, azt egy nagyotska, vajjal meg kent rajzoló etsettel mindjárt ki kell onnan törölni, és tösténi orvost kell hivatni, a' ki a' további gyógyitást magára vegye. Ha az illyen testek ki vételével addig várakozik az ember, mig az orvos meg érkezik, a' mi néha az elsö egy két fertály órában lehetetlen, az által tettzö hártyának azon réſzei, mellyeket az ollyan rágó testek többetske ideig illettenek, könnyen egybe sugorodnak és meg homályosodnak.

Igen fontos régula az is, hogy a' fellyebb emlitett tsipö ás rágó testeket soha se igyekezzen ez ember ki mosni a' ſzemböl; mert azoknak ereje eképpen még tovább terjed, és a' veſzedelem a' ſzemre nézve sokkal nagyobb léſzen. Tsupán a' nyálkás vagy igen siros ſzerek mint p. o. a' vaj, álhatnak egy ſzempillantatban ellent ezen rágó testek veſzedelmes erejének.

Nem igen ritka dolog, hogy az elsö

ſzempillantatokban minekutánna valami idegen test esett a' ſzembe, a' görts el fogja a' ſzemhéjjait, az az a' béhúnyt ſzemet erővel sem lehet fel nyitni. Mihelyt ez az eset jelenvagyon, orvost kell hivni, ha nem akarja az ember hogy roſz következése légyen; a' nem orvos itt nem segithet magán.

Eſztelenebb dolgot nem is lehet gondolni azon meg rögzött ſzokásnál, mely ſzerént ha valami idegen test esett a' ſzembe, még egy mást teſznek belé, mely rákſzem vagy jóféle gyöngy ſzokott lenni. Igen gyakran jönnek hozzám ollyan betegek, a' kik két 's három naptól fogva ſzemhéjjok alatt tartyák az oda esett idegen testet a' rák ſzemmel egygyütt — tudni való dolog, hogy azok miatt a' ſzem rendkivül meg tüzesedik; mert hiſzem láttyuk, hogy akármilyen kitsiny lett légyen is a' ſzembe esett test, akár milyen kevés ideig vólt is benne, mindazonáltal a' ſzem egynehány óráig vagy napig vérmes, könyvező és a' levegöre érzékeny. De mindezek majd el múl-

nak, ha a' ſzemet minekutánna az idegen test abból ki vétetett, hideg vizzel gyakran meg moſsa vagy fetsköndezi az ember.

2.

A' ſzemmel való bánás külömb külömbféle bogarak marása után.

A' darások, méhek, föképpen pedig a' ſzúnyogok, némelykor oly erőſsen meg marják ſzemünk héjját, hogy a' miatt, tüzes és igen égető daganot ſzármazik, 's e' miatt ſzemünket fel nem nyithattyuk. Az illyen esetekben leg előbb is meg kell visgálni, ha valyon a' bogár fulánkja benn maradott é a' testben vagy nem, 's ha benn, egy vékony fogóval, mint a' millyennel a' ſzakállat ſzokták ki tépni, és a' mellyet mindenütt lehet kapni, ki kell húzni a' bőrből. A' daganotat dörgölni, vakarni, igen ártalmas;

EGYETEMI KÖNYVTÁR

az által igen könnyen tüzeſséget és évesedéſt okoz az ember a' ſzemhéjjában. Ha hideg vizbe egykevés konyhasót, közönséges vagy glét etzetet (acetum lithargyri) tölt az ember, és az abba mártott itató papiroſsat a' daganotra téſzi, mind ez, mind ennek következései rövid idön el múlnak. A' körös bogarak rakosgatásából is láttam egynehányſzor, nagy, tüzes, és igen fájdalmas daganotat ſzármazni a' ſzemhéjján, mely egynehány napok alatt mindenkor tökélletesen el múlt, ha VIII loth tiſzta vizet egy könting kámforos ſpirituſsal egybe elegyitvén, ebbe mártott itató papiroſsat rakattam gyakran réá.

3.

A' ſzemmel való bánás, midön a' ſzem tályának meg sértése után, a' vér a' bör alá ki ömlik.

Az ütés vagy döfés után gyakorta ollyan irtoztató vereſs a' ſzem, hogy az ahoz nem értő azt hiſzi, hogy a' ſzem örökre oda vagyon; mert a' ſzemnek még a' fejér réſze is sötét vereſs, vagy éppen fekete léſzen, és néha vérrel töltött zatskó módjára függ a' ſzem héjjak között. E' gyakorta mindjárt esik a' ſzem meg döfése vagy ütése után, néha pedig későbbre, midön t. i. a' fő a' ſzem felett vagyon meg sértve, minthogy a' ki ömlött vér a' bör alatt laſsan laſsan a' ſzemre ſzáll.

Igaz ugyan, hogy az ollyan meg sértésekkor igen gyakorta ſzükséges az orvosi segedelem, mindazonáltal ha a' meg sérte-

tett éppen semmi hibát, semmi változást nem vészen észre meg sértett szemének látásbeli tehetségében, ha semmi fájdalom nem követi azt, és tsak valami nyomást vagy feszülést érez, nints szükség orvosra, mert azon rusnya formája egészszen el múlik, ha a' következendő szerrel nedvesitett gyenge meleg ruhával gyakran bé fedi: két könting rosmarin levélre tudni illik 4 uncia veress bort, és ugyan annyi vizet tölt az ember forrón, egy fertály óráig bé fedve tartya, és azután ruhán által szüri. Ebből az igen hasznos szerből egy egy keveset gyenge melegen 's gyakran a' szembe tsepeget az ember. Ha a' szem sötét veress szine mind világosabb világosabb lészen, de ezen szer végre igen kevés erejét nyilatkoztattya; egy nehány tsepp szalamia spiritust elegyit hozzá, és ezen elegyitéssel mind addig folytattya az orvoslást, mig a' ki ömlött vér egészszen el oszlik.

Néha az erős köhögés, hányás, vagy egy gyenge meg döfése után a' szemnek, p. o. a' kalap szegeletével, egy igen világos

vereſs fólt leſz a' ſzem fejéribe, mely nem fáj, melynek létéléről semmit sem tud az ember mig a' tükörbe nem néz, vagy mások arra figyelmeteſsé nem téſzik. Ezen környülállások között ez a' fólt sem tüzeſség, hanem tsupán egy kevés vér, mely a' ſzembugát a' ſzem héjjakkal egybe kötő hártya alá ömlött ki, és egéſzſzen a' fenn emlitett orvoslás módját kivánnya.

4.

A' ſzemre való gondviselés a' meg izzadott ábrázat hirtelen való meg hülése után.

Sokſzor hivnak ollyan ſzembetegekhez, a' kik rendkivül meg izzadott ábrázatjokat hirtelen meg hütötték, vágy hideg levegőnek tévén ki, vagy hideg vizzel mosván meg magokat. Sokſzor történik ez, főképpen a' mi jádzó ſzineinkben az első

párteren, a' hol, midőn az igen tele vagyon, télben a' firhang felvonásakor igen hüves levegő tsapja meg a' játék nézőt — a' bálokba is sokfzor meg történik a' tüzes tántzok után, hogy a' tántzoló palotát a' meleg miatt igen hirtelen hagygya oda az ember, és igen siet a' hüves oldal fzobába. Az ollyan esetekben, néha hirtelen egy vereſses, de fzinte által tettző daganot támad a' fzemhéjjak fzélein, mely gyakorta az egéfz fzemhéjjon, föképpen pedig a' felsön el terjed; a' beteg azomban semmi egyéb alkalmatlanságot nem érez, hanem hogy nem tudja fzemeit jól ki nyitni.

Egynehányfzor láttam ezt, a' jádzó fzinbe, férjfiakon és afzfzonyokon oly hirtelen történni, hogy ijjedtekben a' játék nézö fzint azonnal oda hagyták.

Ez a' jelenség ugyan magába véve kitsiny dolog, ha mindjárt úgy orvosolják a' mint kell; és ez az egéfz orvoslás abban áll, hogy borza virággal és bab liſztel töltött és kámforral gyakran meg dörgölt zats-

kót tészen a' szemre. Huszon négy óra alatt rendszerént az egész nyavalya el múlik. De a' ki az ollyan esetben szemeit mossa, vagy izgató nedves boritékokat (Cataplasma) tészen réá, könnyen okozhat magának tartós és veszedelmes szem betegséget.

Mindazonáltal az illyen hirtelen való meg hülése az ábrázatnak árthat magának a' szemnek, söt a' látásbeli tehetségnek is. Mihelyt ollyan jelek mutattyák magokat, folyamodjék a' beteg késedelem nélkül szemorvoshoz, mert a' felyebb javaslott orvoslás módja által könnyen el veszthetné szemeit, mivelhogy abban az esetben éppen más szerekkel kell élni a' meg gátolt gözölgés (transpiratio) kárainak ideje koránt való meg elözhetésére.

5.

A' ſzemmel való bánás a' hólyagos himlö alatt.

Ezen rövid elmélkedésemet egy elsöben a' Junker hólyagos himlöt tárgyozó Archivumában akartam ki adni, de réſzſzerént jó barátaim unſzoló beſzédei, réſz ſzerént azon irtozatós puſztitások igen ſzomorú példái, mellyeket a' hólyagos himlö a' múlt öszön és télen ismét okozott sokak ſzemeiben, arra birtanak, hogy azt a' jelenvaló munkához ragaſzſzam.

Hitelfelett való milyen oktalanúl és a' tzéllal ellenkezö módon bánnak a' hólyagos himlös ſzegény gyermekek ſzemeivel, gyakorta magok az orvosok is, következésképpen semmi sem lehet kedvesebb, mint egy telyeſséggel bizonyos és egéſz-

ſzén a' sok eſztendei tapaſztaláson épült mód, mely által mind azon irtoztató puſztitásoknak bizonyoson elejét vehettyük, mellyek oly gyakor és bizonyos következései a' hólyagos himlönek, és a' mellyek miatt minden eſztendöben oly sok gyermek veſzti el ſzeme világát.

Igen ſzembetünö, és valósággal nagy ditséretére ſzólgál a' hólyagos himlö óltásának az a' közönséges praktikai tapaſztalás, hogy az óltott hólyagos himlö után rendkivül ritkák azon ſzembeli nyavalyák, mellyeket az óltatlan holyagos himlö után ollyan ſzámtalan izben látunk ſzármazni, és hogy ha ſzintén némelykor meg tüzesedik is a' meg óltattaknak ſzeme, még is annak folyása koránt sem ollyan veſzedelmes és puſztitó, mint a' milyennek az óltatlanok ſzem fájásait tapaſztalja az ember.

Közel 16 eſztendeje immár, hogy a' ſzembeli betegségek orvoslásában engemet itt Bétsben meg biztanak. Egygyik eſztendöt a' másikba vetve, jönnek hozzám eſz-

tendönként leg alább 60—70 ollyan gyermekek *) a' kiknek ſzemek a' hólyagos himlö alatt, vagy mindjárt azután rendkivül meg tüzesedett. Némelyeket azok közül réſz ſzerént a' nyavalya fellette terhes vólta, réſz ſzerént a' ſzorgalmatos gondviselés nem létele miatt, telyeſséggel nem lehet meg gyógyitani, úgy hogy eſztendönként egyátalyában 8ra 10re tehettyük azoknak ſzámát, a' kik látásbeli tehetségeket 's néha ſzemeket is el veſztik, mindazonáltal oly sok eſztendei praxisomban tsak egyſzer tapaſztaltam, hogy az oltott hólyagos himlö után a' ſzem valamennyire meg tüzesedett vólna, s' az is könnyen és hamar meg gyógyúlt. Ezen tapaſztalásomat bizonyittyák más nagy practicus ſzem orvosok is, kiknek ezen tárgy körül ſzerzett tapaſztalásaikat ſzámba vettem.

* Szükség meg jegyzeni, hogy itt nem ſzollok azon gyermekekről, a' kik a' hólyagos himlöből már ez elött régen ſzármazott ſzembeli nyavalyájokban nállom minden eſztendöben nagy ſzámmal keresnek segedelmet.

Azon idő pont, melyben a' hólyagos himlő a' ſzemnek ártani ſzokott, igen külömböző; némelykor ez már a' hólyagos himlő ki ütésekor meg esik, gyakorta a' meg érés ideje alatt, (stadium suppurationis) leg többſzör pedig a' hólyagos himlő ſzáradásakor, vagy még későbbre is, minekutánna t. i. a' hólyagos himlő egéſzſzen el múlt. Sokſzor láttam p. o. valóságos hólyagos himlőt magára ſzármazni a' ſzem általtettző hártyáján, és néha egyſzersmind a' test több réſzein is 3—6 héttel a' meg himlőzés után — ezt az állapotat másod hólyagos himlőnek nevezem, és az gyakorta veſzedelmesebb az elsőnél. Ezen későbbi himlők, gyakorta a' testnek gyenge meleg vizzel lett meg fereſztése után ütöttenek ki, mellyet, már a' himlőzés ideje alatt magát ki nyilatkoztatott ſzembeli tüzeſségért kell vala rendelnem. Számtalan példákból meg vagyok az iránt győződve, hogy réſz ſzerént a' himlősök ſzemélyes minéműségétől, réſz ſzerént a' himlőzés ideje alatt, a' ſzemre való gondos, vagy gondotlan, okos vagy oktalan gondviselet-

től, részt szerént az orvoslás módjától, részt szerént pedig a' betegnek tehetségbeli környülállásaitól függ, hogy a' himlő mérge a' szemet előbb vagy későbbre, vagy éppen nem bántya.

A' hólyagos himlő ideje alatt, vagy azután származott szembeli nyavalyák nagyobb részének egyedül való oka, abban a' többek felett ártalmas, meg rögzött, és némelykor magoktól az orvosoktól is helybe hagyatott bal vélekedésben áll, mintha a' himlősnek egy nehány napokig szükségesképpen vaknak kellene lenni, az az, szemeit bé húnyva kellene tartani, és mintha szemehéjját fel nyitni igen veszedelmes próba lenne a' szemre nézve. Fájdalom! hányszor nem láttyuk, hogy midőn egynehány napok múlva, a' szem héjjak önként fel nyilnak, vagy egygyik vagy másik szem, vagy mind a' kettő is örökre el veszett; hihető pedig hogy ez nem történt vólna, ha a' szem beteg állapottyát elein mindjárt észre vették, és illendőleg gyógyitották vólna.

A' ki a' következendő régulákat a' hólyagos himlősök körül ſzorgalmatoson követni akarja, annak fogadom, hogy egy esetben sem, vagy igen ritkán fognak a' hólyagos himlő alatt, vagy azután, a' ſzemen roſz jelenségek ſzármazni, és hogy ha a' himlő valóban igen veſzedelmes vólt is, és ha ſzintén ez vagy amaz betegség ſzármazott is a' ſzemen, mindazonáltal az nem fog ollyan ellene álhatatlanúl dühösködni, és minden orvosi segedelemnek ellent állani, a' mint eddig, fájdalom! igen sokſzor meg esett.

1. Mihelyt a' hólyagos himlő ki kezd ütni, akár meg dagadtanak a' ſzemhéjjak akár nem, ottan ottan meg kell a' ſzemet mosni, 4 uncia rósa vizből, egy könting fel olvaſztott gummiból, és XXX tsepp Sydenham Laudanum liquidumából kéſzitett ſzemvizzel.

2. Ha a' ſzemhéjjak meg dagadnak, ha azoknak ſzéleiből ragadós matéria izzad ki, mely miatt azok bé ragadnak,

igyekezzen az ember ezt a' matériát az emlitett ſzemvizzel, melynek ebben az esetben gyenge melegnek kell lenni, fel olvaſztani, és a' ſzemhéjját vigyázva fel nyitni. De ennek mindenkor igen mérsékelt világoſságban kell esni, mivelhogy a' felette nagy világoſság ebben az esetben magára is meg tüzesithetné a' ſzemet. Sokat ártana az ember azzal is, ha a' ſzemhéjját nagy erövel válaſztaná el egymástól — elég annyira el távoztatni egymástól, hogy a' ſzemvizből egy keveset a' ſzembe tsepegtetni, a' ſzemhéjjak alatt meg gyült matériát onnan ki mosni, és a' ſzemet meg visgálni lehesſen, ha valyon az nem tüzes é, és az általtettző hártya nem homályos é. Ha vagy egygyik vagy másik meg vagyon, ſzükség hogy az orvos tösténT segittsen. A' fenn irt módon a' ſzemet napjában leg alább háromſzor meg kell visgálni.

3. Ha azon matéria, mely töbnyire a' ſzemhéjjak és a' ſzem közé ſzokott ragadni, igen böv mértekben vagyon, és ſzijos, el-

annyira, hogy a' ſzemviz bé tsepegtetése által ki nem mosodhatik eléggé, az említett ſzemvizet egy igen vékony fetskendezővel a' ſzem külső ſzegeletében, gyengén a' ſzemhéj alá kell fetskendezni; igy a' matéria a' ſzem belső ſzegeletébe laſsan laſsan ki foly, a' honnan egy tiſzta ruhával könnyen el lehet törölni.

4. Ha veſzi az ember éſzre, hogy a' himlő felette laſsan üt ki, és már a' ſzemhéjjak dagadni, maga a' ſzem pedig a' világosságot felette erőſsen kezdi érezni; a' beteget napjában leg alább kétſzer meleg feredőbe kell tenni, és tapaſztalni fogja az ember, hogy könnyebben ki üt, és nem annyira a' fön és a' ſzem környékén, hanem a' kezen és lábon leſzen ſzámosabb. Ugyan ezen okból méltán javasolhatom egyátalyában minden himlőseknek, mint igen haſznos ſzert, a' ſzembeli nyavalyák meg elözhetésére.

5. Ha tsak lehetséges igyekezzen az ember az ollyan himlőseket, kiknek ſze-

758724

mek már fáj, friſs de tiſzta, 's ha lehet meleg levegövel éltetni; mert sokſzor láttam, hogy a' ſzemhéjjak daganattya égynehány óra alatt el múlt, ha az, az elôtt bé zárt himlös betegeket ſzabad levegöre vitték. Azomban ſzükség arra vigyázni, hogy a' világoſság iránt külömben is igen érzékeny ſzem, zöld tafotából kéſzitett paiſsal fedezteſsék bé, hogy igy a' felette nagy világoſság ártalmas következéseit el leheſsen kerültetni.

VÉGE.

A' nyomtatásbeli kevés és apró hibák meg jobbitása az olvasóra bizatik.

758724

DEBRECENI EGYETEMI KÖNYVTÁR
Lelt.
10752—1956

Fig. I

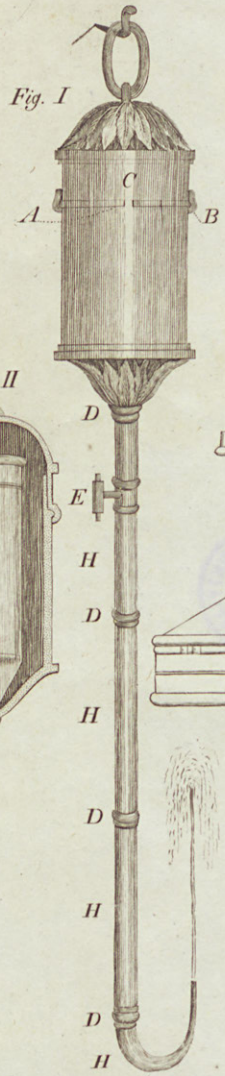

Fig. II

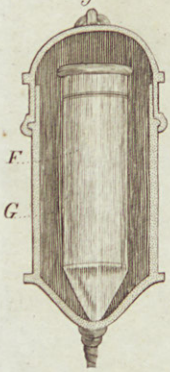

Fig. IV

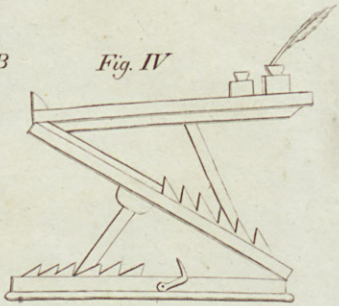

Fig. III

Nagy m.

DEBRECEN EGYETEMI KÖNYVTÁR

78724